

Univerza *v Ljubljani*
Fakulteta *za socialno delo*

DIPLOMSKA NALOGA

**VPLIV SMRTI SOSTANOVALCEV NA ŽIVLJENJE STARIH LJUDI V DOMU ZA
STARE LJUDI**

Mentorica:
doc.dr. Jana Mali

Kandidatka:
Sonja Smergut

Ljubljana 2014

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Sonja Smergut

Naslov naloge: Vpliv smrti sstanovalcev na življenje starih ljudi v domu za stare ljudi

Kraj: Ljubljana

Leto: 2014

Število strani: 138

Število tabel: 11

Število prilog: 3

Mentor: doc.dr. Jana Mali

Ključne besede: smrt, stari ljudje, dom za stare ljudi, žalovanje, socialno delo, odnosi

Povzetek:

V diplomski nalogi sem raziskovala, kako smrt sstanovalcev vpliva na nadaljnje življenje stanovalcev v domu Tisje. Pri svojem delu sem uporabila kvalitativno analizo, s katero sem želela ugotoviti, kako odnos med sstanovalci vpliva na njihove občutke po smrti. Raziskovala sem odnos in pomoč med sstanovalci, spremenbe, ki se po smrti pojavijo, proces žalovanja in vpliv institucije na proces žalovanja. Rezultati so pokazali, da se med stanovalci razvijejo trdni in pristni odnosi, ki prerastejo v prava prijateljstva. V odnosih so deležni tudi medsebojne pomoči, ki je še toliko pomembnejša stanovalcem, ki se sami težje gibljejo. Stanovalcem je bilo težko sprejeti smrt svojih sstanovalcev. Pri premagovanju žalosti so jim v pomoč molitev, prostočasne dejavnosti, preživljanje časa v naravi, druženje in pogovor o pokojnem sstanovalcu. Z zaposlenimi se ne pogovarjajo o pokojnih sstanovalcih, čeprav si to želijo. V domu prav tako ni oblike pomoči, ki bi bila namenjena stanovalcem, ki so izgubili svojega sstanovalca/sstanovalko. Socialni delavci bi morali prevzeti aktivnejšo vlogo pri stanovalcih, ko izgubijo svojega sstanovalca, več pogovornih tem bi bilo potrebno nameniti umiranju in smrti in tudi zaposlene bi bilo potrebno bolje informirati o smrti.

Title: The impact of the death of co-residents on the life of older people in a Home for older people

Key words: death, older people, home for older people, mourning, social work, relationship

Abstract:

In degree dissertation I researched, how the death of residents impacts on later life of their co-residents in the Home for older people Tisje. In my work I used qualitative analysis, to figure out how the relationship between roommates, impact on their feelings after death. I researched the relationship between roommates, changes that occur after death, mourning and the impact of institutions on the process of mourning. The results showed that, residents develop a solid and genuine relationships that grow into real friendships. In the relations they also get mutual aid, which is even more important to residents with disabilities. Residents accept the death of their fellow residents with difficulty. In overcoming the grief they pray, attend leisure activities, spend time in nature, socialize and talk about the deceased roommate. They are not talking about deceased roommate with the employees, although they want to. The home does also not have assistance in any form, that would be intended for residents, who have lost their roommate. Social workers should take a more active role in helping the residents when they lose their roommates, more conversation themes should be paid to dying and death, as well as employees should be more informed about the death.

Univerza v Ljubljani
Fakulteta *za socialno delo*

DIPLOMSKA NALOGA

**VPLIV SMRTI SOSTANOVALCEV NA ŽIVLJENJE STARIH LJUDI V DOMU ZA
STARE LJUDI**

Mentorica:
doc.dr. Jana Mali

Kandidatka:
Sonja Smergut

Ljubljana 2014

Predgovor

Ljudje se na vseh ravneh svojega življenja srečujemo z umiranjem in s smrtjo. Vendar imamo pogosto občutek, da se le-ta dogaja tam zunaj, stran od nas in naših bližnjih in jo odmikamo stran od naših življenj. Tudi sama sem bila ob smrti mojih bližnjih nepripravljena, ko je do smrti dejansko prišlo, saj so bile le-te vse nepričakovane, in nekaterih izgub še do danes nisem zmogla predelati. Večji stik z umiranjem in smrtjo pa sem dobila, ko sem začela v prvem letniku študija socialnega dela opravljati prostovoljno delo v domu Tisje.

S številnimi stanovalci doma Tisje sem navezala zares pristen stik. Postali so pomemben del mojega življenja in že štiri leta se z največjim veseljem vračam mednje. Med opravljanjem svoje študijske prakse sem opazila, da se stanovalci navežejo na svoje sostanovalce, saj z njimi preživijo pomemben del svojega življenja. Zato mi je bilo že takrat zanimivo, da bi raziskala, kakšen odnos se med njimi razvije in kako se spoprijemajo z izgubo sostanovalca. Ker sem se lahko z njimi vedno pogovarjala o raznolikih temah, sem vedela, da se bom lahko z njimi pogovarjala tudi o težji temi, kot je smrt.

Z nalogo sem se naučila, da se ljudje na različne načine spopadajo s smrtjo svojih bližnjih, tudi če se ljudje med sabo ne poznajo zelo dolgo časa, jih smrt prizadene. Sostanovalci starim ljudem v domovih predstavljajo zelo močno čustveno oporo in so pogosto vir neformalne pomoči v samem domu za stare ljudi. Star človek pogosto ostane sam s svojimi čustvi, zato je pomembno, da smo kot socialni delavci ob njem, mu damo priložnost, da je slišan in lahko izrazi svojo bolečino. Potrebno se je tudi potruditi, da smrt dobi večji prostor v našem življenju, da se o njej lahko pogovarjamo in tako zmanjšujemo predsodke in smrt začnemo sprejemati kot del življenja.

Za pomoč in podporo pri pisanju svoje diplomske naloge se zahvaljujem svoji mentorici, doc. dr. Jani Mali, ki mi je ves čas z nasveti in spodbujanjem lajšala pisanje diplomske naloge. Zahvaljujem pa se tudi svojim staršem, ki so me podpirali ves čas študija, in svojim prijateljem – stanovalcem doma Tisje.

KAZALO

1	TEORETIČNI UVOD.....	4
1.1	Opredelitev smrti.....	4
1.2	Smrt kot tabu.....	8
1.3	Umiranje	12
1.4	Spremljanje umirajočih.....	15
1.5	Komunikacija z umirajočim človekom.....	17
1.6	Žalovanje	18
1.7	Žalost	23
1.8	Medikalizacija in institucionalizacija smrti	25
1.9	Medosebni odnosi v domu za stare ljudi.....	27
1.10	Vpliv medosebnih odnosov na življenje stanovalcev v domu za stare ljudi	31
1.11	Vloga socialne delavke v domovih za stare ljudi	34
2	PROBLEM.....	39
3	METODOLOGIJA	40
3.1	Vrsta raziskave in teme raziskovanja.....	40
3.2	Merski instrument in vir podatkov	40
3.3	Populacija in vzorčenje.....	41
3.4	Zbiranje podatkov.....	42
3.5	Obdelava in analiza podatkov	42
3.6	Definiranje pojmov.....	45
4	REZULTATI.....	47
4.1	Odnos med sostanovalkama/sostanovalcema.....	47
4.2	Medsebojna pomoč.....	48
4.3	Občutki po smrti sostanovalca/sostanovalke.....	48
4.4	Spremembe po smrti sostanovalke/sostanovalca.....	50
4.5	Sprejetje smrti sostanovalke/sostanovalca	51
4.6	Proces žalovanja	52
4.7	Vrste pomoči	53
4.8	Vloga socialne delavke/zaposlenih/stanovalcev pri procesu žalovanja	54
5	RAZPRAVA.....	55
6	SKLEPI	61

7	PREDLOGI.....	63
8	LITERATURA IN VIRI	64
9	PRILOGE.....	69
10	POVZETEK	137

SEZNAM TABEL

Tabela 3.1: Intervju A	43
Tabela 9.1: Intervju A	90
Tabela 9.2: Intervju B	94
Tabela 9.3: Intervju C	97
Tabela 9.4: Intervju D	101
Tabela 9.5: Intervju E	105
Tabela 9.6: Intervju F	109
Tabela 9.7: Intervju G	112
Tabela 9.8: Intervju H	115
Tabela 9.9: Intervju I	119
Tabela 9.10: Intervju J	123

1 TEORETIČNI UVOD

1.1 Opredelitev smrti

Star človek zaključi svoje življenje s smrtjo. Smrt pri mnogih starih ljudeh nastopi kot posledica krajšega ali daljšega obdobja umiranja. Smrt pri starih ljudeh pogosto ne nastopi kar naenkrat, ampak je posledica nekega obdobja umiranja, povezanega z različnimi vrstami bolezni. Tako kot je pomembna kakovostna starost, je izrednega pomena tudi kakovostno umiranje starega človeka. Ko spremljamo umirajočega človeka, smo pogosto najbolj pozorni na njegove potrebe, ki jih zahteva telo, saj jih najlažje opazimo. Vendar šele ko sta psihično in telesno počutje med sabo povezana, s tem vplivamo na izboljšanje psihičnega počutja (Russi Zagožen 2001: 19).

Smrt je pomemben dogodek v človekom življenju. Ljudje lahko smrt sprejemajo pozitivno z zavedanjem minljivosti življenja in poskušajo življenje polno izkoristiti in živeti vsak trenutek. Lahko pa jo sprejemajo tudi negativno, tako da odrivajo misel na lastno smrt. Slednje je tudi pogostejše. Staremu človeku je smrt doživljajsko in tudi časovno bližje kot mlajšim generacijam. To dejstvo stare ljudi bolj usmerja v sedanost in preteklost, zato manj načrtujejo svojo prihodnost. To, da je smrt tako blizu, pri starem človeku vzbuja strah pred smrtjo (Brumec 2010: 155).

Smrt je univerzalno in gotovo dejstvo. Noben človek ne more premagati ali se izogniti temu življenjskemu dejstvu. V naši kulturi nismo navajeni razmišljati o smrti in umiranju, še manj, da bi jo razumeli kot del življenja, ki se mu ne moremo izogniti, zato nam je smrt velika neznanka, tako na osebni, kot tudi družbeni področji. V tem, ko marsikdo ne ve, kako bi umirajočemu človeku pomagal, se kažejo posledice potlačitve zavedanja smrti. V naši kulturi se obnašamo, kot da bo naše življenje trajalo neskončno dolgo in bomo v njem imeli neomejeno možnosti. Namesto da bi ljudje umirali v miru, še vedno umirajo v velikem strahu (Shenphen Rinpoče 2007: 25). Vsak človek bi naredil vse, da bi lahko pomagal bližnjemu človeku, ki umira, nihče pa ne kaže zanimanja za znanja, da bi mu lahko lažje pomagal.

Smrt je pomemben dogodek v našem življenju, a jo pojmuje tako negativno kot pozitivno. Opominja nas na minljivost življenja. Za stare ljudi je smrt doživljajsko in časovno blizu, za njih ni več nekaj abstraktnega in oddaljenega, ampak nekaj, kar lahko napoči kmalu v

njihovem življenju. Posledično je veliko starih ljudi strah in so mišljenja, da si ne gre postavljati novih ciljev v življenju, ker se jim bliža smrt. Strah pred smrtjo se pogosto povezuje s tem, če smo izpolnili svoj smisel, uresničili cilje in kako smo celo življenje živeli. Tisti ljudje, ki verujejo v Boga in posmrtno življenje, se je manj bojijo (Russi Zagožen 2001: 25-26).

Umirajo posamezniki, vendar je smrt tudi družbeni dogodek. To je zato, ker:

- se običajno zgodi, ko so prisotni tudi drugi ljudje in so vključeni v interakcijo z umirajočim človekom;
- vpliva na mrežo obstoječih družbenih razmerij;
- vključuje družbene institucije, v katerih so prisotni umirajoči ljudje. To so domovi za stare ljudi, bolnišnice, pogrebni zavodi, pokopališča;
- gre za družbene rituale, kot so obisk in skrb za umirajoče ljudi, spremljanje umirajočih ljudi, spopadanje s smrtjo, pogreb in ustvarjanje spominov na umrlega človeka (Reith, Payne 2009: 30-31). Smrt se izkorišča za velik zaslužek. Ni čudno, da med ljudmi vse bolj prevladuje mišljenje, da človek kmalu ne bo imel denarja, da bi lahko spodobno umrl in bil pokopan.

Vsi ljudje imamo skupno izkušnjo - izgubo nekoga, ki nam je blizu. Izguba nekoga se lahko zgodi nenadno, brez svarila, ali pa je predvidljiva, vendar je kljub temu ne moremo preprečiti. Izguba izzove spomine in občutja, mnogim ljudem izguba za vedno spremeni tok njihovega življenja (Van Praagh 2001: 1). Ljudje ves čas načrtujemo svoje življenje, vendar pa v svoj življenjski načrt ne vključujemo smrti. Ko pa do smrti pride, se naše življenje v celoti obrne na glavo.

Že od nekdaj nam modreci govorijo, naj se sprijaznimo z našo minljivostjo in naj se pomirimo s smrtjo, ki prihaja, in jo imamo ves čas pred očmi. Živeti pomeni, da bomo prej ali slej izkusili izgubo nam nekoga dragega. Življenje je duhovna izkušnja, ves čas iščemo pomen, smisel in osebne povezave z nečim, kar je večje in bolj stanovitno, kot je naše sebstvo. Če hočemo živeti mirno in polno življenje, moramo smrt vzeti kot del našega življenja, ne pa da jo izrivamo iz naših misli, se proti njej bojujemo, ker na koncu bomo poraženi mi (Mount 2007: 79-82).

Nemogoča in odvečna spona je misliti na lastno smrt, ki duši našo življenjsko energijo. Ljudje si pogosto že samo misel na smrt interpretirajo kot nekaj nerazumljivega, bolečega in

predvsem kot nekaj, kar je oddaljeno od nas. Edina stvar v življenju, ki je človek ne more nadzirati, je smrt. Ko človek spozna, da je nemočen pred tem poslednjim tekmecem, ga to razgali in posledično pokaže v pravi luči. Ko nastopi smrt, so vse investicije, nazivi in statusi nepomembni. S smrtjo je velikokrat povezano trpljenje, ki je posledica duševne in telesne bolečine in človeku pogosto onemogoči, da bi lahko dostojno umrl. Če sta prisotna še strah in groza pred smrtjo, potem se lahko proces umiranja spremeni v hudo agonijo (Videtič 2011: 179-181).

Veliko se govori, da je smrt samo domena medicine. Vendar smrt ni dogodek, ki zadeva le zdravnike. Samo umiranje je tudi stvar odnosov, gre za odnos do samega sebe in do oseb, ki so ob nami. Kdorkoli spremlja umirajočega človeka, mora olajšati odnose (Ostaseski 2004: 53).

O smrti zelo malo razmišljamo, še manj pa jo načrtujemo, je pa po drugi strani najbolj gotovo dejstvo našega življenja. V družbi, ki se s smrtjo ne sooča na realističen način, pravimo, da prevladuje eskapizem. Ljudje smrti ne smatramo za svoj problem, dokler ne doleti tudi nas samih (Gedrih, Prusnik 2011: 189-197). Kakovost našega življenja je odvisna od tega, kako znamo sprejeti dejstvo smrti, kako spremljamo ljudi, ki umirajo, in kako se od njih poslovimo (Klevišar 2006: 9).

Albom (2006: 90-92) pravi, da vsi ljudje vedo, da bodo umrli, toda po drugi strani tega nihče ne verjame in to potiska daleč stran od sebe. Ljudje mislijo, da jim smrt ne more priti blizu, glede smrti se vlečejo za nos. Treba je biti pripravljen na smrt in o njej premišljevati, saj se ta dogodek lahko zgodi vsak čas, posledično lahko potem tudi bolje sodeluješ v svojem življenju, dokler živiš. Ko se ljudje naučijo, kako umreti, se hkrati naučijo tudi, kako živeti.

Ljudje se pogosto trudijo doseči nesmrtnost, vendar pa je smrt človeka, poleg rojstva, edini dogodek, ki se mu ne moremo izogniti v življenju. Smrt je proučevana iz mnogo vidikov. Če pogledamo skozi biološki vidik, je smrt celotno prenehanje življenjskih funkcij človeka. Le izjemoma biološka smrt nastopi v trenutku. Po navadi je proces, ki traja nekaj časa (Pečjak 2007: 230-231).

V življenju se srečujem z ljudmi, ki želijo čim dlje ohraniti svojo mladost, bojijo se starosti in »tegov«, ki naj bi jih ta prinesla s sabo. Tudi televizija je prepojena z raznovrstnimi oglasi, ki ponujajo izdelke za »večno mladost«.

Wong, Reker in Gesser (Russi Zagožen 2001: 39-40) so oblikovali lestvico odnosa do smrti. Štiri podlestvice merijo različne odnose do smrti, zadnja pa strah pred smrtjo:

- smrt kot umik iz življenja: pozitiven odnos do smrti temelji na slabem življenju, zato je smrt doživeta kot izhod iz trpljenja na zemlji;
- smrt kot prehod v posmrtno življenje: človek pričakuje lepo posmrtno življenje;
- izogibanje smrti: človek se skuša izogniti vsemu, kar ga spominja na smrt, saj ob tem čuti tesnobo;
- nevtralen odnos do smrti: človek smrt sprejema kot neizogibno dejstvo. Smrti se ne veseli in se je ne boji;
- strah pred smrtjo: človek se smrti boji in ob besedi smrt se v njemu prebudijo negativna čustva.

Mislim, da za našo družbo v večji meri veljata predvsem tretja in peta podlestvica. Vse več ljudi se hoče izogniti vsemu, kar se tiče smrti.

Blauner (Seale 1998: 50-51) pravi, da je smrt pogost dogodek in relativno tudi dogodek, ki ga ljudje ne moremo napovedati, zato nas pogosto preseneti. Prav tako zajema tudi ljudi vseh starosti in njen učinek lahko hitro poruši življenja ljudi.

Čeprav vemo, da bo enkrat nastopil trenutek, ko bomo umrli, večina ljudi noče misliti na smrt. Veliko ljudi bi rado vzelo smrt v svoje roke in se z njo spoprijel kot z nečim, kar so si sami izbrali. Radi bi tudi umrli z občutkom, da je njihovo življenje dopolnjeno in so dosegli cilje, ki so si jih zastavili. Ljudje si lahko redko izberejo način smrti, ta je lahko nesmiselna, uničujoča in neskončno neizprosna. S temi dejstvi se je zelo težko sprijazniti, posledično odrivamo misel na lastno smrt in smrt naših bližnjih. Vendar smrt je neizogiben del našega življenja, s katero nas življenje prej ali slej tudi sooči (Lake 1988: 7).

S smrtjo se življenje zaključí. Z njo se nehata življenjsko obdobje in medsebojni odnos. Dokončnost in neobrnljivost daje smrti neko resnobo. V življenju lahko ogromno stvari ponovimo in preizkusimo. Smrt pa je nekaj čisto drugega. Je dejstvo, ki ima takšne posledice, ki se jih ne da izničiti. To nam vliva strah in nas plaši, saj vedno, kar v življenju počnemo, pustimo vrata odprta za morebitno vrnitev (Nemetschek 2000: 39).

Lahko zaključim, da je smrt po večini opredeljena kot velik sovražnik, ki pride, ko ga najmanj pričakujemo, in poruši do tedaj zgrajen svet človeka. Pogosto ljudje rečejo, da so komaj začeli zares živeti in nekaj ustvarjati, ko so se morali soočiti s smrtjo. Če bi vsaj malo naših misli že

prej namenili temu dogodku, bi lahko veliko bolje izkoristili čas in življenjske priložnosti, ki so nam na voljo. Dokler ne bomo smrti vzeli kot možnosti, ki se nam lahko kadarkoli zgodi, ne bomo odstranili strahov in negativnih čustev.

1.2 Smrt kot tabu

V današnji družbi sta starost in umiranje izrinjena iz javnega življenja. V družbi je prisotna zapoved ohranjanja mladosti, tako sta umiranje in pešanje fizične moči v družbi velik tabu. Smrt se razume kot neizbežna, ji je pa v naši kulturi uspelo ohraniti še nekaj vzvišene distance, na drugi strani umiranju to ni uspelo. V družbi prevladuje mišljenje, da staranje ni naravno, da sta staranje in umiranje posledici zanemarjenosti, da je staranje bolezen in podobno. Tudi v reklamnih blokih na televiziji lahko zasledimo podobe starih ljudi v simbolnih postavitvah, na primer pred računalnikom, s palicami za golf, na jeklenem konjičku, prave podobe starega človeka pa ni. Tako ni podob starega človeka z oporno palico ali na vozičku. Vendar pa zaenkrat smrt ostaja enaka za vse ljudi, če odmislimo posmrtno ceremonije, ki so iz leta v leto dražje. Za nekatere je smrt konec življenja, za druge je začetek, za tretje pa med začetkom in koncem ni razlike, ampak je bivanje kombinacija življenja in smrti. Smrt kot taka je edini življenjski fenomen, ki je v celoti izvzeta iz družbe, v kateri živimo, čeprav smo v vsakdanjem življenju ves čas soočeni s smrtjo. To je zato, ker v teh primerih ne gre za našo smrt, ampak za smrt drugega. Smrt je prežeta z zgodovinskim, statusnim, filozofskim, družbenim, religioznim kontekstom našega bivanja. Uporabljamo ga kot pojasnitev, zakaj je kljub vseprisotnosti smrti in njenemu ritualiziranju smrt še vedno označena kot tabu. Tudi strah pred smrtjo ne obstaja, obstaja le strah pred mislijo na smrt (Beznec 2007: 7-9).

Strah pred staranjem in smrtjo je povezan z odnosom do staranja in smrti. Z negativnim vrednotenjem starosti je posledično povezan visok strah pred lastnim staranjem. Na drugi strani pa je velik strah pred smrtjo povezan s človekovim prizadevanjem, da bi se izognil razmišljanju o smrti (Pečjak 2007: 232).

Stari ljudje so zaradi starosti bližje smrti kot ostali. Stari ljudje umirajo postopoma in njihove moči pešajo. Zato je pri starih ljudeh strah pred smrtjo eden najpogostejših, ki jih spremlja v tem obdobju. Ko se človek postara, postane bolj pripravljen razmišljati kot tudi govoriti o

smrti in strahu pred njo. Takšen odnos do smrti je razumljiv, kajti star človek se boji, da bi že pred svojo fizično starostjo doživel socialno smrt, kar se pogosto tudi dogaja. Ljudi, ki niso pripravljeni razmišljati ali pa se pogovarjati o smrti, strah pred smrtjo preganja bolj pogosto kot tiste, ki so uresničili in dosegli svoje cilje ter so v družbi tudi priznani. Pri starem človeku je strah pred smrtjo povezan tudi z drugimi strahovi, ki so zaradi njegove bolezni in težav značilni za to življenjsko obdobje. V starosti lahko strah pred smrtjo privede do koristnih sprememb in tudi pogojuje drugačno vedenje. To lahko vpliva na ustvarjanje novega življenja starega človeka, v katerem se strah pred smrtjo zmanjša ali pa ga star človek lahko obvlada (Erić 2009: 49-51).

V naši družbi je smrt še vedno največji neuspeh v življenju in je poraz. O smrti ne pišemo in ne govorimo veliko, umirajoče ljudi pa odstranimo v bolnišnice ali posebne ustanove, kjer zanje poskrbijo strokovnjaki (Pečjak 2007: 231). »Eden od razlogov takšnega tabuiziranja smrti je strah pred njo. Zahodni človek jo odriva v podzavest in odklanja. Spreneveda se, kot da bo večno živel« (ibid.).

Smrti se bolj ali manj bojimo vsi ljudje. Je trdno dejstvo v življenjskem ciklu, ki označuje njegov zaključek. Smrt je tudi spoznanje oziroma zavestno dojeta ideja ali univerzalni simbol. Je tudi skrajno individualen pojav in zavest o smrti se zelo spreminja od človeka do človeka. Od trenutka, ko sprejmemo smrt in smrtnost, se z njo soočamo in kosamo v svojem življenju. Strah pred smrtjo nima le enega pomena, glede na to, da strah pred smrtjo vsebuje pojme, kot so zaskrbljenost, bojazen, tesnoba, strahota in groza pred smrtjo. Pod izrazom strah pred smrtjo razumemo tako običajen kot bolesten strah, ki imata posebne medosebne dimenzije in notranje psihične, kot tudi strah pred našo smrtjo in umiranjem ter strah pred smrtjo in umiranjem drugih. Strah pred smrtjo lahko opišemo kot čustven odziv, ki je lahko nezaveden ali zaveden in nas opominja na konec življenja. Strah pred smrtjo je tudi pojav, ki ima povsem specifičen in individualen pomen ter se spreminja odvisno od človeka, skupine, naroda in širšega pomena kulture (Erić 2009: 14-15). Stari ljudje se ne bojijo le smrti same, ampak predvsem procesa umiranja, ki lahko s sabo prinese mnogo trpljenja (Brumec 2010: 156).

Ideja, da sodobna družba smrt zanika, je postala zelo razširjena, kar se tudi kaže v medijskih razpravah o smrti, kjer je pojem smrti označen kot tabu. Do neke mere je to dojemanje podprto tudi v razni akademski literaturi (Seale 1998: 52 -53).

V preteklosti so se že otroci srečevali s smrtjo, saj so doživljali umiranje svojih starih staršev, sedaj pa je tega vedno manj. Bolj ko bežimo pred smrtjo, tem bolj nas je strah in strah nas hromi. Strahu pa se bomo otresli le, če bomo tvegali (Klevišar 2006: 42).

Ker stari ljudje svojo starost večinoma preživljajo v domovih za stare ljudi in večinoma tam tudi umrejo, njihovi vnuki in vnukinje nimajo dejanskega stika s smrtjo starih staršev. Modernizacija življenja je izrinila smrt iz življenja otrok, ki pa lahko spremljajo samo zrežirano smrt v mnogih filmih.

Zaradi strahu si zatiskamo oči pred znanjem o smrti in tudi pred samim obstojem smrti. O smrti pogosto ne želimo poslušati, tudi same misli o umiranju podimo stran kolikor časa lahko, saj se zaradi svojega majhnega znanja bojimo smrti. Ko smo od nečesa ločeni, na to ne gledamo kot na del nas, ampak na nekaj, kar je zunaj nas in tega ne poznamo. Če se želimo informirati o smrti, moramo najprej spremeniti naše odnose do smrti, jo sprejeti in se znebiti strahu. Ljudje se ne bojimo smrti same po sebi, predvsem se bojimo izgube, bolečine, trpljenja, žalosti, za katere smo prepričani, da jih smrt prinese s sabo (Kezele 2011: 25-27).

Odnos do smrti lahko poimenujemo kot kolektivni pojav, ki je močno povezan z verovanjem in normami. V družbi se je tudi utrdilo mišljenje, da je tabuizacija smrti neizogibna spremljevalka kulture. Človekovemu pojmovanju časa služi razmislek o lastni smrtnosti. Vse sfere duhovnosti naj bi se izoblikovale zaradi človekove težnje po premagovanju lastne minljivosti. Smrt pogosto velja za negacijo življenja (Gedrih 2007: 19).

Kadar se znajdemo ob nekom, ki umira smo vedno začetniki, čeprav je umiranje del našega življenja. Misel na smrt pogosto odrivamo, kot da to nas ne more doleteti in posledično smo na umiranje in smrt ljudi slabo pripravljeni. Izrivanje umiranja iz domačega okolja v razne institucije in tabuiziranje umiranja v naši družbi povečujeta strah in povzročata napetost. Vedno bolj vlada prepričanje, da je družba dolžna poskrbeti za človeka, ki umira. Vendar pa človek potrebuje toplo človeško naklonjenost ljudi, ki ga imajo radi in mu stojijo ob strani (Klevišar 2006: 9-15).

»Nekoč sklenjen krog življenja in umiranja je na več mestih prekinjen in njegov smisel postaja čedalje bolj neoprijemljiv. Sočasno s ponikanjem občutka integritete pa sodobnik izgublja tudi občutek za celostnost družbe ter za svojo integracijo v širšo družbeno celoto. V ključnih življenjskih trenutkih, ob prelomnicah in krizah, človek nima več opore, kakršno je imel v prejšnjih stoletjih, čedalje pogosteje se znajde sam, ko tega ne želi. Eden očitnejših

simptomov, ki kažejo na tabuizacijo smrti, je čedalje pogostejše prelaganje skrbi za umirajoče iz okrilja družine v roke izkušenih profesionalcev, od zdravniškega osebja do članov hospica« (Gedrih 2007: 21).

V mnogih drugih kulturah pa smrt sprejemajo drugače. V nekaterih azijskih kulturah sta rojstvo in smrt samo dva prehodna dogodka v verigi življenja. Družina je ves čas prisotna in spremlja pokojnika v novo življenje. V večini plemen ljudje umirajo doma, kjer so obdani s svojo družino. Zanje odhaja pokojnik v svet prednikov, od koder bo še naprej pazil in skrbel za potomce in vso vas. Tudi v naši zahodni družbi smrt ni bila vedno tabu. Umirajoče so začeli izločati iz družbe šele na začetku preteklega stoletja. Marsikje na podeželju imajo še danes do njih drugačen odnos. Ena od psiholoških obramb pred smrtjo je črni humor, s katerim se iz smrti norčujemo. Zato se humor uporablja tudi kot terapevtsko sredstvo pri lajšanju umiranja (Pečjak 2007: 231-232).

Smrt je edino gotovo dejstvo našega življenja, kar se rodi, tudi umre. Vendar pa je smrt tujek v našem življenju. Odtujitvi smrti botrujejo mnoga dejstva. Eno izmed njih je, da se je zelo zmanjšal neposreden stik s samo smrtjo. Povprečen otrok ne vidi ne umiranja ne trupla svojih starih staršev. Starši se o smrti pogovarjajo stran od njih, tako da niso prisotni pogovorom o tej temi. Smrt je otrokom prikrita in predstavljena po ovinkih. Otroci, ki jim je neposreden stik s smrtjo neznan, živijo v kulturi, ki je preplavljena s podobami smrti bolj kot katera koli kultura prej. Sočasno rasteta oba pojava, tako oddaljevanje neposrednega stika s smrtjo kot širjenje posrednega stika s smrtjo. Oba pojava pa sta odraz istega sociološkega fenomena, ki se glasi tabuizacija smrti (Gedrih 2007: 17-18).

Smrt pa je ljudem tudi privlačna. Množični mediji so preplavljeni s podobami vojn, beguncev in naravnih katastrof. Črna kronika je med ljudmi zelo brana, tako tudi rumeni tisk. Ogromno je filmov, v katerih imajo ljudje priložnost videti pravi umor, zelo priljubljene so tudi nasilne računalniške igre. Tako smrt in umiranje vsakodnevno vstopata v življenje ljudi skozi različne medije. Privlačna in odbojna sila smrti se prepletata tudi v ostalih situacijah posameznikovega vsakdana. Pogosto lahko opazimo velike množice gledalcev ob prometnih nesrečah (ibid.).

Že od nekdaj so nam izkušnje in občutki, povezani s smrtjo, odbijajoči in tuji. Posledično se smrti bojimo, zato o smrti ne želimo vedeti nič ali le malo (Kezele 2011: 24). Kljub temu da o smrti malo govorimo, je še vedno osrednji del našega življenja. Šele ko se srečamo s smrtjo od blizu, začnemo razumeti življenje (Ostaseski 2004: 7-8).

Fromm (Šumiga 2007: 70) pravi, da je v strahu pred smrtjo v resnici videti strah pred izgubo. Torej človek nima strahu pred smrtjo kot dogodkom, ampak ga je strah, ker bo izgubil svoje telo, identiteto in ego. Pravi, da se ne smemo oklepiti življenja in ga jemati kot lastnino. Prej ko se bomo znebili pohlepa po posedovanju v vseh oblikah, prej nas bo minil strah pred smrtjo, kajti z njo nimamo kaj izgubiti.

1.3 Umiranje

Aries (Littlewood 1992: 2-3) opredeljuje štiri modele razumevanja smrti, ki ustrezajo socialnim in zgodovinskim spremembam, ki jih identificira. Verjame, da sta za zahodno družbo značilna predvsem tretji in četrti model. Ti modeli imajo različne vplive na ljudi, ki umirajo, in ljudi, ki žalujejo:

- model 1: v katerem je smrt žalostna, neizogibna, ampak naravni konec življenja;
- model 2: romantična smrt, kjer je smrt velik dogodek. Dogodek, ki potrjuje in pogloblja pomen posameznikovega življenja;
- model 3: sodobna smrt, ki vključuje izolacijo umirajočih in njihovih spremljevalcev. Smrt je nepomemben dogodek, ki se lahko zgodi komurkoli kadarkoli. Umiranje je tisto, ki se ga bojijo;
- model 4: Sodobna smrt, ki vključuje popolno izolacijo umirajočega človeka. Smrt je preprosto prezrta, dogodek, s katerim je treba hitro upravljati.

Če sprejmemo smrt kot dogodek, ki spada k življenju, bomo lažje zdržali, ko bomo prišli v stik z umirajočim človekom. Ena najtežjih stvari je spremljanje umirajočega, saj na nas pusti pečat za vse življenje, na drugi strani pa nas tudi obogati. Umirajoče ljudi imamo lahko za naše velike učitelje. Učijo nas mnogo stvari, učijo nas strpnosti, učijo nas upati, živeti tukaj in sedaj, učijo nas bistvenih stvari v življenju, učijo nas nebesedne komunikacije. Ob bolnem človeku moramo sneti poklicne in vljudnostne maske in ostanemo samo še ljudje. Umirajoči in bolni nas tudi učijo komunicirati. Pozorni moramo biti na celotno govorico človeka, na znamenja, ki nam jih daje. Hudo bolni in umirajoči nas tudi učijo, kaj je v življenju tisto, kar je bistveno. Kar nam da spremljanje umirajočih in hudo bolnih, nam koristi tudi v odnosih do drugih ljudi. Pomembno je, da smo v odnosu do drugih iskreni, da smo pozorni pri komunikaciji in da se zavedamo, kaj je pomembno v življenju (Klevišar 2006: 97).

Kubler-Ross (Russi Zagožen 2001: 20-21) je ugotovila, da umirajoči človek preide pet faz:

1. zanikanje: ko človek izve novico, se odzove z zanikanjem. Lahko traja samo nekaj trenutkov ali pa celo nekaj mesecev. Nekateri pa tudi nikoli ne zmorejo iti naprej od te faze. Človek z zanikanjem lažje preživi to obdobje;
2. jeza: nastopi, ko človek preneha z zanikanjem in postane zahteven in kritičen do vsega. Človek jezo velikokrat preusmeri na ljudi, ki ga obkrožajo. To so osebje v bolnici, zdravniki in svojci;
3. pogajanje: večkrat neopazna faza s strani drugih ljudi. Umirajoči se pogajajo z usodo in hočejo smrt preložiti;
4. depresija: ko človek spozna, da je pogajanje neučinkovito in da bo smrt nastopila. Takrat se zapre vase, izgubi pogum, zavrača pomoč;
5. sprejetje: umirajoči sprejme svoj položaj in je na nek način pripravljen na smrt. Na koncu ima tudi raje, da so ob njem le najbližji ljudje. Verbalno komunikacijo pogosto zamenja neverbalna komunikacija.

Ta model petih faz nam koristi za boljše razumevanje človeka, ki umira. Vendar pa vsi ljudje ne grejo čez te faze, saj je umiranje zelo individualen pojav (ibid.).

Priprave na smrt so vedno najpomembnejše, ko se le-ta človeku približuje. Dokler se umirajoči človek ukvarja z življenjem, se z njim ukvarjajo ljudje, ki so ob njem. Umirajoči si pogosto želijo, da bi z njimi govorili o tem, kar jih čaka, čeprav sami ne načnejo te teme. Skoraj vsi umirajoči se zavedajo, da bodo kmalu umrli, to čutijo predvsem zaradi napredovanja bolezni in zaradi vedenja ljudi, ki so ob njemu. Ljudje, ki ga spremljajo, pogosto spremenijo odnos do umirajočega človeka (Husebo 2009: 29).

Pomembno je, da umirajočemu človeku pomagamo prepoznati vsakdanje stvari, uspehe in dosežke, ki bodo dali smisel njegovemu življenju. Tako to ne bo, ko bo razmišljal o tem, kdaj mu je spodletelo v življenju, prebudilo obupa in obžalovanja. Res je pomembno, da človeka spomnimo, kaj dobrega je naredil v življenju, se skupaj z njim spominjamo njegovih uspehov, stvari, ki jih je dosegel. Tako mu bo tudi lažje sprejeti dejstvo, da se poslavlja od življenja, ki ga je sam oblikoval. Postal bo tudi pomirjen in bolj pripravljen sprejeti, da bo kmalu odšel. Tako se bo lahko tudi lažje poslovil od vseh svojih bližnjih (Russi Zagožen 2001: 23).

Življenje vseh ljudi je omejeno, to je čista gotovost. K sreči nihče od nas ne ve, kdaj bo prišla zadnja doba življenja. Zavedati pa se moramo, da dobra priprava olajša slovo tako

umirajočemu človeku kot tudi njegovim bližnjim. Neobičajno je umreti nepričakovano in nenadno, večina ljudi zbolijo za težko boleznijo, ki se neko obdobje lahko zdravi. Znamenja, ki kažejo na bližajočo smrt, so naslednja: človek ima bolezen, ki ogroža njegovo življenje, zdravljenje ne prinaša izboljšanja, nastajajo komplikacije, ki ogrožajo človekovo življenje, človek se več ne bojuje za življenje, človek vedno redkeje želi hrano ali tekočino in človek vse pogosteje izgublja zavest (Husebo 2009: 79).

Stres (Štancar, Pahor 2007: 28-29) piše, da sta dostojanstvo človekovega življenja in mirna in neboleča smrt zaradi sodobnega načina umiranja pod velikim vprašanjem. Človeka moramo dojemati kot najvišjo vrednoto. Že iz človekovih pravic izhaja, da je treba vse ljudi obravnavati kot osebe, ki so nosilke brezpogojnega dostojanstva. Naraščanje paliativne oskrbe in gibanja hospicev je posledica zanemarjanja skrbi za umirajoče v našem modernem zdravstvenem sistemu.

Umirajočemu človeku je lahko oseba, ki ga spremlja pri umiranju, v zelo veliko pomoč, na prvem mestu s poznavanjem procesa umiranja, z lastnim mirom in izkušnjami in prepoznavanjem, kateri način pomoči je tisti, ki posameznemu človeku najbolj koristi in pomaga. Tudi če nimamo s tem področjem izkušenj, lahko storimo ogromno, da človeku olajšamo umiranje: poskrbimo lahko za mirno vzdušje, molimo v skladu z vero umirajočega, pripravimo ustrezno temperaturo in omogočimo prijetne zvoke. Velja tudi, da pred človekom, ki umira, naj ne bi smeli izražati močnih čustev, saj mu lahko to prepreči mirno slovo in vzbudi druge negativne občutke (Shenphen Rinpoče 2007: 32).

WHO (Ellershaw, Gilhooly 2007: 57) navaja, da je za umirajoče ljudi paliativna oskrba izrednega pomena. V paliativni oskrbi umirajočemu človeku omogočamo lajšanje bolečine. Življenje in umiranje jemljejo kot običajen življenjski proces, ne zavlačujejo in ne pospešujejo smrti. V oskrbo umirajočega vključujejo duhovne in psihološke vidike. Umirajočemu človeku in družini nudijo podporo. Pri oskrbi potreb umirajočega človeka in njegovih bližnjih se uvaja timski pristop.

Ljudje smo že v času življenja v precejšnji meri odvisni od drugih ljudi, toliko bolj pa ob našem umiranju. Večina zahodnih držav je vzpostavila nacionalno mrežo organizirane oskrbe za neozdravljivo bolne in umirajoče ljudi. Slovenije še vedno ni med njimi, čeprav se še zlasti pri nas prebivalstvo hitreje stara kot drugod, odstotek tistih ljudi, ki umrejo doma, pa naglo upada. Naše zdravstveno-socialne službe poskrbijo zgolj za najbolj akutne probleme, ne poskrbijo pa za celostno oskrbo umirajočega človeka. Tako sta zadnja faza življenja človeka

in oskrba njemu bližnjega zelo težki. Odnos do smrti je tako psihološki kot tudi družbeni konstrukt. Odnos do smrti se ves čas spreminja in je odprt tako za posege posameznika kot družbenih skupin (Gedrih 2007: 21-22).

Pobuda za izboljšanje oskrbe ob koncu življenja se je začela konec petdesetih let devetnajstega stoletja in se je pojavila na obeh straneh Atlantskega oceana. Paliativna oskrba je spodbudila, da je začela medicina sprejemati smrt na bolj prijazen način. Vendar pa je smrt v luči medicinskih storitev še vedno dogodek, ki se mu je treba upirati, ga odlagati in se ga izogibati (Clark 2007: 84-85).

Ozaveščenost o umiranju in smrti že dolga leta manjka na vseh ravneh družbe, od stroke do širše javnosti. Možnosti za spokojno umiranje se čedalje bolj zmanjšujejo (Gedrih, Majerhold 2007: 11-13).

Za mnoge ljudi je smrt tam nekje daleč, nekaj, kar nas res ne more doleteti in bo prišla šele takrat, ko bomo res že zelo stari. Vendar nas življenje lahko hitro preseneti. Če bi že mlade ljudi izobraževali o umiranju in smrti, potem bi se človek, ko bi se postaral, lažje spoprijel s tem življenjskim dejstvom. Tako pa se o tem nikoli ne govori, človek nima osnovnega znanja, da bi lahko pomagal sebi in drugim, ki umirajo.

1.4 Spremljanje umirajočih

Spremljanje je bistvo vsakega zdravljenja. Pripravljeni moramo biti ostati ob nekom, ki potrebuje našo pomoč, in ga sprejeti kot človeka. Pred človeka moramo stopiti brez inštrumentov, praznih rok. Gre najprej za človeško srečanje, kateremu se pridruži vse ostalo. Spremljanje zajema celega človeka, ne samo telesni del. Spremljati pomeni ponuditi svojo roko človeku, ki potrebuje pomoč, da se lažje sooči s svojimi problemi. Spremljati pomeni tudi dati človeku čutiti človeško bližino na koncu njegove življenjske poti. Pomeni tudi vstopiti v odnos s človekom, ki potrebuje pomoč. Ko spremljaš človeka, ostaneš ob njem tudi takrat, ko bi najraje zbežal. Kdor hoče nekoga spremljati, si mora priznati lastno nemoč in meje. Znati mora sprejemati in dajati in biti majhen. Dopustiti si mora lastna čustva in o njih razmišljati (Klevišar 2006: 26-28).

Spremljanje ljudi, ki se jim zaključuje življenje, je izkušnja, ki nam omogoči vpogled v odnos do lastne smrti. Ta pot zahteva pripravljenost, pogum, odpuščanje in sposobnost tveganja.

Človek začne razumeti, da pomoč drugim prinaša pomoč tudi nam samim (Ostaseski 2004: 5). Kot spremljevalci umirajočega človeka morajo sostanovalci imeti pogum, da odložijo maske, in se tudi sami pokazati nemočni (Klevišar 2006: 55).

Spremljanje človeka, ki umira, je lahko polno trpljenja. Navadno umirajočega človeka spremlja nekdo, ki mu je blizu in je prisoten brez besed. Od človeka, ki spremlja, umirajoči človek ne pričakuje dejanj, želi samo njega samega in njegovo budno pozornost. To je za nekatere spremljajoče zelo huda zahteva. Lažje je dati človeku hrano in pijačo, kot biti tam s celim telesom in dušo (Nemetschek 2000: 15).

Tako kot človeku, ki se mu bliža smrt in umre, se mora enaka pozornost kot prej njemu potem posvetiti tudi ljudem, ki so ga spremljali. Saj čustva, ki se pojavijo po smrti ljubljenega človeka, in nastala izguba pogosto slabo vplivajo na psihično počutje človeka (O'Nerrison, Morrison 2011: 424).

Ljudje pogosto ne vemo, kaj umirajoči potrebuje. Umirajoči človek potrebuje predvsem dve stvari, da ni sam in da ga ne boli. Umirajoči človek potrebuje tudi dobro nego, da se z njim ravna dostojanstveno in človeško. Najpomembnejše pa je, da ima ob sebi človeka, ki mu vliva upanje in ki je z njim odkrit. Človek, ki umira, potrebuje ob sebi najbližje sorodnike oziroma njemu drage ljudi, ki mu nudijo oporo in pomoč. Morajo pa tudi znati prisluhniti njegovim željam, težavam in potrebam. Ko spremljamo človeka, mu pomagamo živeti na zadnjem delu njegovega življenja. Človeku je treba omogočiti, da živi čim bolj kakovostno življenje ter da lahko čim bolj spremlja dogajanje okoli sebe (Klevišar 2006: 29-31).

O smrti in žalovanju je težko pripovedovati; težko tistemu, ki jo doživlja, predvsem težko pa tistim, ki spremljajo umirajoče. Sočutni pogovor in bližina sta največ, kar lahko damo žalujočemu človeku (Brumec 2010: 155). Praznino, ki ostane, na zdrav način presežemo z žalovanjem (Ramovš 2003: 319).

Tudi stanovalcem, ki spremljajo umirajočega človeka, moramo dati priložnost, da spregovorijo o svoji stiski, ki je lahko zelo velika. Tudi v odnosu do njih velja, da moramo biti pozorni na simbolično in nebesedno komunikacijo (Klevišar 2006: 65).

1.5 Komunikacija z umirajočim človekom

Odnosi in razmerja med ljudmi se pri stikih najbolj udejanjajo s komunikacijo. Vsebina, kakovost in oblika medčloveških odnosov se kažejo v komuniciranju. Komuniciramo na različne načine. Za človeka je najbolj značilna besedna komunikacija. Poleg besedne pa pri komuniciranju uporabljamo tudi nebesedno, ki je včasih celo pomembnejša od besedne. Izrednega pomena za razumevanje potrebe po medčloveških odnosih v starosti je, da poznamo in upoštevamo različnosti povezav med ljudmi in pomen komunikacije (Ramovš 2003: 101-103).

Komunikacija je proces, kjer je sporočilo posredovano od oddajnika sporočila do prejemnika sporočila. Sporočilo je lahko izraženo na besedni ali nebesedni način. Komunikacija v vseh oblikah je zelo pomembna, ko človek umira. Proti koncu človekovega življenja je nebesedna komunikacija še pomembnejša kot besedna komunikacija (Reith, Payne 2009: 43).

Umirajoči pogosto govori drug jezik kot zdrav človek. Eden izmed razlogov je, da je njegov svet drugačen. Zdravi ljudje so neprestano v akciji, načrtujejo, govorijo in neprestano se jim mudi. Umirajoči človek pa doživlja življenje in čas drugače, zanj so pomembne druge stvari. Poleg besedne govorice je zelo pomembna tudi nebesedna govorica, to je govorica našega telesa, to so na primer pogled, molk, kretnja, dotik in ton glasu. Pogosto se ne zavedamo, da sta tudi molk in poslušanje zelo pomembna komunikacija. Pri spremljanju umirajočega človeka je pomembno pravilo, da kot spremljevalci znamo dobro poslušati in tudi zaznati, kaj umirajoči resnično potrebuje (Klevišar 2006: 57-61).

Za spremljevalce je tudi zelo pomembno razumevanje simbolne govorice, ki jo izraža umirajoči človek. Ko človek umira, tudi spoznava, s kom se je vredno pogovarjati. Tako si izbere sogovornika in spremljevalca. Zaupa tistemu človeku, ki je z njim odkrit in ga ne samo tolaži in vliva prazno upanje. Poslušanje je temelj komunikacije z umirajočim človekom in je pogosto pomembnejše od govorjenja. Molk je ena najtežjih oblik komunikacije, a zelo pomembna pri umirajočem človeku, tako kot tudi dotik umirajočega človeka. Dotik izraža pripravljenost za pomoč, razumevanje in upanje (Brumec 2010: 159-160).

Ko je človek bolan in umira, je pomembna dobra komunikacija. Ta je pomembna tako zanj, kot za vse, ki ga spremljajo. Do izraza prihajajo vse oblike človeške komunikacije, od besedne do nebesedne. Pomembno je, da se prilagajamo umirajočemu in z njim

komuniciramo tudi na drugačne načine. Za tiste, ki spremljajo umirajoče, mora veljati naslednje načelo. Da se ob umirajočem vedemo, tako kot da človek vse sliši in vse vidi. Zelo narobe je, če se ljudje ob umirajočem, tudi če je v komi, pogovarjajo o stvareh, ki ne sodijo tja (Klevišar 2006: 56).

Ko komuniciramo z umirajočim človekom in hudo bolnim, ne vemo, kam nas bo to pripeljalo, vsaka komunikacija je pot v neznano. Ni poznanih receptov, ki bi nam pri tem pomagali, vedno smo začetniki, sami moramo presoditi, kaj reči in storiti (ibid.).

Odkrit pogovor ob koncu življenja lahko zaustavlja tudi družbena naravnost k zanikanju smrti in umiranja. Tudi zdravstvenim delavcem je pogosto neprijetno ob pogovorih o temah smrti in umiranja. Osebe se pogosto poslužuje raznih taktik blokiranja, ki umirajočemu človeku onemogočajo, da bi izrazil svoja prava občutja in potrebe. Komuniciranje pa je tudi zelo pomembno za oceno stanja umirajočega človeka, tako psihosocialnega kot tudi čustvenega in telesnega. Ljudje, ki skrbijo za umirajočega človeka, morajo poznati človekova pričakovanja in cilje, saj mu bodo le tako lahko ustregli. Bistvo dobrega komuniciranja je predvsem v tem, da znamo dobro poslušati. Ena največjih potreb umirajočega človeka je v tem, da se jih razume, podpre v njihovi ranljivosti in so sočutno sprejeti v svoji krhkosti (Lunder 2007: 38-39).

1.6 Žalovanje

Ena izmed najhujših stisk v življenju je izguba ljubljenega človeka. Ljudje, ki žalujejo, so osamljeni, tudi ostali se jih izogibajo, zato je tudi njihova stiska večja. Ne umiranju ne žalovanju ne moremo ubežati, pa vendar smo na to še vedno zelo slabo pripravljeni. Žalovanje je v današnjem času izrinjeno, zato ljudje večino žalujejo sami v zasebnih prostorih. Družba človeku ne pusti javno žalovati, pogosto se izogibamo žalujočih ljudi, ker ne vemo, kaj bi jim povedali. Posledice, ki se pojavljajo pri žalujočih ljudeh, so tudi razna psihosomatska obolenja. Za proces žalovanja je zelo pomembno, da spremljajoči vidijo umrlega človeka, se od njega poslovijo (Klevišar 2006: 89-91).

Žalost in žalovanje sta sestavni del našega življenja. Ljudje žalujemo za vsem, kar izgubljam, predvsem za ljudmi, ki smo jih imeli radi in so umrli. Težo žalovanju v starosti daje kopičenje izgub, ki jim je star človek izpostavljen. Smrt prijateljev poleg žalosti, ki jo

doživljajo, opominja tudi na bližino njihove lastne smrti, to pogosto sproži proces vnaprejšnjega žalovanja (Brumec 2010: 160).

V smrti naše bližnje osebe nikoli ne vidimo smisla. Je pa smisel možno iskati pri žalovanju. Namen žalovanja je, da se počasi sprijaznimo z našo izgubo in poskušamo spet zaživeti. Žalovanje obnovi smisle našega življenja in nam omogoči, da na drug način sprejemamo in občutimo skrb, strah, jezo, veselje in mir. Žalovanje ni nikoli nesmiselno in zaman. Žalujoči s tem, ko žalujejo, dopolnijo življenje umrlega, saj s tem sklenejo tisti del njihovega življenja, ki so ga delili z njimi (Lake 1988: 8).

Longaker (Shenphen Rinpoče 2007: 32) pravi, da je žalovanje neizogiben spremljevalec smrti. Priporočljivo se je posloviti od umrle osebe, ki nam je bila blizu, toda tudi tu moramo po nekem obdobju zavreči žalost in se ozreti naokoli, da vidimo ljudi, ki nas rabijo, rabijo našo pomoč. Dobro je, da se ne navežemo na pretekle dogodke in na življenje, ki je minilo. S premišljevanjem o nestalnosti se najbolj pripravimo na žalovanje.

Velja prepričanje, da stari ljudje ne žalujejo tako močno in dolgo kot mlajši ljudje. Posledično tudi okolica nudi manj opore, kot bi jo lahko. Tako so potrebe osebe, ki žaluje, pogosto potisnjene na stranski tir. Nevarnost, ki se pri žalovanju pogosto pojavlja, je tudi kopičenje izgub. Ko človek izgubi nekoga pomembnega, temu sledi obdobje prilagoditve, ki zajema soočanje s primarno izgubo (smrtjo), kot prilagoditev na sekundarno izgubo, to je tista, ki jo smrt izzove posledično (Russi Zagožen 2001: 35-36).

Deeken (Horiuchi 2011: 69-70) pojasnjuje bolečino ob smrti bližnjega v svojem 12-stopenjskem modelu procesa žalovanja:

1. psihološki šok in stanje otopelosti,
2. zanikanje (zavračanje sprejemanja smrti bližnje osebe),
3. panika,
4. jeza in občutek nepoštenosti,
5. sovražnost in zamera,
6. občutek krivde,
7. fantaziranje in iluzija,
8. občutek osamljenosti in depresije,
9. psihološka zmeda in apatija (indiferentnost),
10. resignacija - sprejetje,

11. novo upanje - novo odkritje humorja in smeha,
12. okrevanje - rojstvo nove identitete.

Prva reakcija, ko spoznamo, da je umrl naš bližnji, je navadno šok. Četudi ljudje že prej vedo, da bo človek umrl, še vedno pogosto nastopi tudi šok. Kadar pa na novico sploh niso pripravljeni in to izvejo iz ust drugih, je njihova reakcija intenzivnejša in traja dlje časa, da človek dojame, kaj se je zgodilo. Najpomembnejša naloga žalovanja je v tem, da se človek sprijazni z izgubo. Pred sprijaznitvijo nas na začetku varuje prav šok (Lake 1988: 33).

Pravo žalovanja se začne pozneje, po mesecih, ko se zavemo dokončnega slovesa. Žalujočim najbolj pomagamo, če jim dovolimo, da žalujejo vsak na svoj način. Pogosto okolica tega žalujočim ne dopušča. Ko človek umre, je njegovo življenje končano, za ljudi, ki so ga spremljali, pa se začne obdobje žalovanja, takrat potrebujejo pomoč. Dogodki, ki se zgodijo ob smrti, se žalujočim globoko vtisnejo v spomin in jih spremljajo vse življenje. Ljudje potrebujejo, da se okolica do njih vede taktno in sočutno (Klevišar 2006: 81).

Tudi Rando (Russi Zagožen 2001: 29-33) opiše faze žalovanja, skozi katere grejo žalujoči ljudje:

1. faza izogibanja: zajema kratko obdobje, ki sledi po novici, da je človek umrl. Pri žalujočem človeku se pojavijo zbežanost, apatija, dezorganiziranost v mišljenju, vedenju in čustvovanju in šok, ki po navadi traja nekaj ur ali celo nekaj dni. Z zavedanjem, kaj se je zgodilo, pogosto nastopi potreba po zanikanju, ki omogoča žalujočemu, da se počasi sooča z izgubo. Značilni sta tudi dve reakciji, nekateri poskušajo postaviti nadzor nad dogajanjem in navidezno izgledajo, kot da jih izguba ni prizadela. Drugi pa se zaprejo vase in ne želijo stika z ostalim svetom. Žalujoči tudi pogosto slišijo in vidijo umrlega človeka, kar je za začetek žalovanja zelo značilno. Zelo pomembno pri sprejemanju realnosti je, da človeku pustimo, da se od umrlega posloviti. Znano je, da imajo ljudje, ki se niso mogli na kakršen koli način posloviti od umrlega, še večje težave s sprejemanjem, da umrlega ni več;
2. faza soočanja z izgubo: v tej fazi so reakcije na smrt najmočnejše in se pojavljajo na duhovni, telesni in duševni ravni žalujoče osebe. Pogoste so težave s spanjem, prebavne motnje, izguba apetita, napetost, utrujenost, žalost, nemoč, apatija, krivda, obup, obžalovanje, zmanjša se koncentracija in izgubi se smiselna usmerjenost. Človek mora tudi sprejeti bolečino, ki mu jo povzroča žalost. Če želimo, da bolečina

počasi odide, ji moramo najprej pustiti, da pride na plano. Ne smemo je tlačiti v sebi in se boriti proti njej, saj nam to vzame veliko energije. Žalujoči človek mora tudi sprejeti vsa svoja čustva, ki se ob žalovanju pojavljajo. Tu lahko tudi žalujoči človek išče krivca za nastalo stanje. Pogost je tudi občutek, da žalujoči človek ni storil dovolj za umrlega. Zato je pomembno, da njegovo pozornost usmerjamo na vsa storjena dejanja, ki jih je storil. Ko je žalujoči človek priča trpljenju umirajočega, pogosto doživlja smrt kot neko olajšanje, zaradi česar pogosto občuti krivdo. Prisoten je tudi velik strah pred neznano prihodnostjo, ki je pogosto nemogoča in zastrašujoča;

3. faza prilagoditve na izgubo: veliko reakcij, ki se pojavljajo v fazi soočanja z izgubo, se pojavlja tudi tu. Vendar pa so akutni simptomi žalovanja manj izraziti, žalujoči človek pa se počasi emocionalno in socialno vključuje v vsakdan. Človek se zaradi izgube spremeni, zopet začne vlagati energijo v odnose z ljudmi in tudi najde nove cilje, ki jih želi v življenju doseči. Pogosto je tudi boleče, ko žalujoči spozna, da spet lahko živi brez umrlega.

Pogosto se samo žalovanje začne še pred smrtjo bližnjega. To je predvsem takrat, ko se zavedajo, da bo človek umrl in skušajo to doumeti, se sprijazniti s prihajajočo smrtjo, čeprav je še ni, kljub temu pa je neizogibna. Takšno žalovanje je lahko lažje ali pa še težje. Žalujoči morajo biti v obeh primerih pogumni. Žalovanje tako postane priprava na smrt bližnjega (Lake 1988: 99-100).

Ob bolezni in umiranju so ljudje različno prizadeti, to je odvisno od mnogih dejavnikov, od odnosa do umirajočega, od značaja in od drugih obremenjujočih dejavnikov. Ljudem je lažje, če se lahko o tem z nekom pogovarjajo. V pomoč jim je, če vedo, koga lahko pokličejo, na koga se lahko obrnejo (Klevišar 2006: 76-77). Če imamo s človekom nerazrešene odnose, sta poslavljanje in žalovanje še težja. Ko se človek ne kakršen koli način približa smrti, takrat začuti negotovost, strah (Gedrih, Prusnik 2011: 189).

Ljudje žalujemo na različne načine. Ni predpisanega nobenega recepta. Tudi čas, ki je namenjen žalovanju, je različno dolg. Pomembno je, da morajo ljudje imeti priložnost za žalovanje, da ne poskušamo tega čustva izriniti iz zavesti. Pomembna pomoč je, da imajo ob sebi nekoga, ki jih posluša, ki mu pusti žalovati. Tako človek lahko zaživi na novo, najde novo življenjsko energijo. Tudi razni obredi žalovanja so lahko žalujočim ljudem v veliko pomoč. Pogreb, ki je namenjen pokojniku, je lahko tudi zelo pomemben za žalujoče (Klevišar

2006: 91-92). Stare ljudi se pogosto priganja, da naj že nehajo žalovati, saj so morali pričakovati smrt svojega prijatelja ali partnerja.

Žalovanje je proces, ki traja različno dolgo. Tudi ko se proces žalovanja zaključi, se vseeno pojavljajo obdobja potrnosti in žalosti, predvsem ob pomembnih dogodkih. Ljudje si morajo žalost dopustiti. Pomembno je govoriti o izgubi, o umrlem. Žalujočemu človeku lahko pomagamo s tem, da gojimo z njim intenzivne stike, skupne aktivnosti in družabnosti. Žalujoči težko pokažejo, da rabijo in želijo podporo, saj se pogosto potegnejo vase (Brumec 2010: 160-161).

Bistvo cilja procesa žalovanja ni v tem, da nehamo žalovati, ampak da se prilagodimo svetu, kjer umrlega človeka ni več. Za trajanje žalovanja so postavljene različno določene meje, na primer od 90-190 dni, 19-24 mesecev. Vendar pa prevladuje mišljenje, da je žalovanje individualen pojav, ki pri vsakem posamezniku traja različno dolgo. Trajanje procesa žalovanja je odvisno od naslednjih dejavnikov:

- v kakšnem razmerju je žalujoči z umrlo osebo,
- vzrok smrti,
- pričakovana/nepričakovana smrt,
- medosebni odnos,
- kdo je človek, ki žaluje,
- trenutne razmere v življenju žalujočega človeka (Russi Zagožen 2001: 33-34).

Engel (Worden 1995: 9-10) trdi, da je izguba ljubljene osebe psihološko travmatična v enaki meri, kot je biti hudo ranjen fiziološko travmatično. Pravi, da žalovanje predstavlja odmik od zdravja in dobrega počutja in je potrebno notranje zdravljenje, da se omogoči, da se telo vrne nazaj v homeostatsko ravnotežje, za to pa je potrebno tudi dovolj časa. V procesu žalovanja vidi proces zdravljenja. Žalovanje ima po njegovem mnenju zdravilno funkcijo.

Odrasli ljudje ob izgubi svoje bližnje osebe navidezno doživljajo reakcije, ki naj bi bile neracionalne, kot so zanikanje, da je oseba res umrla, poskusi, da bi umrlo osebo poklicali nazaj, in neprestano razmišljanje o preteklem skupnem življenju. Po teh reakcijah nastopi obdobje, ko se pojavijo težave s hranjenjem, spanjem, umik od ostalih ljudi in globok občutek bolečine in osamljenosti. Te reakcije izhajajo iz čustvene praznine, ki je nastopila po izgubi, in je ne more preglasiti prisotnost drugih oseb, ji pa lahko nudijo tolažbo. To obdobje po navadi traja kar nekaj mesecev in ima tudi znake depresivnosti. Še celo več let po izgubi

ljubljenega človeka lahko posameznik še vedno razmišlja, pogreša in sanja svoje najbližje, kar kaže na to, da bolečina ne izgine, ampak zajema le manj prostora v doživljanju žalujoče osebe. Žalujoča oseba ne prekine odnosa navezanosti, ampak še vedno goji čustva povezanosti z umrlim na način, ki mu omogoča prilagoditev aktualnim in dejanskim življenjskim razmeram (Erzar, Kompan Erzar 2011: 227).

Zelo težko je žalovanje za človekom, ki je umrl nepričakovane in nenadne smrti ali zaradi bolezni ali pa zaradi nesreče. V takih primerih se lahko le redko poslovimo od umrlega, in to v nas pusti globoke posledice (Lake 1988: 30).

Podrobnosti umiranja, kot so kraj, čas in tudi ostale okoliščine, pogosto porodijo v žalujočih osebah ugibanje, ali dogodek zaznamuje ozdravljenje osebnih težav in skritih vzorcev in odgovarja na vprašanja, ki so umrlo osebo mučila vse življenje. Znano je, da je smrt velika učiteljica in tudi izjemna zdravilka. Torej nas smrt po eni strani izobražuje, na drugi strani pa v najglobljem pomenu tudi celi (Remen 2004: 311).

1.7 Žalost

»Žalost je odzivanje na našo izgubo. Predstavlja občutek negotovosti, ki je globoko v nas. Naši strahovi pred zapuščenostjo in občutja ranljivosti se dvignejo na površje in nas prisilijo, da se soočimo z njimi. Sveta, na katerem smo utemeljili svoj sistem prepričanj, ciljev in življenja na splošno, ne obvladujemo več. Počutimo se prestrašeni in izpostavljeni« (Van Praagh 2001: 1).

Če spoštujemo smrt kot del našega življenja, to pomeni tudi drugačen odnos do žalosti. Žalost ni le človeški fenomen. Tudi živali žalujejo in tudi njihove reakcije lahko primerjamo s človeškimi. Žalost sama po sebi ima veliko obrazov. Lahko nam povzroči težke fizične in psihične probleme, nas ohromi, lahko za neko obdobje povzroči, da ne moremo več skrbeti sami zase. Ko preteče nekaj časa in če imamo možnost, da lahko govorimo o svojih težavah, se počasi vrnete življenju in življenjski pogum. Obstajata dve možnosti nadaljevanja življenja, bodisi žalujoči ostanejo ujetniki žalovanja ali pa doživijo ogromno osebno zrelost in razvoj (Husebo 2009: 71). Več priložnosti, kot bodo ljudje imeli, da se bodo lahko pogovarjali o svojih čustvih, prej bodo lahko lažje šli naprej.

Če svoje žalosti ne izrazimo, nam to slabi telo, tudi razsojamo v manjšem pogledu.

Nenaslovljena žalost v nas povzroča motnje spanja. Žalost, ki je ne izrazimo, nas vodi v razne odvisnosti, bodisi s hrano, delom, televizijo ali nezdravim odnosom. Ljudje si tudi manj zaupajo, njihova intuicija in kreativnost se zmanjšata. Ljudje postajajo otopeli, ne prenesejo dotika in ga tudi ne morejo ponuditi drugim. Žalost, ki je ljudje ne izrazijo in jo potlačijo, je lahko v njih dolga leta in je ne občutijo, dokler ponovno ne pride do velike izgube, ki je ni mogoče več zanikati (Lunder 2010: 124-126).

Znamenja, s katerimi prepoznamo žalost:

- afektni simptomi: pojavijo se občutki krivde in jeze v kombinaciji s strahom in depresijo. Ljudje tudi občutijo izolacijo in osamljenost, četudi socialna mreža ostane takšna, kot je bila;
- vedenjske motnje: zaradi žalosti se vedenje do drugih ljudi pogosto spremeni;
- sprememba samopodobe: samopodoba se lahko napolni z brezupnostjo, negotovostjo in nemočjo. človek idealizira spomine;
- kognitivne omejitve: pojavijo se lahko pomanjkljive sposobnosti koncentracije in težave pri predelavi lastnih misli;
- psihofiziološki simptomi: pogosti so psihosomatski simptomi, ki jih okolica doživlja kot somatska obolenja. To so izguba teže, pomanjkanje apetita, motnje pri spanju in brezvoljnost (Husebo 2009: 115-116).

Po smrti bližnjega je ob žalujočih prisotnih veliko ljudi. Sorodniki in prijatelji so v veliko pomoč. Kar naenkrat pa ljudje ostanejo sami, prepuščeni samim sebi in se morajo sami soočiti s svojo žalostjo. Žalujoči človek opazi, da smrt bližnjega spremeni odnose. Okolica postane do njih drugačna. Nekateri z žalujočimi govorijo formalno, veliko se jih odmakne, na obisku ostanejo samo kratek čas (Lake 1988: 41).

Žalost ni bolezen, po kateri bi okrevali. Žalost ni težava, ampak je občutje in telesno stanje in nikoli ne moremo presoditi, koliko žalosti je dovolj žalosti. Ljudje se z žalostjo slabo spoprijemajo. O žalosti niso navajeni govoriti in ohranjajo svoja občutja in misli le zase. Ker je bolečina neznosna, ljudje mislijo, da jim bo lažje, če jo bodo zanikali. Žalovanje je življenjski proces, ki je naraven in zahteva svoj čas. Veliko ljudi misli, da bodo preboleli žalost, tako da jo bodo kar najmanj pokazali (Van Praagh 2001: 5).

Zavedati se moramo tudi, da žalost sama po sebi ni bolezen, lahko pa to postane. Žalost lahko opredelimo kot zaščito, ki ustvari možnost, da se lahko pripravimo na življenje po izgubi naše bližnje osebe (Husebo 2009: 117).

1.8 Medikalizacija in institucionalizacija smrti

Zelo veliko starih ljudi umre v domovih za stare ljudi. Vendar dokler lahko, jim je seveda ljubše živeti doma. Bolnišnica in dom za stare ljudi postaneta možnost šele potem, ko za umirajočega človeka ni nobene druge možnosti. Dom umirajočega je vedno prva izbira zaradi mnogih razlogov:

- svojci, otroci in vnuki so bližje,
- dostojanstvo, avtonomija in integriteta umirajočega so zagotovljeni,
- smrt in oslabelost sta spet del življenja,
- boljša priprava na žalost,
- odlični pogoji za kvaliteto in optimalno izrabo potencialov (Husebo 2009: 103).

V preteklosti so ljudje umirali predvsem doma, tako so se ljudje lahko učili o smrti in jo sprejemali kot del življenja. Več ljudi umre v raznih institucijah, posledično smrt manj dojemamo kot del nas, kot nekaj resničnega. Ljudje se težje soočamo s smrtjo naših bližnjih. Brez tega, da se iskreno pogovarjamo o smrti, ne moremo poglobiti pristne človeške komunikacije. Čustva smrti in ločitve so prav tako pomembne človeške izkušnje kot ljubezen, radost, trpljenje in bolečina. Zato avtor poudarja, da je pomembno ustvariti novo kulturo smrti, ki bi dopuščala ljudem sprejemati smrt kot naravni pojav in bi se o njej lahko govorilo (Horiuchi 2011: 66).

Idealno bi bilo, če bi lahko ljudje umirali tam, kjer se počutijo sprejete in varne in bi sami izbrali okolje, v katerem bi se to zgodilo. Vidimo lahko, da ljudje nimajo več izkušenj s smrtjo in umiranjem, kot so jih imeli v preteklosti, ko so že otroci doživeli smrt in umiranje. Pogosto se ljudje bojijo, da bi sorodnik umrl doma, ker je to zanje nekaj tujega. Verjamejo tudi, da bodo v bolnišnicah in domovih za stare ljudi bolje poskrbeli za njih (Štancar, Pahor 2007: 26).

V moderni družbi, v kateri je medicina zelo razvita, lahko smrt opazujemo predvsem v bolnišnicah. Od tod prihaja tudi sam izraz »skrita smrt«. Ko prenehajo vse življenjske

aktivnosti, takrat nastopi smrt. Mnogi verjamejo, da je smrt osebe medosebni dogodek. Pravijo, da smrt obstaja v procesu umiranja, ki poteka med živimi ljudmi in umirajočo osebo. Takšna izkušnja omogoča, da ljudje začnemo razumeti kvaliteto in dostojanstvo življenja (Horiuchi 2011: 65-66).

V zadnjem stoletju je smrt izginila iz našega vsakdanjega življenja in se preselila v razne institucije. Še stoletje nazaj so ljudje umirali v zavetju svojega doma in ljudje so imeli s smrtjo stik. Ko so stari ljudje zboleli, so za njih skrbeli doma. Velikokrat je bilo to povezano z veliko bolečine in trpljenja. Vendar je ta izkušnja ljudem prinesla nenadomestljive vrednote. Danes pa otroci vidijo smrt predvsem še v filmih na televiziji. Če smrt ni več del našega življenja, potlej izgubimo pomemben kos naše kulture, posledično pa so preveč poudarjene materialne vrednote. Ljudje smo edina živa bitja, ki živimo z zavestjo, da nas in vse druge na koncu življenja čaka smrt (Husebo 2009: 69-70).

Največ ljudi še vedno umre v institucijah, okoli 10.000 v raznih bolnišnicah in več kot 3.000 v domovih za stare ljudi. Do kategorije ljudi, ki so udeleženi v procesu umiranja in žalovanja, pa pridemo tako, da številu umirajočih dodamo še število svojcev, prijateljev in znancev. V procesu institucionalizacije je smrt pojmovana kot dogodek, ki sodi na obrobje človekovega življenja. Posledice prenosa skrbi za umirajoče in bolne ljudi v razne institucije so se pokazale kot paradoks skrbi, ki je postala skrb za podaljševanje življenja in za zdravljenje. Ljudje z različnimi tehnikami uspešno podaljšujejo svoja življenja in tako potisnejo smrt in umiranje na rob družbe. Smrt se kaže kot neko objektivno dogajanje, ki nas ne zadeva in je tam nekje daleč. To vse je posledica strahu pred smrtjo, racionalizacije in individualizacije. Smrt je tako postala značilen primer kolonizacije sveta življenja ali sistemske ujetosti. Ko se smrt in umiranje prestavita iz domačega okolja v bolnišnice in domove za stare ljudi, postaneta oba predmeta, ki se obravnavata s strani zdravstvenega osebja (Štancar, Pahor 2007: 21-24).

V preteklosti je bila družina tista, ki je skrbela za stare ljudi in umirajoče, danes je to v večini izrinjeno iz družine in potisnjeno v razne institucije. Skokovito narašča število kronično bolnih in umiranje se začne prej in tudi traja dlje časa. Ne bolnišnice in ne domovi za stare ljudi pa niso pripravljeni na oskrbo bolnih in umirajočih. Opazujemo lahko, kako skuša zahodna znanstvena kultura izbrisati vse, kar ni popolno, je minljivo in tu se nahajata tudi umiranje in smrt. Glede na stanje na področju umiranja in smrti v Sloveniji spoznamo, da nas čaka še zelo dolga pot, da bomo zmožni umirajočim in njihovim bližnjim zagotoviti človeku vredne razmere, ko se bo umirajoči človek poslavljaj. Naš zdravstveno-socialni sistem je

zastarel in še vedno v premajhni meri vključuje paliativno oskrbo, ki pa je bistvena tako za umirajoče kot žalujoče osebe. Sama tema umiranja pa se ljudem zdi čudaški pojav, ki nas hitro doleti, a tudi hitro izgine tja daleč v pozabo (Gedrih, Majerhold 2007: 11-13).

Do vključno 19. stoletja so ljudje v Evropi umirali v domačem okolju, kjer so bili obkroženi z družino in sosedi. Smrt in umiranje so posledično sprejemali na bolj odprt način, kot naraven in običajen del človekovega življenja. V preteklosti so ljudje umirali veliko mlajši in na hitrejši način. V današnjem času pa umirajo predvsem stari ljudje, ki imajo kronične bolezni, umiranje pa je čedalje počasnejše. Nova doba je v naša življenja pripeljala »skrito« smrt - umiranje se je preselilo v razne institucije, predvsem v zdravstvene ustanove in v domove za stare ljudi. To je predvsem posledica sekularizacije družbe, ki je povzročila, da so od duhovnikov nadzor nad umiranjem prevzeli zdravniki. Prišlo pa je tudi do spremembe organizacije poklicnega in družinskega življenja, zato so se zmanjšale možnosti za oskrbovanje umirajočih ljudi (Červ 2006: 44).

1.9 Medosebni odnosi v domu za stare ljudi

Ena izmed redkih prednosti doma za stare ljudi je, da je lahko tudi družabni prostor, saj v domu biva veliko ljudi skupaj pod isto streho, kar omogoča družabne stike (Flaker et al. 2008: 299). Človeški odnosi med stanovalci v domu za stare ter tudi med stanovalci in zaposlenimi so izpostavljeni velikim obremenitvam in pritiskom, zato so pogosto neskladni (Ramovš et al. 1992: 53).

Veliko ljudi v domovih za stare, ki so osamljeni ali ker so tako navajeni ali pa pričakujejo solidarnost in pomoč, želi bivati z drugimi ljudmi. Stari ljudje pa se morajo tudi ukvarjati s težavami, ki jih lahko prinaša skupno življenje s sostanovalci. Potrebno je sodelovati, se prilagajati in pogajati (Flaker et al. 2008: 124-125).

Povezave med ljudmi lahko opazujemo tudi z vidika, kako se skladajo. Simetrične: osebi se popolnoma ujemata v pogledu na določeno stvar. Komplementarne ali dopolnjujoče se: osebi različno gledata na določeno stvar, vendar pa se njuni stališči med sabo skladno dopolnjujeta v celoto. Konfliktne ali nasprotni: osebi različno gledata na določeno stvar, vendar sta tudi njuni stališči neskladni. Že od spočetja naprej ves čas potrebujemo raznovrstna razmerja, da preživimo in da rastemo in obstajamo. Kaže pa se, da se potreba po osebnih odnosih poveča

zlasti na starost. Vzpostavljanje odnosov je ena izmed glavnih potreb v tretjem življenjskem obdobju. Stari ljudje rabijo redne osebne stike s človekom, ki jim je blizu. Star človek je lahko obdan s številnimi ljudmi, vendar če nikogar od njih ne doživlja kot »svojega«, je osamljen, to se pogosto dogaja v domovih za stare ljudi. Ljudje smo socialna bitja. Ne moremo se razvijati, če nimamo odnosov z drugimi ljudmi (Ramovš 2003: 101-106).

Mislim, da so za starega človeka, ki živi v domu za stare ljudi, najbolj koristne komplementarne ali dopolnjujoče se povezave in simetrične povezave (ibid.). Slednjih je manj, saj so vsaj nekateri naši pogledi na določeno stvar popolnoma drugačni od pogledov drugih.

Ljudje imajo v domovih za stare predvsem podporne stike. Podporni stiki lahko vsebujejo vrednote, informacije in menjava, obarva jih tudi etika solidarnosti in dejavnosti pomoči ter podpore. Torej omrežja obstajajo kot način podpore. Za vzpostavitev vezi in stika sta pomembna dobronamernost in spoštljivost posameznikov, ki stike navezujejo, ta se potrdi prav prek pripravljenosti pomagati ali sprejeti pomoč. Pomembni so tudi usodni stiki. Za njih je značilna močna, globoka navezanost, zato jih pogosto poimenujemo kar vezi. Ti stiki so predvsem pomembni pri procesih, ko si človek želi izboljšati življenje. Podzvrst usodnih stikov so tudi stiki z vrstniki, to so ljudje, ki jih je usoda pripeljala v podobno situacijo. Od tod izvira potreba po vzajemni solidarnosti in samopomoči, ki ima poleg praktične tudi normativno vrednost. Ljudje imamo veliko priložnosti za sklepanje usodnih stikov, čeprav so usodni stiki, ki jih ustvarimo, redki. Zaradi potrebe po dolgotrajni oskrbi in posledično zaradi stigmatizacije in nalepke so nekateri že na začetku prikrajšani za mnoge priložnosti. Če tudi druženj med njimi in z drugimi ljudmi ne spodbujamo, imajo potem še manj priložnosti za sklepanje usodnih stikov (Flaker et al. 2008: 260).

Podporni stiki so v domovih za stare ljudi nadvse pomembni. Človek je v domu velikokrat v ranljivem položaju in potrebuje, da kdo stoji ob njem in ga podpira. Podporne stike potrebuje človek v konfliktih z ostalimi stanovalci ali osebjem doma, v času bolezni, osamljenosti ali žalosti. Podpora mu omogoča, da gre naprej, da se sooči s težavami, tudi če je v tistem trenutku vse videti brezizhodno (ibid.).

Ko star človek pride v institucijo, pogosto izgubi velik del svoje socialne mreže iz svojega domačega okolja. Tudi s sorodniki ni več v stalnem odnosu. Star človek v sobi v domu ni sam, temveč dobi sostanovalca ali celo več sostanovalcev, katere prej ni poznal in z njimi ni

imel stika. Nekaterim uspe v instituciji vzpostaviti pristne stike s svojimi sostanovalci, nekaterim pa to ne uspe (Ramovš et al. 1992: 52).

Nagnjenje k odnosu je izvirno. Za človeka je pristen medčloveški odnos življenjskega pomena. Človek tudi v svojem najproduktivnejšem obdobju potrebuje odnose z drugimi ljudmi. Človekova kreativnost in ustvarjalnost se kažeta v negovanju in ohranjanju medčloveških odnosov. Odnosi z ljudmi, ki jih srečujemo vsak dan, nam največ pomenijo (Kladnik 2010: 70).

Stiki med ljudmi so lahko simetrični ali asimetrični. Za simetrične stike je značilno, da so enakopravni, da je menjava (torej informacije, podpora, zapovedi in pričakovanja) dvosmerna. Pri asimetričnih stikih ljudje v stiku niso enakopravni. Nekdo daje, drugi dobiva. Simetrični stiki se pojavljajo med enakimi in v enakovrednih odnosih, na drugi strani pa so asimetrični stiki značilni za razmerja, ki so pokroviteljska, neenakopravna ali zatiralska. Stari ljudje v domovih imajo tako zaprto spletena omrežja, kot tudi razprto spletena omrežja. V prvih imajo ljudje bližnje stike z ljudmi, ki so jim blizu in jih videvajo pogosto. V razprtih mrežah pa imajo oddaljene stike z ljudmi, ki so daleč in jih ne vidijo pogosto. Osebna omrežja, ki se razvijajo med ljudmi, po navadi sestavljata obe vrsti stikov. Del mreže, ki jo razvijemo, nam je prostorsko blizu, torej imamo z ljudmi, ki jo tvorijo, pogoste in neposredne stike. Drugi del mreže pa je oddaljen, z ljudmi se srečujemo redko (Flaker et al. 2008: 261).

Mislim, da imajo stari ljudje v domovih po večini razprto spletena omrežja. Veliko ljudi ima redke stike z ljudmi, ki so jim blizu. K temu pripomorejo oddaljenost doma za stare ljudi, kjer živi star človek, časovna stiska in pogosto tudi to, da se sorodniki počutijo krive, ker so dali starega človeka v dom.

Beauvoir (Kladnik 2010: 70-71) piše, da v starosti prihaja do pogostih izgub življenjskih sopotnikov, s katerimi je človek skozi leta negoval in ohranjal poglobljene odnose. V starosti je tkanje novih odnosov težje, ker je tudi priložnosti za srečevanje manj.

Goffman (Flaker et al. 2008: 276) govori o socialnem življenju v totalnih ustanovah, po njegovem se ustvarjajo klike, zavezništva in prijateljstva. Zaradi delitve na stanovalce in osebje in nasprotja med skupinama se med stanovalci pogosto ustvarja bratstvo, intenzivno in usodno povezovanje.

Od odnosov, ki jih stkemo z drugimi, so odvisni naše počutje, zadovoljstvo s svojim življenjem in na splošno naša kakovost življenja. Lahko imamo vse materialne dobrine, a če nimamo ob sebi ljudi, s katerimi bi vse to delili, nima to nobenega pomena. Noben človek si ne želi biti sam, osamljenost je eden izmed največjih problemov v današnjem času. Na drugi strani pa skupno bivanje ljudem tudi ni v oporo in veselje. Pomembno je, kako se ljudje med sabo srečujejo, kakšni sopotniki so si, torej bistvo je v umetnosti sobivanja. Sobivanje je lahko kratko ali pa zelo dolgo. Umetnost sobivanja je v tem, da znata skupaj živeti človeka, ki sta si zelo različna in ohranjata svoji osebnosti, pa vendar znata v skupnem bivanju najti tisto, kar ju povezuje in bogati. Takšna vrsta sobivanja pomeni nove izzive in neprestano rast (Klevišar 2009: 9-11).

Stanovalci pa se v domovih za stare ljudi lahko družijo tudi v skupinah starih ljudi za samopomoč. Med njimi se tudi spletajo prijateljske vezi in skupina deluje na temelju vzgiba samopomoči. Skupino za samopomoč povezujejo osebni odnos med člani skupine, medsebojna komunikacija in redna srečanja (Zimšek Kralj 2010: 47-49).

Skupina za samopomoč je skupek medsebojnih odnosov ljudi in tistega, kar se med njimi dogaja. Zato je skupina tudi odvisna od kakovosti medčloveških odnosov, ki vladajo med ljudmi. V skupinah za samopomoč človek sam s svojimi potenciali v sodelovanju z drugimi ljudmi rešuje težave in dviga nivo kakovosti življenja (Kladnik 2010: 74).

- 1 Socialno okolje, v katerem živi star človek, je pomemben dejavnik, ki blaži doživljanja raznih izgub. Značilna je velika razlika med tem, ali živi v družini ali sam, ali ima ohranjen krog oseb, ki so mu pomembne, ali živi v kraju, kjer je vedno živel, ali pa je premeščen v institucijo, ki je zanj novo, neznano okolje. Organizirano nadomestno okolje, s tem tudi sostanovalci, ki bivajo v instituciji, so lahko vir pomoči za starega človeka (Imperl 2012: 29).

V medčloveških odnosih je komunikacija zelo pomembna, saj ne moremo samo molčati. Dr. Thomas Gordon govori o tem, kako komuniciranje vpliva na kvaliteten odnos (Matjanec 2010: 84-85).

1.10 Vpliv medosebnih odnosov na življenje stanovalcev v domu za stare ljudi

Stiki in druženje so ena temeljnih človekovih potreb. Ljudje smo družabna bitja, zato so stiki z drugimi tudi fiziološka nuja. Stiki nas zaznamujejo, govorijo o naši identiteti. Za mreže starih ljudi je značilno, da so običajno majhne in omejene na ozek krog ljudi, zlasti svojih družinskih članov in nekaj prijateljev, ostali stiki pa so razmeroma nepomembni. Posledično tudi življenje v instituciji te stike zelo zmanjša. Stari ljudje vzdržujejo stike predvsem z družinskimi člani, ostalimi stanovalci in z zaposlenimi v instituciji. Veliko starih ljudi, ki živijo v domovih za stare, imajo stike le s sostanovalci, s katerimi tudi razvijejo prijateljske odnose. Socialne mreže, ki jih uporabniki ustvarijo, so majhne tudi kot posledica umika iz njihovega domačega okolja in zaradi institucionalizacije (Flaker et al. 2008: 258-263).

Da ljudje razvijamo dobre medosebne odnose, je pomembno za naše duševno ravnovesje, telesno zdravje in dobro počutje. Medosebni odnosi pa nam lahko tudi veliko odvzamejo. Slabi medosebni odnosi slabo vplivajo na tisto, kar dobri medosebni odnosi spodbujajo. Če ima človek slabe odnose z drugimi, je nesrečen. Vsi odnosi med ljudmi ne morejo biti kvalitetni. Zato je pomembno, da razvijamo več medosebnih odnosov, med katerimi bo nekaj zelo kvalitetnih, drugi bodo slabši, ker gre za neustrezno kombinacijo dveh oseb (Krajnc 2014: 243-244).

Tudi star in zdrav človek je lahko povsem na tleh, če nima nobenega človeka ob sebi, pri katerem bi čutil, da ga sprejema takšnega, kot je, da mu prisluhne in da ceni njegove življenjske izkušnje ter da ga ima rad. V našem jeziku uporabljamo besedi razmerje in odnos, da opišemo povezanost med ljudmi. Razmerje se da meriti. Poznamo mnogo vrst razmerij med ljudmi, na primer ekonomska, sorodstvena razmerja. Medčloveška razmerja lahko opredelimo kot duševne in socialne danosti, ki se jih pogosto ne zavedamo. Urejena razmerja med ljudmi so življenjsko pomembna. Odnos pa je nekaj duhovnega, notranjega in osebno enkratnega. Odnos je kakovost v povezanosti med ljudmi, ki se jasno razlikuje od razmerja. Je tudi osebno človekovo stališče, ki izhaja iz osebne odločitve. Ljubezen in dobrota sta kreposti dobrih medčloveških odnosov. Za odnos so pomembni sprejemanje in spoznavanje drugega in upoštevanje razlik. Medčloveški odnosi so različne kakovosti. Ljudje so v odnosu drug drugemu na voljo z vsem, kar premorejo (Ramovš 2003: 99). Pomemben prostor za sklepanje prijateljstev je pogosto domska kavarna, ki je osrednji prostor doma za stare ljudi.

Starim ljudem se po upokojitvi socialni prostor zelo skrči. Veliko medosebnih odnosov se z upokojitvijo prekine. Socialna shiranost starih ljudi vodi v različne čustvene stiske. Stari ljudje imajo premalo medosebnih odnosov in stikov. Čustveno nas najbolj nagrajujejo medosebni odnosi bližine, ko sta osebi navezani druga na drugo. Medosebne odnose čustvene bližine pogosto doživimo zunaj sorodstva. V odnosu z nekaterimi ljudmi laže zadovoljimo svoje čustvene potrebe, zato nam postanejo dragi. Ker se z ljudmi zbližamo, posledično dobimo več čustev. Oseba, s katero smo blizu, nam tudi čustveno veliko daje. Veliko nam tudi odvzame, če izgine iz odnosa. Medosebni odnosi nakazujejo na odvisnost od drugega. Vsi ljudje potrebujemo medosebne odnose, da zadovoljujemo osebne psihosocialne potrebe. Če nimamo stikov z ljudmi, lahko zbolimo in izgubimo psihično ravnotežje (Krajnc 2014: 23-25).

Socialno okolje, v katerem živi star človek, je pomemben dejavnik, ki blaži doživljanja raznih izgub. Značilna je velika razlika med tem, ali živi v družini ali sam, ali ima ohranjen krog oseb, ki so mu pomembne, ali živi v kraju, kjer je vedno živel ali pa je premeščen v institucijo, ki je zanj novo, neznano okolje. Organizirano nadomestno okolje, s tem tudi sstanovalci, ki bivajo v instituciji, so lahko vir pomoči za starega človeka (Imperl 2012: 29).

Stari ljudje so pogosto izločeni iz raznih skupin. Posledično je osamljenost pogosta v njihovem življenjskem obdobju. Osamljenost pri starih ljudeh razlagata dve teoriji. Po prvi teoriji je družba tista, ki jih diskriminira in izolira ter potiska stran od dogajanja. Po drugi teoriji pa se stari ljudje sami umaknejo iz življenja v družbi, ta jih odklanja ali pa se tako spremeni, da ne najdejo v njej več svojega prostora (Pečjak 2007: 76-77).

Tako kot so prej sosede v življenju starega človeka pomembna socialna opora, zdaj to postanejo njihovi sstanovalci v domovih za stare ljudi (Filipovič Hrast 2009: 171). V domovih za stare ljudi so ljudje še vedno osamljeni, kljub temu da se izvajajo razne oblike druženja, medsebojne pomoči, interesnih aktivnosti. Pogosta je tudi bolečina tistih, ki jih nihče ne obiskuje (Pečjak 2007: 171).

Osamljenost je pogosto glavna stiska, ki jo občutijo ljudje, ki imajo potrebo po dolgotrajni oskrbi. Starim ljudem je izrednega pomena, da so vključeni v družbena in družabna dogajanja in da imajo stike z vrstniki, prijatelji, znanci, predvsem pa s člani družine. K osamljenosti starega človeka pogosto prispevajo omejene možnosti gibanja. Stari ljudje ne izgubijo prijateljev samo zato, ker postanejo stari in se jim posledično zmanjša krog gibanja in komuniciranja, ampak tudi zato, ker jim prijatelji umrejo. Staranje človeka pomeni hitro

izgubo znancev in tudi prijateljev. Če človek ne obnavlja svoje socialne mreže, je posledično bolj osamljen (Flaker et al. 2008: 281-282).

Franks in Stephens (Pahor et al. 2009: 221-222) pišeta, da naj bi omrežja socialne opore in opora, ki se posledično pretaka med posameznikom in njegovim omrežjem, delovala na kakovost posameznikovega življenja na dva različna načina. World Health Organization (ibid) navaja, da naj bi omrežja socialne opore na eni strani blagodejno vplivala na fizično in psihično zdravje ter dobro počutje ne glede na morebitne stresne ali krizne procese. Na drugi strani pa omrežje socialne opore služi kot zaščita pred vplivi stresnih ali kriznih situacij. Socialna omrežja podpore pripomorejo k ohranjanju in izboljševanju zdravja ter lažšanju raznih bolezni in omogočajo hitrejšo vračanje zdravja. Fonagy (Pahor et al. 2009: 223) piše, da k samospoštovanju in občutku človekovega nadzora nad svojo usodo prispevajo odnosi navezanosti.

Stare ljudi lahko glede na potrebe in želje po stikih uvrstimo v tri skupine. V prvi skupini so tisti stari ljudje, ki nenehno iščejo nove stike med stanovalci in tudi zunaj te mreže, potem pa te stike tudi imajo. Stari ljudje, ki so v tej skupini, težav z družabnostjo nimajo. V naslednji skupini so tisti, ki imajo rajši, če imajo čim manj stikov. V zadnji, tretji skupini, pa so tisti stari ljudje, ki vneto iščejo stike z drugimi, vendar pa ne znajo navezati stikov (Flaker et al. 2008: 270-271).

Zaupni in varni medčloveški odnosi so najmočnejši vir človekovega osebnega zadovoljstva, osebne rasti, čustvene uravnoteženosti in najbolj učinkovita zaščita pred stresom. Posameznik lahko razvije paleto čustvenih odzivov in vsebin samo v medosebnih odnosih, v katerih prevladujejo varnost, iskrenost in zaupanje. Čustvena povezanost daje varnost, umirja strah, nas dela odporne in fleksibilne in krepi občutek učinkovitosti, sposobnosti in ljubljenosti. Vsak človek, bodisi star ali mlad, potrebuje takšne odnose, saj če jih ni, to vodi v čustveno izoliranost (Erzar, Kompan Erzar 2011: 7).

Spoznanje, da je človek v bistvu družabno bitje in bitje skupnosti, je že staro. Hkrati pa je človek tudi izviren posameznik, ki je edinstven in enkraten in v tem smislu bitje samote. Obe značilnosti skupaj tvorita celotno človeško osebo. Človek vse življenje živi v skupinah. Najprej živi v ožji družinski skupnosti, skozi svoje življenje pa v različnih družbenih skupnostih (Ralbovsky 1995: 31-32).

Uporabnikom je pomembno, če je osebje sposobno stopiti ven iz svojih birokratskih vlog. Pomembno je, da je osebje človeško in odprto za vse vrste stikov. Izrazi naklonjenosti, dotiki, nasmeh, prijazen ton glasu osebja so še pomembnejši, ko se stari ljudje znajdejo v stiski. Stare ljudi v domovih za stare ljudi motita profesionalni in birokratski odnos, starim ljudem so pomembne kvalitete osebja, kot so toplina, potrpežljivost, spoštljivost in da so se pripravljene prilagajati potrebam stanovalcev in da spoštujejo njihove odločitve in izbire. Da omogočimo razvoj pristnejših odnosov, je pomembno organizirati priložnosti in prostore za srečevanje med zaposlenimi in stanovalci na način, ki jim omogoča izstopiti iz svojih standardnih vlog. Stari ljudje v domovih želijo, da bi jim osebje posvetilo več časa in tudi na bolj kvaliteten način. Stari ljudje cenijo, če so zaposleni sposobni poslušati, kaj uporabniki zares rečejo, da ne prevajajo v svoje strokovne jezike in se tudi v njihovo situacijo res vživijo (Flaker et al. 2008: 322-325).

Število in pogostost stikov z drugimi ljudmi v starosti upadeta, saj človek v starosti izgublja svoje prijatelje in tudi težje sklep nova poznanstva. Interakcije z ljudmi imajo pomemben vpliv na doživljanje življenjskega zadovoljstva. Predvsem je pomembna povezanost med generacijami, ki vključuje tri vidike: izražanje naklonjenosti, vzajemna pomoč in pogostost stikov. Tudi selitev starega človeka pretrga prej osnovano socialno mrežo. Ko se človek preseli, se mora prilagoditi na novo življenjsko okolje, kar pri starem človeku povzroči stres, posebno hud stres staremu človeku predstavlja selitev v dom za stare ljudi (Russi Zagožen 2001: 16-18).

1.11 Vloga socialne delavke v domovih za stare ljudi

Socialno delo in gerontologija sta v domovih za stare ljudi zelo povezana. Tudi razvoj domov je temeljil na socialno-gerontoloških načelih (Mali 2008: 59). Po Accetu (Mali 2008: 35) opredelimo gerontologijo kot socialno-medicinsko znanost, ki se je razvila v 21. stoletju. Na začetku razvoja je temeljila na medicinskih vidikih staranja.

Kasnejša ločitev gerontologije od medicine je omogočila, da je področje gerontološkega raziskovanja postalo širše in vključilo spoznanja sociologije, psihologije in demografije. Socialna gerontologija raziskuje, kako vpliva družbena struktura na populacijo starih ljudi, zlasti na njihovo osebno izkušnjo s staranjem, in obratno, kako stari ljudje in njihove izkušnje

s staranjem vplivajo na celotno družbeno strukturo. Ukvarja se z družbenim odzivom na demografske spremembe in vplivom teh odzivov na populacijo starih ljudi (Mali 2008: 35-44).

Pri delu s starim človekom je pomembno upoštevati krepitev moči. Socialno delo, ki temelji na načelu krepitev moči, temelji na podpori uporabnika, da dobi vpliv in kontrolo nad svojim življenjem (Urh 2005: 63).

Koskinen (Mali 2008: 64-65) je dejal, da socialni delavci pri delu s starimi potrebujejo znanja o procesu staranja, politiki do starih ljudi in o različnih praktičnih pristopih in metodah. Socialni delavci potrebujejo tudi razne strokovne spretnosti, kot so sposobnost presojanja, komuniciranja, povezovanja različnih generacij in sposobnost sodelovanja v multidisciplinarnih timih, povezovanja različnih generacij. Socialni delavec pomaga starim ljudem tudi tako, da skupaj z njimi poveča njihove sposobnosti in zmožnost za spopadanje s težavami in reševanje problemov.

Pomembna socialnodelavska vloga je tudi ta, da lahko socialni delavec pomaga pri izboljšanju interakcij med starimi ljudmi in drugimi ljudmi v družini in širšem družabnem okolju (Mali 2008: 65).

Pomembna vloga socialnega dela v domovih za stare ljudi pa je tudi na področju umiranja in smrti. Socialna delavka je ena izmed spremljevalk, ki so ob človeku, ki umira. Navadno se vključi v obravnavo, ko je slaba novica že sporočena tako umirajočemu človeku kot njegovim bližnjim in se poskuša vživeti v njihove položaje. Preverja odnose med ljudmi in pomaga pri medsebojnemu sporazumevanju, zlasti če je porušeno. Socialna delavka tudi spodbuja, da ubesedijo svoja čustva in jih pravilno razumejo. Predvsem si prizadeva, da se vzpostavi neposredna, pristna in jasna komunikacija (Ristić Kovačič 2005: 409).

Socialni delavci v domovih za stare ljudi se zelo pogosto srečujejo z umiranjem in smrtjo. Govoriti o smrti je tudi v domu za stare še vedno tabu in ravno socialni delavci bi lahko bili tisti, ki bi ga razbijali. Ljudje potrebujejo informacije in praktične nasvete o tem, kako se pogovarjati s človekom, ki umira, kaj umirajoči človek rabi in podobno (Košak 2000: 349).

Vsi socialni delavci, ne glede na svojo specializacijo, pomagajo ljudem, ki potrebujejo pomoč na koncu življenja. Lahko jim pomagajo, ko se ljudje bojijo smrti, ko so zelo blizu smrti ali ko se morajo soočiti z nenadno smrtjo. Vsi ljudje bomo umrli, vsi bomo za nekom žalovali. Večinoma se s tem slabo spoprijemamo, zato rabimo pomoč (Reith, Payne 2009: 1).

Socialni delavci so v domovih za stare prisotni, že od kar se je začelo socialno delo kot poklic, posledično so pomembno prispevali k razvoju domskega varstva (Mali 2008: 82). Milošević Arnold (Mali 2008: 82) je opisala konkretne vloge socialnih delavcev v domu:

- pomoč pri reševanju problemov stanovalcev,
- delo s sistemi, ki bi ljudem zagotovili potrebne vire in storitve,
- povezovanje ljudi z ustreznimi sistemi, ki bi podpirali njihovo funkcioniranje.

Ljudje gradijo svoje življenje v družbenem kontekstu, kraju, odnosih in družbenih institucijah, katerih del so. Razvijajo pričakovanja, kako bo njihovo življenje potekalo, in smrt prekine te načrte. Pomemben cilj socialnega dela je, da jim pomaga, da sčasoma zopet prevzamejo nadzor nad svojim življenjem. Socialno delo ob koncu življenja se tudi osredotoča na izgubo identitete in izgubo pričakovanj (Reith, Payne 2009: 6).

Socialni delavec vsakodnevno prihaja v domu za stare ljudi v stik s stanovalci doma v različnih časovnih obdobjih. Socialni delavec je prisoten od prvega stika starega človeka z institucijo do zadnje, poslovilne faze, ko se odnos stanovalca z institucijo konča. Socialni delavec ali socialna delavka lahko s svojim znanjem hitro reagira, ko se star človek slabo počuti ali ko je nezadovoljen. Socialni delavec tudi ob pomoči ostalih zaposlenih v domu mobilizira vire pomoči v domu za stare in v njegovi socialni mreži (Mali 2008: 83-86).

Socialni delavci in socialne delavke morajo biti tudi osebno dostopni starim ljudem in delovati v vsakdanjih situacijah (Flaker et al. 2008: 323).

Zelo pomembna vloga socialnega delavca je tudi ta, da opozarja ostale zaposlene, da so pozorni na spremembe v doživljanju in vedenju stanovalca in stanovalke. Socialni delavec lahko tudi opozarja svojce in zaposlene na spremembe in jih tudi vodi, da iščejo vzroke v svojem ravnanju. Pomembno je tudi, da zaposleni definirajo nove načine in pristope ravnanja s starim človekom. V tistih domovih za stare ljudi, kjer so socialni delavci bili prisotni pri vodenju in ustanavljanju skupin starih ljudi za samopomoč, se je njihova vloga v devetdesetih letih prejšnjega stoletja krepila (Mali 2008: 97-104).

Socialne delavke pri pomoči starim ljudem pogosto uporabljajo metodo dela s posameznikom. Tudi v domovih za stare ljudi se veliko storitev odvija z individualnim pristopom. Značilnosti metode dela s posameznim človekom sta zaupnost in intimnost. Zaupnost je pomembno okolje za starega človeka. V takem okolju je zaščiteno človekovo osebno dostojanstvo.

Težave se ne morejo reševati brez zaupnosti. Zaupnost in intimnost tvorita socialno klimo, ki je pomembna za globlji človeški odnos s starim človekom (Ramovš 2003: 420-421).

Tako kot v preteklosti tudi danes sodobna družba iz istih razlogov potrebuje domove za stare ljudi. Ne glede na funkcijo institucij se življenje v njih spreminja. Predvsem se spreminjata vloga institucij v življenju ljudi in funkcija, ki jo opravljajo. Kljub vsemu pa institucije še vedno obstajajo. Razlikujejo se po tem, da v igri nista več le humanost in dobronamernost, temveč so predvsem sredstvo za odiranje starih ljudi in starosti na družbeni rob. Zaposleni v domovih za stare, predvsem pa socialni delavci in socialne delavke, si morajo prizadevati za dvig kvalitete življenja starih ljudi že zaradi tako stigmatiziranega položaja starih ljudi (Mali 2008: 31-34).

Ljudje ne moremo biti strokovnjaki na vseh področjih. Za umirajočega človeka in njegove bližnje je pomembno, da strokovnjaki z različnih področij delujejo skupaj. Tako bodo umirajoči dobili boljše zdravljenje in nego. Ko problemi umirajočega človeka naraščajo, sta multidisciplinarno in interdisciplinarno delo izrednega pomena (Husebo 2009: 75).

Pogosto se pri ljudeh, ki spremljajo umirajočega človeka, kaže preobremenjenost. Tudi če čutijo, da imajo še dosti moči, je ta čas za njih izredno težak in naporen. V ozadju sta pogosto navzoča strah pred trenutkom, ko se bo smrt zgodila, in lastna negotovost, ali bo njihova moč zdržala do konca. Spremljevalcem se pogosto »zamajajo tla pod nogami«. Takrat nujno potrebujejo podporo in pomoč ostalih. Zato jih je tudi treba spodbujati, da povedo, kdaj rabijo pomoč in se zanjo ne bojijo prositi (Ristić Kovačić 2005: 410).

Charles Zastrow (Milošević Arnold: 256-257) navaja profesionalne vloge socialnih delavcev, ki so primerne za delo v domovih s starimi ljudmi. Usposobljevalec: pri tej vlogi gre za pomoč posamezniku, da izrazi svoje potrebe, razjasnjevanje problemov in iskanje najprimernejših strategij za njihovo rešitev in razvijanje sposobnosti ljudi. Povezovalc: je pomembnejša vloga, socialni delavec je tisti, ki s stanovalcem prvi vzpostavi stik in mu je dolžan predstaviti dejavnosti doma in ga tudi motivirati, da se vanje vključi. Zagovornik: socialni delavec zbira podatke o potrebah starega človeka, se pogaja z ostalimi službami. Pri tej vlogi je socialni delavec tudi dolžan odkrivati primere »ageizma«, diskriminacije, predsodkov do starih ljudi in se proti njim boriti. Socialni delavec mora tudi spremljati splošno klimo v domu za stare ljudi in ves čas opozarjati, da se stanovalce obravnava celostno. Učitelj: vlogo učitelja lahko socialni delavec opravlja takrat, kadar je udeležen v skupinah starih ljudi. Posrednik: socialni delavec pomaga pri interpretaciji potreb starega

človeka drugim službam ali pa pomaga pri reševanju konfliktov. Svetovalec: družina in star človek se pogosto soočata z različnimi čustvenimi problemi, ki jih povzroči spremenjeno življenjsko okolje, in takrat potrebuje strokovno pomoč socialnega delavca v smislu podpore. Koordinator/nosilec primera: socialni delavec posreduje med uporabnikom in njegovim okoljem. Oskrbovalec: podobna vlogi koordinatorja, pojavlja se pri delu s starimi ljudmi, ki potrebujejo zanesljivo in dobro pomoč.

Sopotnik starega človeka v domu za stare ljudi je socialna delavka. To vlogo ima od njegovega prvega stika z domom za stare ljudi, to je še preden človek pride živeti v dom. Socialna delavka ga popelje v življenje, ki poteka znotraj doma in ga spremlja v času bivanja, navzoča je tudi ob koncu stika starega človeka z domom. Socialna delavka v domu za stare ljudi ima vlogo zagovornika, usklajevalca potreb in zahtev oziroma ciljev tako stanovalcev doma kot osebja doma in vlogo mediatorja. Socialna delavka vzpostavi stik z bodočim stanovalcem, s svojci in lahko tudi z drugimi člani socialnega okolja človeka. Osebni stik socialnega delavca s starim človekom v domu omogoča vzpostavitev osebnega delovnega odnosa, na podlagi katerega socialni delavec spremlja stanovalca ves čas bivanja v domu. Socialna delavka prihaja v stik s stanovalci doma v različnih intervalih, saj človek pride v dom za stare ljudi v različnih obdobjih svojega življenja. Navzoča je od prvega do zadnjega stika starega človeka z domom za stare ljudi (Kornhauser, Mali 2013: 324-325).

»Med prvo in zadnjo fazo je faza bivanja stanovalca v domu. Odvisno od vsakega posameznika je različno dolga, intenzivna, kompleksna in zahtevna. V vsaki fazi so naloge socialne delavke oz. delavca drugačne in specifične, vse pa so medsebojno prepletene in povezane. Naloge so tudi medsebojno odvisne, a pri tem ne gre za hierarhično odvisnost, temveč za zaporedje nalog. Zanj je značilno, da pomanjkljivo izvedene naloge v prejšnji fazi samodejno povzročajo pomanjkljivo izvedene naloge v naslednji« (ibid).

S pomočjo socialnih delavcev bi se lahko stari ljudje lažje soočali s strahovi pred umiranjem in smrtjo. Socialni delavec bi moral načeti pogovore o temi smrti in povabiti stare ljudi k sodelovanju in izmenjavanju mnenj. Tako bi stari ljudje čutili podporo in se lažje soočili, ko bi se soočili s smrtjo svojega bližnjega ali s svojo lastno smrtjo.

2 PROBLEM

Med prakso, ki sem jo opravljala v domu Tisje, sem spoznala vpliv izgube ali smrti stanovalcev na življenje njihovih sosojnikov, na katere so bili navezani in v nekaterih primerih tudi odvisni tako čustveno kot fizično. Smrt sosojnika je povzročila veliko izgubo v njihovem nadaljnjem življenju. Soočili so se tudi z žalovanjem. Nekaterim sosojnikom je to povzročilo veliko spremembo v njihovem načinu življenja. Izgubili so zaupnika, nekoga, ki je skrbel za njih, ali pa nekoga, za katerega so skrbeli oni sami. Zanimivo se mi zdi raziskati, kako poteka njihovo nadaljnje življenje, s čim vse so se soočali po njihovi smrti, kako je potekal proces žalovanja, kaj se je spremenilo v njihovem življenju po smrti sosojnika, kako jim je pri tem pomagalo osebje doma Tisje ter če izvajajo kakšne oblike pomoči sosojnikom v opisanih primerih.

Namen raziskave je bolj podrobno raziskati doživljanje in sprejemanje smrti sosojnikov in kako se življenje posameznika po izgubi sosojnika spremeni. Tema se mi zdi izredno pomembna tudi za zaposlene doma Tisje, da dobijo vpogled v doživljanje stanovalcev. Cilj raziskave je ugotoviti, kakšen odnos se razvije med sosojniki, kakšna je stopnja čustvene navezanosti na pokojnega sosojnika, njihovo medsebojno razumevanje. Ugotovila bi rada, kako se njihovo življenje sedaj, ko so izgubili sosojnika, razlikuje od časa, ko je bil sosojnik še živ. Kakšno vlogo je pokojna oseba igrala v njihovem življenju, kakšen je bil njihov dan prej in kakšen je sedaj, kaj pogrešajo in kaj jim pomaga pri žalovanju. Zanimajo me tudi oblike pomoči, ki so namenjene sosojnikom v domu za stare ljudi Tisje in vloga socialne delavke v procesu žalovanja.

Z raziskavo bom odgovorila na naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kakšen odnos se razvije med sosojnicema?
2. Kako odnos med sosojnicema vpliva na proces žalovanja?
3. Kakšno vlogo je imel sosojnik v njihovem življenju?
4. Kakšne spremembe se pojavijo v njihovem življenju po smrti sosojnika?
5. Kako so sprejeli smrt sosojnika?
6. Kako poteka proces žalovanja?
7. Kaj jim pomeni izguba sosojnika?
8. Kakšna je vloga socialne delavke in ostalih zaposlenih v procesu žalovanja?
9. Kakšen je vpliv institucije na proces žalovanja?

3 METODOLOGIJA

3.1 Vrsta raziskave in teme raziskovanja

Raziskava bo kvalitativna in eksplorativna. Raziskava bo kvalitativna, ker bodo osnovno izkustveno gradivo sestavljali besedni opisi, ki jih bom tudi analizirala na kvalitativni način (Mesec 2009: 85-86).

Raziskava bo eksplorativna, ker predstavlja prvi korak na novem in neznanem področju, je uvod v spoznavanje tega področja. V eksplorativnih raziskavah se seznanimo z osnovnimi značilnostmi novega pojava ali področja problematike (Mesec 2009: 80).

Glavna tema mojega raziskovanja je vpliv smrti sostanovalcev na življenje starih ljudi v domu Tisje.

V sklopu tega me zanimajo naslednje teme:

- odnos med sostanovalcema,
- vpliv medsebojnega odnosa na proces žalovanja,
- vloga sostanovalca v njihovem življenju,
- spremembe po smrti sostanovalca,
- sprejetje smrti sostanovalca,
- proces žalovanja,
- vloga socialne delavke, zaposlenih in ostalih stanovalcev pri procesu žalovanja,
- vpliv institucije na proces žalovanja.

3.2 Merski instrument in vir podatkov

Merski instrument, ki sem ga uporabila za pridobitev podatkov o tej temi, je vnaprej sestavljen vprašalnik. Z vprašalnikom bom pridobila odgovore na vprašanja, ki me zanimajo. Poglavitna vprašanja, na katera bom osredotočena, bodo zajemala osem področij: odnos med sostanovalcema, vloga sostanovalca, sprejetje smrti sostanovalca, spremembe po smrti sostanovalca, proces žalovanja, oblike pomoči znotraj doma, vloga socialne delavke, zaposlenih, stanovalcev pri žalovanju in vpliv institucije na proces žalovanja.

Prvi sklop vprašanj se nanaša na to, koliko časa so bili sstanovalci, kakšen je bil njihov odnos: so se razumeli, so bili prijatelji, ali je šlo v njihovem odnosu za medsebojno pomoč.

Drugi sklop se nanaša na to, kakšno vlogo je imel pokojni sstanovalec v njihovem življenju, kakšno vlogo so imeli sami v njihovem življenju.

Tretji sklop se nanaša na to, ali je bila smrt sstanovalca pričakovana, kakšna čustva so se pojavila ob smrti, kako so se poslovili od sstanovalca.

Četrty sklop se nanaša na to, kakšne spremembe so se pojavile v njihovem vsakdanu po izgubi sstanovalca, kako so sprejeli te spremembe, kako se vključujejo v dejavnosti doma.

Peti sklop se nanaša na to, kako so žalovali, kaj jim je pomagalo pri žalovanju in kaj bi rabili, da bi jim bilo lažje.

Šesti sklop se nanaša na to, če se v domu izvajajo skupine za samopomoč, namenjene tej temi, ali druge oblike pomoči.

Sedmi sklop se nanaša na to, kako so jim pri žalovanju pomagali socialna delavka, ostali zaposleni in stanovalci doma.

Osmi sklop se nanaša na to, če so lahko žalovali, kot so želeli sami, ali jih je kaj oviralo pri žalovanju.

Vprašanja so v obliki intervjuja dodana v prilogi.

Zastavljene vprašalnike sem med intervjuji po potrebi tudi prilagajala glede na potek samega pogovora. Za vprašalnik sem se odločila zato, ker bom merila lastnosti, o katerih lahko moji spraševanci dajo zanesljive informacije, saj imajo vsi tako ali drugače izkušnjo s smrtjo sstanovalca oziroma sstanovalke. Vprašanja so razvidna iz priloge.

3.3 Populacija in vzorčenje

Populacija so stanovalci doma Tisje. Vzorec je 10 starih ljudi, ki so izgubili svojega sstanovalca in s katerimi sem opravila intervju. Od tega je 8 žensk in 2 moška. Stari so od 71 do 93 let.

Moj vzorec je neslučajnostni in priročni. Raziskava bo izvedena na skupini ljudi, ki so mi bili kot raziskovalki najbolj dostopni (Mesec 2009: 153).

Najprej sem vzpostavila stik z direktorico doma Tisje. Predstavila sem ji temo svoje diplomske naloge in vprašanja, ki me pri raziskovanju zanimajo. Direktorica se je z mojo

temo strinjala in mi dovolila raziskovanje. Večino stanovalcev, s katerimi sem opravila intervju, sem poznala že od prej, ko sem v domu opravljala prakso. Z dvema stanovalkama sem stik vzpostavila prvič. Stanovalce sem seznaniła s svojim raziskovanjem in vprašanji in jim pustila čas, da so se odločili, če bodo sodelovali. Nihče od njih ni zavrnil moje prošnje po sodelovanju. S stanovalci sem se dogovorila za čas in prostor spraševanja. Večkrat sem poudarila anonimnost intervjujev.

3.4 Zbiranje podatkov

Raziskavo sem opravljala v juniju in juliju 2014. Podatke sem zbrala z desetimi intervjuji.

Moji intervjuji so bili delno standardizirani odprti intervjuji. Glavna bistvena vprašanja sem si določila že pred odhodom na teren, med spraševanjem pa sem po potrebi zastavila dodatna podvprašanja, da so vprašani bolje razumeli (Mesec 2009: 216-217).

Zbiranje podatkov je večinoma potekalo v sobah stanovalcev, dva intervjuja pa sta potekala zunaj na klopi pred domom Tisje. Za vsak intervju sem porabila približno eno uro oziroma nekoliko več. Odgovore stanovalcev sem sproti zapisovala. Zaradi zavrnitve snemanja pogovorov s strani stanovalcev pogovorov nisem snemala. Prednost zapisovanja je bila v tem, da sem lahko zapisala celotne njihove odgovore in vmes še vzpostavljala očesni stik s stanovalci. Menim, da so bili pogovori brez prisotnosti diktafona bolj sproščeni. Po drugi strani pa je bilo težje zapisovati in voditi intervju, saj lahko človek zelo hitro izpusti pomembne podatke. Intervjuje sem po opravljenih pogovorih tudi prepisala v računalniško obliko. Intervjuje sem prepisala v knjižno slovenščino, ohranila pa sem tudi kakšne pogovorne izraze.

3.5 Obdelava in analiza podatkov

Najprej sem podatke, ki sem jih dobila z intervjuji, prepisala na računalnik, tako da je besedilo postalo razumljivo in čitljivo. Besedilo, ki sem ga na ta način dobila, sem nato analizirala. Razdelila sem ga na posamezne zaključene ter smiselne dele. Tako sem dobila

enote kodiranja. Te posamezne dele - izjave sem označila s poševnimi črtami in jim pripisala številko izjave. Nato sem te izjave poimenovala z ustreznimi pojmi. (Mesec 2007: 28-34).

Raziskava je potekala po sledečih korakih:

a) Določitev enot kodiranja

Iz intervjujev sem izpisala tiste stavke, ki so se nanašali na predmet moje raziskave.

Primer: Na vprašanje, če je šlo v njunem odnosu za medsebojno pomoč, je stanovalka odgovorila: »Včasih, če sem ji naročila, mi je kaj prinesla iz bifeja, da se meni ni bilo treba peljati z vozičkom, drugače sva bili pa kar samostojni.«

Izbor relevantnega dela besedila: »Včasih, če sem ji naročila, mi je kaj prinesla iz bifeja, da se meni ni bilo treba peljati z vozičkom.«

b) Odprto kodiranje

Intervjuje sem označila s črkami A, B, C ... Izbrane dele besedila sem prepisala v tabelo in jim določila pojme, kategorije in nadkategorije. Podobne in sorodne pojme sem med sabo združila in jih uvrstila v isto kategorijo. Tu sem uporabila postopek kategoriziranja. Ko sem določila pojme in kategorije, sem začela z osnim kodiranjem, s katerim sem vzpostavila hierarhijo med kategorijami in njihovimi podkategorijami. Izbrala sem pojme, ki so bili bistveni za moj problem (Mesec 2007: 28-34)

Primer:

Tabela 3.1: Intervju A

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
A1	Bili sva prijateljici in zaupnici.	Prijateljski in zaupniški odnos	Odnos med sostanovalcema	Odnos
A2	Če mi pa kdaj kaj ni bilo prav, sva se pa tudi skregali.	Odkritost	Odnos med sostanovalcema	Odnos
A3	Vendar sva	Pobotanje	Odnos med	Odnos

	bili kmalu spet dobri.		sostanovalcema	
A4	Šli sva skupaj na prireditve, družili sva se tudi zunaj in pa spodaj v bifeju.	Druženje	Odnos med sostanovalcema	Odnos
A5	Jaz sem ji pomagala, pri stvareh, ki jih ni mogla storiti sama. Prinesla sem ji kavo, vodo, sok. Posodila sem ji telefon, da je lahko poklicala domov. Pomagala sem ji tudi kaj obleči.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih	Medsebojna pomoč	Pomoč

Primer:

ODNOS

ODNOS MED SOSTANOVALCEMA

- **Prijateljski in zaupniški odnos** - Bili sva prijateljici in zaupnici.-A1
 - Bili sva prijateljici, njej sem lahko povedala vse, kar me je težilo. Ko naju je kaj mučilo, sva velikokrat tudi skupaj jokali.-A11
 - Bila sva najboljša prijatelja in zaupnika.-B1

SPREMEMBE PO IZGUBI SOSTANOVALCA/SOSTANOVALKE

SPREMEMBE V VSAKDANU PO SMRTI SOSTANOVALCA

- **Brezvoljnost** - Takoj po njeni smrti sem veliko časa preživela v sobi. Nisem imela volje, da bi sploh kamorkoli šla.-A14

- **Prihod nove sostanovalke** - Potem pa sem kmalu dobila novo sostanovalko. Bila sem zelo vesela nove družbe, vendar pa ko gospa kaj govori, je čisto nič ne razumem. Zato sedaj večino časa preživim v dnevnem prostoru.-A15
- **Dolgčas** - Postal je en velik dolgčas.-B17

3.6 Definiranje pojmov

Definirala sem glavne pojme moje raziskave:

DRUŽENJE

Značilnosti tega pojma so, da se sostanovalci med sabo družijo v svojih sobah, skupaj obiskujejo prireditve in dogodke, ki se izvajajo v domu. Pomemben prostor za skupno druženje, je tudi domska kavarna, kjer stanovalci preživijo veliko časa. Pomemben dejavnik pri druženju izven sobe, je samostojno gibanje stanovalca. Tisti stanovalci, ki so imeli težave pri gibanju, so se s svojimi sostanovalci družili samo v sobah.

POMOČ PRI VSAKDANJIH OPRAVILIH

Značilnosti tega pojma so, da si sostanovalci med sabo pomagajo pri opravilih, ki jih sami težko ali ne zmorejo. Iz kavarne si prinesejo stvari, ki jih rabijo, med sabo si posojajo denar in telefon. Veliko pomoč si predstavljajo tudi v času bolezni, ko so sostanovalcu prinesli pijačo ali pa poklicali medicinsko sestro, ko je bilo s sostanovalcem slabo. Pomagali so si tudi pri oblačenju, tuširanju in sostanovalcu so pripeljali voziček.

OSAMLJENOST

Značilnost tega pojma je, da se pri stanovalcih pojavi po smrti sostanovalca. Stanovalcem se zdijo dnevi dolgi, pogrešajo sogovornike, družbo in pogovore. Težje je tistim stanovalcem, ki nimajo svojih sorodnikov in so čisto sami.

SLABO SPREJETJE SPREMEMB

Stanovalci so spremembe, ki so prišle s smrtjo sostanovalcev slabo sprejeli. Težko jim je bilo, ker so izgubili svojega bližnjega in so se morali navaditi, na življenje brez njih. Vprašani so povedali, da jim na koncu drugega, kot se sprijazniti s smrtjo sostanovalca, ne preostane. Priklenjenost na posteljo in osamljenost sta bila glavna razloga za slabo sprejetje sprememb.

OBISKOVANJE DEJAVNOSTI DOMA

Značilnosti tega pojma so, da stanovalci po smrti sostanovalca, začnejo več obiskovati domske prireditve in se več družiti z ostalimi stanovalci. V večji meri, se začnejo tudi udeleževati pevskega zbora, telovadbe in delavnic delovne terapije. Razlogi za večje obiskovanje dejavnosti doma so, osamljenost, dolgčas in spodbuda ostalih stanovalcev.

POMANJKANJE ZASEBNOSTI

Pomanjkanje zasebnosti je močno vplivala na žalovanje stanovalcev. Ko so žalovali, so potrebovali mir in zasebnost, ki pa mnogim ni bila omogočena. Pogosto po cele dneve niso imeli miru.

SMRT, KOT TABU

V domu za stare ljudi je smrt, še vedno velik tabu. O umiranju in smrti se nič ali zelo malo govori. Zaposleni se izogibajo pogovorom s stanovalci o umiranju in smrti. Vprašane tudi moti, ko stanovalec umre, da si tega zaposleni ne jemljejo več k srcu.

STRAH PRED UMIRANJEM IN SMRTJO

Značilnosti tega pojma so, da se stanovalci najbolj bojijo svojega umiranja, ki bi lahko bilo trpeče in dolgo. Želijo si hitre in neboleče smrti. Stanovalci, se tudi slabo počutijo ob mrtvem človeku.

4 REZULTATI

4.1 Odnos med sostanovalkama/sostanovalcema

V odnosu med sostanovalci se pogosto razvijeta prijateljstvo in medsebojno zaupanje. Osem vprašanih je povedalo, da so bili med sabo dobri prijatelji. To kaže tudi naslednje izjava: *»Bili sva prijateljici in zaupnic.« (A1)*. Drugi so povedali, da so se sicer dobro razumeli, vendar pa se med njimi ni spletlo prijateljstvo: *»Kar dobro sva se razumeli, kot dobri znanki. Nisva bili ne vem kakšni prijateljici, a velikih preprirov pa tudi nisva imeli« (F1)*. Med njimi pa je prihajalo tudi do preprirov, vendar so po vsakem prepriro nespornazume tudi zgladili. Povedali so, da se je med njima razvil zelo močan odnos, ki je bil kot bratski oziroma sestrski. V odnosih sta prevladovali tudi iskrenost in odkritost. Na to pokaže naslednja izjava: *»Jaz sem ji pa kar hitro povedala, kar ji je šlo in meni ni nikoli zamerila« (G3)*. Ena izmed vprašanih je celo povedala, da odkar sta bili skupaj v sobi, se niti enkrat nista skregali. Sostanovalci so jim predstavljali zaupnika, sogovornika in družabnika. Večina je tudi skupaj obiskovala različne dogodke, ki so potekali v domu, in skupaj odšli tudi na sprehode. S sostanovalci so se tudi udeleževali izletov, ki so potekali izven doma. Nekateri pa so se izven sobe malo družili in na splošno tudi malo videvali, samo zjutraj in zvečer. Sostanovalci so se med sabo družili tudi v dnevnih prostorih na njihovih enotah doma. Ena izmed vprašanih je tudi povedala, da sta bili s svojo sostanovalko nerazdružljivi: *»Ja, tudi izven sobe sva bili skupaj, je šla zraven, ko me je sestra peljala na kako prireditev in se je vedno usedla zraven mene ali pa me je tudi sama peljala kam. Bili sva nerazdružljivi. Ves čas sva tičali skupaj« (D4)*. Sostanovalce so družili tudi skupni interesi, kot je na primer branje knjig. Stanovalka je povedala, da se na začetku ni dobro razumela s svojo sostanovalko. Potem pa se je njun odnos razvil v prijateljstvo. Pomembna je bila tudi tolažba, ki so jo nudili drug drugemu v različnih situacijah. Ena vprašana svoji sostanovalki ni zaupala. V odnosu pa sta bila pogosta tudi zabava in medsebojno zbijanje šal. Tako je stanovalka svoji sostanovalki velikokrat skrila hoduljo v stranišče. Da je skupno bivanje v domu potekalo brez težav, se je bilo treba drug drugemu prilagoditi. Stanovalka je povedala: *»Skupaj sva živeli in se je mogla prilagoditi name in jaz nanjo« (J8)*. Med sostanovalci so se razvili različni rituali, kot na primer da so skupaj vsako jutro pili kavo. Stanovalka je svojo stanovalko tudi spodbujala, da se je gibala. Stanovalcem je bilo izrednega pomena tudi to, da jih je njihov sostanovalec poslušal.

4.2 Medsebojna pomoč

Med sabo pa so si po svojih najboljših močeh tudi pomagali: *»Jaz sem ji pomagala pri stvareh, ki jih ni mogla storiti sama. Prinesla sem ji kavo, vodo, sok. Posodila sem ji telefon, da je lahko poklicala domov. Pomagala sem ji tudi kaj obleči« (A5).*

Pomoč je bila različna. Ena vprašana je svoji sostanovalki prvi dan njenega prihoda v dom razkazala prostore doma in ji pomagala, ko je izgubila orientacijo v domu. Večina je pomagala drugim, tako da so si prinesli kavo, vodo ali sok iz kavarne. Med sabo so si tudi posojali telefon in si tudi pomagali pri uporabi telefonov. Pomembni so bili tudi nasveti, ki so si jih med sabo delili. Sostanovalci so si med sabo pomagali tudi pri oblačenju, ko drugi sostanovalec tega sam ni zmožgal. Stanovalec je povedal: *»Jaz sem njemu pomagal, on je meni. Ko sem si zlomil nogo, me je on prevažal okoli. Ko je njega prijelo v križu, sem mu pa jaz pomagal. Večinoma pa sem mu zadnje mesece pomagal jaz, ker ga je bolezen zelo izmučila. Sem mu dajal vodo, ga masiral po rokah, ker so ga tako bolele, mu prebiral časopis« (B4).* Med sabo so si pomagali tudi pri tuširanju. Drug drugemu pa so pomagali tudi preko svojih otrok, tako je ena vprašana povedala, da je naročila svoji hčerki, da je kaj prinesla njeni sostanovalki: *»Če mi je lahko pri čem pomagala, mi je. Recimo jaz se še zdaj ne spoznam na telefone, pa mi je vedno pomagala, ko sem kaj narobe pritisnila. Jaz sem pa tudi njej preko moje hčerke, da ji je kaj prinesla« (C6).* Sostanovalec je veliko pomoč predstavljal predvsem osebam, ki se same niso mogle gibati. Peljali so jih na prireditve, pomagali, da so prišli do vozička. Pomembna pa je bila tudi pomoč v času bolezni, vprašani je svojem sostanovalcu prinesel vodo in tudi poklical sestro, ko je videl, da je slabo z njim. Drugi vprašani je svojega sostanovalca masiral po rokah, ko so ga bolele, in mu prebiral časopis. Zelo pomembna pa je bila tudi psihična opora, ki so jo nudili drug drugemu. Sostanovalci pa so si pomagali tudi pri pravnih težavah in si posojali denar: *»Če mi je kdaj zmanjkalo kaj denarja, mi ga je posodila in sem ji potem vrnila, ko je prišla hčerka« (C14).*

4.3 Občutki po smrti sostanovalca/sostanovalke

Njihov odnos in medsebojno razumevanje, ki se je v odnosu razvilo, sta vplivala na njihove občutke po smrti sostanovalca. Tako je stanovalka dejala: *»Me je razžalostilo in tisti teden nisem bila sposobna za nič, samo ležala sem pa jest šla. Zaradi žalosti tudi spat nisem mogla,*

ko sem se ulegla, sem takoj začela jokati» (I6). Po smrti sostanovalca so bili žalostni, smrt jih je pretresla na takšen ali drugačen način. Stanovalec je povedal, da je bil ves čas slabe volje in da so bili zaposleni zelo tolerantni do njega v tem času: *»Vem tudi, da sem bil zelo naporen, tako da so me mogli zaposleni obravnavati kar z veliko toleranco. Mi je rekla takrat sestra, da se me je kar bala ogovoriti, ker sem vse čutil kot napad nase« (B8).* Drugi stanovalec je povedal, da mu je bilo hudo iti čez to predvsem zaradi tega, ker se je sam spopadal z izgubo. Pri stanovalcih sta se po smrti sostanovalca pojavila tudi jeza in razdražljivost. Ena stanovalka je povedala, da ji ni bilo vseeno, da je njena sostanovalka umrla, ampak smrt v teh letih pričakuješ: *»Nisem pa zganjala tudi velike drame okoli tega, saj to pričakuješ v naših letih. Ne moreš zdaj misliti, da boš živel še 30 let, saj nismo več stari 40 let« (C8).* Stanovalci poudarjajo, da je pri izgubi pomemben čas in da je potem sčasoma lažje. Ena izmed vprašanih je povedala, da je izgubila najpomembnejšo osebo v življenju. Pri kar nekaj stanovalcih sta se po smrti sostanovalca pojavili neorganiziranost in izgubljenost. Stanovalka je dejala: *»Moram priznati, da sem bila kot majhen otrok, sploh se nisem znašla na začetku« (E8).* Stanovalci tudi pogosto obujajo spomine na njihovo skupno bivanje v domu. Ena izmed vprašanih je takoj po smrti delila svoja čustva tudi s sostanovalkino hčerjo in sta si tako bili v medsebojno pomoč. Pri eni izmed stanovalk se je pojavil ob smrti tudi šok. Pri stanovalcih sta se pojavili nespečnost, brezvoljnost. Stanovalcu je bilo težko spremljati, kako je njegov sostanovalec trpel in oslabil ob bolezni. Ena vprašana je tudi povedala, da ji je bilo strašno gledati sostanovalkino prazno posteljo. Druga stanovalka pa je povedala, da je bila prve dni žalostna, potem pa je žalost minila. Vsi stanovalci in stanovalke pogrešajo svojega sostanovalca zaradi različnih razlogov. Ena sostanovalka je povedala, da pogreša prepire, ki jih je imela s svojo sostanovalko. Večina stanovalcev pa pogreša pogovore, druženje in prisotnost svojih sostanovalcev. Stanovalka je povedala, da pogreša svojo sostanovalko predvsem zvečer, ko se nima s kom pogovarjati in prepevati pesmi. Stanovalec pogreša skupno pitje piva. Pogrešajo pa tudi pomoč, ki so jo prejeli od svojih sostanovalcev: *»Pogrešam jo, ker sem se lahko z njo pogovarjala o vsem možnem, pa pomagala mi je pri telefonu« (C10).* Ena izmed vprašanih je povedala, da pogreša to, da jo je sostanovalka peljala na prireditev ali ven. Druga vprašana stanovalka pogreša to, da bi nekomu ukazovala, spet druga pa skupno opravljanje s sostanovalko. Stanovalec pa je povedal, da pogreša svojega prijatelja. Ena izmed vprašanih pogreša skrb za svojo sostanovalko.

4.4 Spremembe po smrti sostanovalke/sostanovalca

Po smrti sostanovalcev se je v življenju stanovalcev pojavilo veliko sprememb. Spremembe so bile različne in tudi različno vplivale na nadaljevanje življenja stanovalcev. Stanovalka je povedala, da je po smrti sostanovalke večino časa preživela v svoji sobi, saj ni imela volje, da bi sploh kam šla: *»Tako po njeni smrti sem veliko časa preživela v sobi. Nisem imela volje, da bi sploh kamorkoli šla« (A14)*. Drugim se je življenje spremenilo na način, da so se začeli več družiti z ostalimi stanovalci in obiskovati dogodke, ki se izvajajo znotraj doma. Štirje vprašani so povedali, da se tudi zdaj ne družijo z ostalimi stanovalci oziroma imajo zelo malo stikov z drugimi. Ena stanovalka ima manj stikov z drugimi zato, ker nima nikogar več, da bi jo peljal ven iz sobe. Drugi so povedali, da so se sedaj začeli več družiti z drugimi, saj jih je večina osamljenih. Pri ostalih pa ni sprememb v druženju z ostalimi stanovalci. Večina stanovalcev je kljub novim sostanovalcem še vedno osamljenih. Samo dva vprašana sta povedala, da sta začela več odhajati domov. Pri drugih stanovalcih pa se to ni spremenilo in tako kot prej tudi sedaj redko odhajajo domov. Eden izmed vprašanih je po smrti sostanovalca začel ponovno risati naravo, stanovalka je začela pisati pesmi, da sta se zamotila. Stanovalka je povedala, da mora sedaj po smrti sostanovalke ves čas prositi druge, da ji pomagajo, in se zato počuti nekoristno in v breme drugih: *»Še bolj sem odvisna od drugih, kot sem bila. Če zdaj kaj rabim, moram za vsako malenkost nekoga poklicat, da pride v sobo, prej mi je pa ona vse pomagala« (D22)*.

Eni izmed vprašanih so se začeli dnevi vleči in ima občutek, da vse poteka bolj počasi. Spremembe so se pojavile tudi na čustvenem področju, pojavili sta se brezvoljnost in brezcilnost v življenju starih ljudi. Vprašani stanovalec je zelo rad bral, vendar pa po smrti sostanovalca ni mogel več brati knjig. Stanovalci pa so se tudi začeli udeleževati pevskega zbora in drugih dejavnosti doma. Stanovalka je tudi povedala, da je bil v njenem življenju red, ko je bila sostanovalka živa, sedaj pa ga ni več. Stanovalci pa so tudi več začeli premišljevati o svoji lastni smrti in umiranju. En stanovalec je izpostavil, da ga je strah, če so bo moral tudi sam mučiti, preden bo umrl. Večina stanovalcev je tudi povedala, da ne marajo sprememb in so jih težko sprejeli, saj v svojem življenju potrebujejo mir in stalnost. Stanovalka je povedala: *»Težko se je na stara leta soočati s takimi stvarmi« (G22)*. Eden izmed vprašanih je povedal, da je brez pomena se upirati spremembam in jih je treba sprejeti za svoje. Samo ena stanovalka je povedala, da ni občutila, da bi se v njenem življenju kaj spremenilo. Eni stanovalki je izguba sostanovalke povzročila željo po svoji smrti, ker ima občutek, da je

drugim samo še v breme. Eni vprašani pa so spremembe povzročile, da ji sedaj njena hči več pomaga. Tisti stanovalci, ki so svoje sosojce izgubili pred kratkim, se še do sedaj niso sprijaznili s spremembami. Stanovalci so se začeli več vključevati v dejavnosti doma. Ena stanovalka je navedla razlog, da zaradi svoje nove sosojke, ki jo prepriča, da gresta skupaj. Ena vprašana pa je povedala, da se manj vključuje v dejavnosti doma, kot se je prej. Razlog za to je ta, da jo je prej sosojka peljala, sedaj pa nima nikogar. Dva vprašana pa se nikoli nista rada udeleževala dejavnosti doma.

4.5 Sprejetje smrti sosojke/sosojca

Stanovalci so umrli tako pričakovane kot nepričakovane smrti. Stanovalka je bila ob smrti sosojke šokirana, ko jo je zagledala mrtvo, začela je jokati in vpiti. Stanovalec je bil po smrti jezen na raka, ki je povzročil trpljenje njegovemu prijatelju, po drugi strani pa je bil pomirjen, da se je nehal mučiti in umrl. Tudi drugi stanovalec je rekel, da je začutil olajšanje, da se je sosojalec rešil muk. To pokaže tudi izjava: *»Po drugi strani pa sem bil pomirjen, da se vsaj ne bo več tako mučil« (B33)*. Ena stanovalka je povedala, da se je, ko je njena sosojka umirala, že pripravljala na njeno smrt. Vendar, ko se je smrt zgodila, ji ni bilo nič lažje, saj je do konca ohranila upanje, da bo vse v redu. Naslednja vprašana je povedala, da jo je bila groza, saj je ostala sama. Dve vprašani pa sta rekli, da sta bili žalostni, vendar v teh letih smrt pričakuješ in proti njej ne moreš ničesar storiti. Naslednja stanovalka je rekla, da se je počutila, kot da bi ji umrl lasten otrok, in da ji je žal, da ni mogla biti poleg nje, ko je umirala. Ena vprašana je tudi povedala, da se je slabo počutila po sosojkini smrti, ker ni slutila, da se bo to zgodilo, in če bi, bi ji lahko pomagala. Zadnja vprašana pa je rekla, da jo je bilo groza, ko je videla mrtvega človeka, in je želela samo čim hitreje oditi ven iz sobe. Stanovalci so se na različne načine poslovili od svojih sosojcev. Eden izmed stanovalcev je povedal: *»Poslovil sem se že, ko je šel v bolnico, saj sem mislil, da ne bo zdržal, in potem sem se še enkrat. Stisnil sem ga za roko in mu rekel, naj se drži« (H33)*. Stanovalci so se tudi poslovili od svojih sosojcev, veliko izmed njih je odšlo na pogreb. Drugi pa so odšli kropit. Veliko stanovalk je odšlo tudi v kapelo molit za pokojne sosojke: *»Ko sem izvedela, da je umrla, sem šla v kapelo in me cel popoldne ni bilo ven« (32)*.

4.6 Proces žalovanja

Žalovanje je potekalo na različne načine in v pomoč pri žalovanju so jim bile različne stvari. Ena izmed vprašanih je prosila sostanovalkinega sina, da ji je prinesel sliko od pokojne sostanovalke in za njo hodi molit v domsko kapelo: *»Njenega sina sem prosila, da mi prinese njeno sliko, in sem jo dala v okvir na nočno omarico. Tako jo vsak dan gledam in se včasih, ko sem sama v sobi, z njo tudi pogovarjam«* (A27). Tudi drugim stanovalcem predstavlja molitev med žalovanjem velik pomen. Stanovalec je povedal, da ni hotel izražati svojih čustev in jih raje tišči v sebi: *»Jokal nisem, ker nisem take vrste človek. Ne maram tega, raje v sebi tlačim«* (B36). Še vedno se spominja, kako je trpel in bil slaboten. Rekel je tudi, da se mu zdi lažje, kot če bi prišla smrt iznenada. V pomoč pri žalovanju so jim bile tudi stvari sostanovalcev. Vsi so bili žalostni, pri nekaterih je bila žalost najmočnejša prve dni, potem pa je minila. Ena izmed vprašanih je povedala, da se na začetku sploh ni zavedala, da se je to zgodilo. Dejala je: *»Šele ko me je sin odpeljal domov in sem ostala malo sama s sabo, sem se začela zavedati«* (G35). Stanovalka je tudi izgubila željo po hrani. Ena izmed stanovalk je tudi rada šla domov, da se je zatekla v naravo in bila sama s sabo. Za mnogo stanovalcev so pomembni tudi pogovori o umrlem s svojimi otroki. Veliko stanovalcev obuja spomine na svojega sostanovalca. Stanovalec je povedal, da se pogosto zgodi, da kar naenkrat postane potrtn in se ne želi z nikomer pogovarjati. Stanovalcem je v pomoč tudi druženje z ostalimi stanovalci in pogovor o teh temah. Veliko pa jih je navedlo tudi, da jim je lažje, ko obujajo spomine na pokojnega sostanovalca. Stanovalka je dejala: *»Sem gledala slike, ko je bila mlada, in se smejala, kakšna je bila«* (C32). Ena izmed vprašanih je povedala, da ko postane žalostna, se zamoti s tem, da gre risat, stanovalec pa se zamoti z branjem knjig.. Dva vprašana sta tudi navedla, da je pri žalovanju pomemben čas. Stanovalka je tudi opazila, da je njenemu sinu težko ogovoriti o pokojni sostanovalki. Ena izmed vprašanih pa je dejala, da ji ni tako hudo, saj s sostanovalko nista bili zelo navezani druga na drugo. Eni izmed stanovalk pa veliko pomoč predstavlja njena vnukinja. Tudi žalovali niso vsi, kot bi želeli. Ena izmed vprašanih je dejala, da ni žalovala, kot bi želela, rada bi se pogovarjala o tem, vendar ji niso prisluhnili, doma pa bi ji. Motilo jo je tudi to, da je prehitro dobila novo sostanovalko: *»Pa prehitro sem dobila novo sostanovalko, raje bi bila nekaj časa sama«* (A39). Stanovalec je dejal, da je odšel domov, če je rabil mir. Eno izmed vprašanih je zmotilo, da ji je zaposleni rekel, če spet joka. Večina jih je povedala, če so želeli mir, da so odšli ven iz doma. Stanovalka pa je dejala, da če bi ji bilo zelo hudo, misli, da bi lahko žalovala, kot bi želela.

Najpogostejša ovira pri žalovanju je bila ta, da stanovalci niso imeli zasebnosti. Stanovalec je povedal: »*Včasih bi čez dan rabil malo tišine okoli sebe*« (H49). Ena izmed vprašanih je tudi povedala, da jo je motil odnos zaposlenih na njenem oddelku. Stanovalka je povedala, da jo je zmotilo to, ko človek umre, si tega ne jemljejo več k srcu in gre vse na zelo hiter način naprej. Stanovalci so navedli še druge ovire, kot je priklenjenost na posteljo, ko stanovalka ni mogla iti ven, da bi bila sama. Potem, da vprašana ne more oditi na sostanovalkin grob, da so vprašani takoj pripeljali novo sostanovalko. Eden izmed vprašanih pa je tudi navedel, da je bilo težko videti ostale ljudi, ki so v tem času tudi umrli. Zadnja vprašana pa je dejala, da nje ni nič oviralo.

4.7 Vrste pomoči

Večina stanovalcev je odgovorila, da ne ve, če v domu obstajajo skupine za samopomoč. Drugi vprašani so odgovorili, da se v domu izvajajo druge skupine za samopomoč. Tudi glede vprašanja, ali obstajajo druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube, je bila večina odgovorov »ne vem«. Ena izmed vprašanih je rekla, da bi bilo potrebno, da bi bilo kaj takega v domu. Stanovalka je tudi povedala, da se v njihovi skupini za samopomoč tudi kdaj pogovarjajo o temah smrti: »*Se pa na skupinah pogovarjamo tudi o teh temah in to mi je res všeč*« (E46). Ena vprašana je povedala, da pozna skupine, vendar pa tja ne želi hoditi. En odgovor je bil tudi, da stanovalka hodi na skupino za samopomoč in vodja vse udeležene na začetku vpraša, kaj se jim je v prejšnjem tednu zgodilo in kako se počutijo, vendar pa te vsi poslušajo. Od vseh vprašanih samo dve stanovalki hodita na skupino za samopomoč. Da bi bilo vprašanim po izgubi lažje, bi rabili različne stvari. Ena vprašana je povedala, da bi rada imela sostanovalko, ki bi bila podobna njeni prejšnji, in razumevanje zaposlenih na njenem oddelku, da bi se z njo o umrli sostanovalki pogovarjali. Tudi druga vprašana je dejala, da bi se rada o tem pogovarjala z zaposlenimi. Naslednji vprašani je izpostavil, da bi bila potrebna večja zasebnost in manj praznih besed od drugih ljudi. Stanovalka je povedala, da jo še vedno muči, da se ni poslovila od svoje sostanovalkke, zato ji še sedaj ni lažje, ker ji je tako žal. Ena izmed vprašanih je tudi povedala, da bi si želela imeti ob sebi sostanovalkino sliko, druga pa kak spominek od sostanovalkke. Nekateri so dejali, da ničesar ne potrebujejo. Eden izmed vprašanih je dejal, da tu ni nobene pomoči in mora človek to sam prebroditi. Stanovalec pa je dejal, da bi mu bilo lažje, če bi imel več obiskov in bi se tako malo razbremenil.

4.8 Vloga socialne delavke/zaposlenih/stanovalcev pri procesu žalovanja

Na vprašanje, kako jim je pri žalovanju pomagala socialna delavka, jih je sedem povedalo, da ni imelo stika s socialno delavko. Razlogi so bili, da je preobremenjena in da to ni njena naloga. Nekateri pa jo srečajo na hodniku in z njo poklepetajo. Stanovalka je dejala: *»Ni mi ravno pomagala. Samo nekajkrat sem jo srečala na hodniku in me je vprašala, kako sem«* (C39). Ena izmed stanovalk je dejala, da nima navade, da bi se obračala na socialno delavko. Druga je povedala, da ve, če bi rabila pomoč socialne delavke, da bi se lahko obrnila nanjo. Stanovalci vedo, da se lahko v primeru težav obrnejo na socialno delavko. Na vprašanje, kako so jim pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu, so odgovorili, da zaposleni nimajo časa ne želje, da bi se z njimi pogovarjali o teh temah. Pogosto se zaposleni izogibajo temi smrti. Eden izmed vprašanih je povedal, da če je bil kdaj slabe volje, ga niso takoj okregali, ampak so bili z njim potrpežljivi. Mnogi so povedali, da se lahko o vsem pogovarjajo s svojim bolničarjem. To je potrdila stanovalka z izjavo: *»Imamo enega bolničarja, s katerim se lahko vse pogovorim. Je tako prijazen, ampak revež je še vedno sam, ni še nobene našel. Tako da on mi je kar v uteho, pa vedno ves nasmejan pride v sobo. Naš sonček je in se usede tudi za deset minut, da klepetava«* (E51). Ostale sestre so menda jezne nanj, ker naj bi jim posvečal preveč časa. Ena vprašana je povedala, da se o takšnih stvareh ne pogovarja z zaposlenimi. Stanovalka pa je tudi dejala, da ni rabila pomoči zaposlenih, saj se je lahko s tem spoprijela sama. Na vprašanje, kako so jim pri žalovanju pomagali ostali stanovalci v domu, so povedali, da imajo malo stikov s stanovalci doma in da se o tem z ostalimi stanovalci ne pogovarjajo in da ne rabijo njihove pomoči. Ostali vprašani pa so povedali, da so jim ostali stanovalci pomagali, tako da so se z njimi pogovarjali, šli skupaj na kakšno prireditev in jim prisluhnili. Na vprašanje, če je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorijo o svojih čustvih in težavah, so navedli različne osebe. To so natakarica, ki dela v domski kavarni, bolničar in mlada prostovoljka, ki prihaja v dom. Naslednja vprašana je povedala, da ni nobenega takega človeka v domu, bi ga pa rabila. Ena izmed vprašanih je povedala, da sta ti osebi dve medicinski sestri, in druga vprašana je povedala, da je to njena nova sostanovalka. Ena stanovalka je dejala, da ne čuti potrebe, da bi se s komerkoli o tem pogovarjala.

5 RAZPRAVA

Odnos, ki se je spletel med oskrbovanci, je za mnoge stanovalce predstavljal vir moči. V odnosih med stanovalci v domu prevladujejo prijateljstvo, zaupanje in iskrenost.

Med osebama, med katerima je simetrična povezanost, ki se popolnoma ujemata v pogledu na določeno stvar, se razvije močno prijateljstvo. Kjer je med osebama komplementarna ali dopolnjujoča povezava, različno gledata na določeno stvar, vendar pa se med sabo skladno dopolnjujeta. Pri konfliktnih ali nasprotnih povezavah osebi različno gledata na določeno stvar in njuni stališči sta neskladni. Med njima prihaja do pogostejših konfliktov (Ramovš 2003: 101-106).

Odnos pa je pomemben tudi za medsebojno psihično oporo in podporo, ki jo nudijo drug drugemu. Drug drugega so spodbujali, da so se gibali. Ko so stanovalci rabili tolažbo, so se obrnili na svoje sostanovalce.

Stari ljudje v domovih razvijejo predvsem podporne stike, ki vsebujejo solidarnost in medsebojno pomoč. Zelo pomembni so usodni stiki, za katere je značilna močna in globoka povezanost. Predvsem so pomembni, ko si človek želi izboljšati svoje življenje (Flaker et al. 2008: 260).

V odnosu sta bila pogosta tudi zabava in humor, ki sta krajšala dneve v domu za stare ljudi. Sostanovalci so drug drugega pogosto vprašali za nasvete in mnenja glede določene situacije, ki se jim je zgodila. Malo je stanovalcev, med katerimi se ni spletlo prijateljstvo. V vseh odnosih pa tudi ni bilo razvitega medsebojnega zaupanja. Kot v vsakem odnosu je tudi v njihovem prihajalo do konfliktov, katere pa so vsi hitro rešili.

V odnosih se je potrebno prilagajati, sodelovati in pogajati. Ljudje v odnosih z drugimi pričakujejo solidarnost in pomoč in zato si želijo bivati z drugimi stanovalci domov za stare ljudi (Flaker et al. 2008: 124-125). Odnos med sostanovalci je pogosto tudi tako močan, da ga lahko primerjamo z bratskim oziroma sestrskim odnosom.

Vloga sostanovalcev je bila zelo pomembna v njihovem življenju. Imeli so vlogo družabnika, sogovornika, poslušalca in predvsem osebe, ki so ji lahko zaupali. Skupaj so obiskovali prireditve, dogodke, sprehode in ostale dejavnosti, ki so se izvajale znotraj doma. Veliko jih je skupaj vsako jutro pilo kavo in je bila to njihova oblika druženja. Družili pa so se tudi izven

doma, saj so obiskovali izlete, ki jih je organiziral dom. So bili pa tudi stanovalci, ki se s svojimi sostanovalci niso družili izven svojih sob in so z njimi imeli redek stik. Razlogi dobrega ujemanja med sostanovalci so bila tudi skupna zanimanja, interesi in hobiji. Na začetku je bilo stanovalce strah, kakšna bo oseba, ki bo prišla v njihovo sobo, če se bodo z njo dobro razumeli. Na začetku se kar nekaj stanovalcev ni ujelo s svojimi sostanovalci, vendar pa je skupno bivanje prispevalo k temu, da so se bolje spoznali. Da sta se v odnosih razvila razumevanje in prijateljstvo, so se morali sostanovalci tudi prilagoditi drug drugemu.

Drug drugemu so nudili tudi pomoč pri različnih dnevnih opravilih. Svojemu sostanovalcu so iz kavarne nosili različne pijače. Pomembna je bila tudi pomoč pri tehnoloških pripomočkih, predvsem pri telefoniranju z mobilnim telefonom. Med sabo so si tudi posojali različne stvari, od denarja do telefona. Stanovalcem, ki se sami niso mogli več gibati, je njihov sostanovalec predstavljal veliko pomoč. Sostanovalec jih je zapeljal na zrak ali na prireditev. Pomagal jim je tudi do vozička in prinesel stvari, ki jih je stanovalec na vozičku potreboval. Pomagali so si tudi z oblačenjem in pri tuširanju, ko drugi tega zaradi bolezni sam ni zmožel. V mreži pomoči pa so bili pomembni tudi otroci stanovalcev, saj so jim naročili, da naj prinesejo, kar je njihov sostanovalec potreboval. Predvsem v času bolezni so sostanovalci odigrali pomembno vlogo v življenju svojih sostanovalcev. Z masažami rok so jim lajšali bolečine, ko je bilo z njimi slabo, so poklicali sestro z oddelka. Stanovalec, ki je dlje živel v domu za stare ljudi, je svojemu novemu sostanovalcu pomagal, tako da mu je razkazal prostore doma in mu pomagal, ko se je izgubil.

Smrt sostanovalca je pri stanovalcih povzročila različne občutke. Stanovalci so po smrti sostanovalca občutili žalost. Pojavili sta se tudi slaba volja in razdražljivost. Stanovalcem, ki so se sami spopadali z izgubo sostanovalca, je bilo težje iti čez proces žalovanja. Po smrti so se pojavili šok, občutki jeze in besa.

Prva reakcija po smrti bližnjega je šok, četudi ljudje smrt pričakujejo, se pogosto pojavi. Najpomembnejša naloga žalovanja je, da se človek sprijazni, pred sprijaznitvijo pa nas varuje šok (Lake 1988: 33). Ljudje žalujejo na različne načine. Pomembno je, da človeku damo priložnost, da lahko izrazi vsa svoja čustva in občutke (Klevišar 2006: 91-92). Žalovanje traja različno dolgo. Po določenem času, ko je žalovanje zaključeno, se še vedno pojavijo obdobja žalosti in potrnosti (Brumec 2010: 160-161).

Nekatere pa smrt ni tako zelo prizadela, saj v teh letih pričakujejo, da bodo ljudje umirali. Po določenem časovnem obdobju stanovalcem postane lažje. Pomemben vidik je tudi, koliko

časa je od smrti minilo in koliko časa so skupaj bivali v sobi. Pokazalo pa se je tudi, da četudi so le kratek čas bivali skupaj, so se močno navezali drug na drugega. Ni bil tako pomemben le čas skupnega bivanja, ampak kvaliteta odnosa, ki se je razvil med njimi. Tudi če je minilo že nekaj let od smrti sstanovalcev, jim je ob misli na njih še vedno hudo. Po smrti se pri stanovalcih pojavijo tudi neorganiziranost, izgubljenost, nespečnost, brezvoljnost in brezciljnost. Pomemben vir pri lajšanju žalosti so tudi obiski in druženje z ostalimi stanovalci. Po smrti stanovalcev se je pojavil tudi šok, sploh če smrt ni bila pričakovana. So pa tudi tisti, ki so vedeli, da bo njihov sstanovalec umrl, doživeli šok, vendar v manjši intenziteti. Do zadnjega so ohranili upanje, tako da ko je nastopila smrt, jim ni bilo veliko lažje. Pri stanovalcih pa se je pojavila tudi pomirjenost, ko je sstanovalec umrl, če je prej med umiranjem trpel. Stanovalcem je težko spremljati in biti prisoten ob sstanovalčevem trpljenju. Pri njih se vzbudijo razmišljanja o svojem lastnem umiranju in smrti.

Smrt ima pomembno mesto v človekovem življenju. Smrt lahko sprejemamo pozitivno z zavedanjem, da je življenje minljivo in se ga trudimo izkoristiti v največji meri. Po drugi strani pa jo lahko sprejemamo negativno in odrivamo misel na našo smrt (Brumec 2010: 155). Vendar pa v naši kulturi nismo navajeni, da bi razmišljali o umiranju in smrti, in še manj, da bi jo poskušali razumeti kot del človekovega življenja (Shenphen Rinpoče 2007: 25). Misel na umiranje in smrt duši našo življenjsko energijo. Ljudje si pogosto že samo misel na smrt interpretiramo kot nekaj nerazumljivega, bolečega in predvsem kot nekaj, kar je oddaljeno od nas (Videtič 2011: 179-181).

Stanovalci se z izgubo spopadajo tudi tako, da obujajo spomine na skupna doživetja s pokojnimi sstanovalci. Nekateri stanovalci so bili žalostni prve dni po smrti, potem pa jim je bilo lažje. Z žalovanjem so se spopadali na različne načine. Osrednje mesto pri žalovanju je imela molitev, ki jim je pri žalovanju v veliko pomoč. Stanovalci so ob sebi imeli tudi slike sstanovalcev. Žalost je bila najmočnejša prve tedne po smrti, potem pa jim je bilo malo lažje. Stanovalci so tudi raje zadrževali žalost v sebi. Stanovalci se na začetku tudi niso zavedali, da je do smrti res prišlo. Izgubili so tudi željo po hrani. V pomoč jim je, da se lahko pogovarjajo z ostalimi o umrlem sstanovalcu in da imajo mir zase. Pogosto pa se pojavlja potrtnost. Ko jim postane hudo, se zamotijo z raznimi stvarmi, od risanja, branja do pisanja pesmi. Izpostavili so, da je pri žalovanju pomemben čas. Pojavljale so se tudi ovire pri žalovanju. Ljudje v okolici jim niso prisluhnili, prehitro so dobili nove sstanovalce. Potrebovali bi tudi več zasebnosti in miru v svojem življenju. Pomanjkanje zasebnosti je bila največja ovira pri

njihovem žalovanju. Moteč je bil tudi sam odnos zaposlenih do njih, smrti si ne jemljejo več k srcu in vse poteka na zelo hiter način.

»Institucija s svojim načinom delovanja in pravili življenja vpliva na ljudi v njej večplastno, celostno in zajema pravzaprav vsa področja človekovega delovanja. Osnovni problem institucije je v tem, da institucijo sicer ustvarjajo posamezniki, a kljub temu ni v celoti prilagojena posameznikovi osebnosti« (Mali 2008: 133). Pomembno je ustvariti novo kulturo smrti, ki bi ljudem dopuščala sprejemati smrt kot naravni pojav in bi se o njej v družbi lahko govorilo (Horiuchi 2011:66). V procesu institucionalizacije je smrt pojmovana kot dogodek, ki sodi na obrobje človekovega življenja. Ljudje z različnimi tehnikami uspešno podaljšujejo svoja življenja in tako potisnejo smrt in umiranje na rob družbe. Smrt se kaže kot neko objektivno dogajanje, ki nas ne zadeva in je tam nekje daleč. To je posledica strahu pred smrtjo, racionalizacije in individualizacije (Štancar, Pahor 2007: 21-24). Pomembna ovira je tudi priklenjenost na posteljo. Težko pa je tudi spremljati smrt ostalih stanovalcev v tem času, ko žalujejo.

Po izgubi začnejo stanovalci tudi pogrešati svoje sostanovalce. Pogrešajo njihovo pomoč in svojo skrb zanje. Pogrešajo pogovore s sostanovalci, medsebojno druženje in tudi samo prisotnost sostanovalcev v svojem življenju v domu za stare ljudi. Pogrešajo tudi prepire s svojimi sostanovalci. Izguba povzroči tudi številne spremembe v poteku in organiziranosti njihovega nadaljnjega življenja znotraj doma za stare ljudi. Stanovalci so na začetku več časa preživali v svoji sobi, drugi pa so se začeli več družiti z ostalimi stanovalci in pogosteje obiskovati dogodke, ki so potekali v domu. Nekaj stanovalcev je povedalo, da imajo tudi zdaj še vedno malo stikov z ostalimi stanovalci doma. Eden izmed razlogov za manj stikov je ovirano gibanje. Zaradi osamljenosti so se začeli več družiti z ostalimi stanovalci. Osamljenost je večja ob večerih, ko v domu nastane tišina. Kljub novim sostanovalcem je večina stanovalcev še naprej osamljena.

Noben človek noče biti sam, osamljenost je v današnjem času eden izmed največjih problemov, s katerim se ljudje srečujejo (Klevišar 2009: 9-11). Stari ljudje so velikokrat izločeni iz družbenih skupin, zato je osamljenost zelo pogosta v njihovem življenjskem obdobju (Pečjak 2007: 76). Stiki in druženja z drugimi ljudmi so ena naših temeljnih človeških potreb (Flaker et al. 2008: 258).

Nekaj stanovalcev je začelo več odhajati domov, pri večini pa se to ni spremenilo. Po smrti so se bolj intenzivno začeli ukvarjati z različnimi hobiji, kot sta risanje in pisanje pesmi. Pojavili

pa so se tudi občutki nekoristnosti in bremena. Dnevi so jim postali daljši in zdi se jim, da se čas nikamor ne premakne. Stanovalci se bolj, kot svoje smrti bojijo trpljenja pred smrtjo. Stanovalci, pri katerih so se pojavile spremembe, so le-te slabo sprejeli. Po drugi strani pa so se spremembe izkazale kot nekaj pozitivnega, saj tako dobivajo več pomoči od svojih otrok. Tudi slovo od sostanovalcev je bilo težko. Tisti, ki niso imeli dane priložnosti, da bi se lahko poslovili, še danes to obžalujejo in si očitajo. Največ stanovalcev se je udeležilo pogreba svojih sostanovalcev.

Zadnje slovo je ključno za proces žalovanja (Klevišar 2006: 89-91). Tudi Longaker (Shenphen Rinpoče 2007: 32) piše, da se je priporočljivo posloviti od umrle osebe, ki nam je blizu.

Malo stanovalcev obiskuje skupine za samopomoč, ki se odvijajo v domu za stare ljudi. Še manj pa jih pozna. Veliko jih ni vedelo, če obstajajo skupine za samopomoč, namenjene izgubi. Kar nekaj jih je tudi povedalo, da tega v domu ni. Stanovalci so tudi rekli, da bi bilo potrebno imeti takšno vrsto pomoči. Tisti, ki obiskujejo skupine za samopomoč, so povedali, da se v tako veliki skupini o tem ne bi mogli pogovarjati. Se pa v obstoječih skupinah za samopomoč pogovarjajo o temi smrti.

Stanovalci po izgubi sostanovalca potrebujejo različne stvari. Radi bi imeli sostanovalce, ki bi bili podobni njihovim prejšnjim, večje razumevanje zaposlenih na njihovem oddelku, pogovor z zaposlenimi o pokojnem sostanovalcu.

Klevišar (2006: 89-91) piše, da ljudje še vedno žalujejo predvsem v zasebnih prostorih in drugi se jih vztrajno izogibajo, ker ne vedo, kaj bi jim rekli. Potrebovali bi večjo zasebnost in kakšen spominek od pokojnih sostanovalcev. Pomembni pa so tudi obiski in druženje, da se stanovalci lahko razbremenijo in premagajo osamljenost.

Stanovalci imajo v času žalovanja s socialno delavko malo ali nič stika. Stik imajo predvsem tisti, ki jo naključno srečajo na hodniku. Kot razlog izpostavljajo preobremenjenost socialne delavke. Izpostavili so tudi, da bi se lahko obrnili na socialno delavko, če bi kaj rabili, in vedo, da bi jim tudi pomagala. Stanovalci vedo, da se lahko v primeru težav obrnejo na socialno delavko. Tudi ostali zaposleni nimajo časa, da bi se z njimi pogovarjali. Tu navajajo isti razlog kot zgoraj. Nekateri so izpostavili, da so bili, ko so bili slabe volje, zaposleni z njimi bolj potrpežljivi. Pomembno vlogo v življenju mnogih stanovalcev ima njihov bolničar. Nekateri se o teh stvareh nočejo pogovarjati z zaposlenimi. Veliko jih ima tudi malo stikov z

ostalimi stanovalci. Tisti, ki jih imajo, se z njimi lahko o tem pogovarjajo in radi se družijo z njimi, da pozabijo na svoje težave. Pomembne osebe v življenju stanovalcev doma so predvsem natarica v domski kavarni, bolničar, prostovoljci in novi sostanovalci.

Če poskušam kritično ovrednotiti metodologijo, lahko ugotovim, da bi pri zastavljanju vprašanj v intervjujih lahko postavila več podvprašanj, s katerimi bi lahko ugotovila več podrobnosti o spremembah po smrti sostanovalca, soočanja z njo in podrobnosti o strategijah, ki so jih razvili po njihovi smrti. Mogoče bi bilo smiselno, da bi povprašala njihove sorodnike, kako so videli spopadanje svojih staršev z izgubo sostanovalca.

6 SKLEPI

- Odnosi, ki se med sostanovalci razvijejo, temeljijo na prijateljstvu, odkritosti, iskrenosti in medsebojnem zaupanju. Stanovalci se med sabo spodbujajo in podpirajo. V odnosu dobijo tudi tolažbo, ko jo potrebujejo. Sostanovalce so družili skupni interesi, hobiji. Sostanovalci so imeli v življenju starih ljudi vlogo sogovornika, družabnika, poslušalca in zaupnika.
- Odnosi med sostanovalci predstavljajo vir moči. Med sabo si nudijo pomoč pri vsakdanjih opravilih in težavah, ki jih doletijo. Sostanovalec predstavlja tudi veliko pomoč stanovalcem, ki se sami ne morejo gibati. Pomoč je tudi zelo pomembna v času bolezni. Sostanovalci predstavljajo neformalni vir pomoči.
- Sostanovalci so se med sabo družili v sobi in izven sobe na prireditvah, sprehodih in izletih, ki jih je organiziral dom.
- Potrebno se je zavedati, da smrt stanovalca ne prizadene samo njegovih sorodnikov, temveč tudi sostanovalce, ki so z njimi preživeli del življenja. Smrt je stanovalce prizadela v veliki meri. Bili so žalostni in jezni, da so izgubili svoje sostanovalce. Boljši odnos med sostanovalci je pomenil težje sprejemanje in spopadanje s smrtjo. Tisti stanovalci, ki niso imeli druge socialne mreže, so bili ob smrti sostanovalca bolj prizadeti, saj so ostali sami. Tudi če je bila smrt sostanovalca pričakovana, jim ni bilo, ko se je smrt dejansko zgodila, nič lažje.
- Smrt sostanovalca je povzročila, da so začeli razmišljati o lastnem umiranju in smrti. Stari ljudje se bolj kot smrti bojijo umiranja in z njim povezanega trpljenja.
- Bolj pomembna kot dolžina skupnega bivanja v domu za stare ljudi je kvaliteta odnosa, ki se razvije med sostanovalcema.
- Ljudje se po izgubi sostanovalca pogosto soočajo z depresijo. Prisotni so občutki nekoristnosti, brezciljnosti in da so drugim v breme. Tudi če je od smrti minilo že nekaj časa, so še vedno pogosta obdobja potrnosti. Po smrti sostanovalca so se pri starih ljudeh na začetku pojavili neorganiziranost, nered in celo izgubljenost.
- Stanovalci premagujejo žalost in potrnost, tako da se zamotijo z različnimi prostočasnimi dejavnostmi in druženjem z ostalimi stanovalci.
- Ob smrti sostanovalca se je pojavil tudi šok, ki je bil večji, če smrt ni bila pričakovana. Stanovalcem je bilo težko spremljati trpljenje sostanovalca, ko je umiral.

- Ljudje se naučijo živeti z izgubo sostanovalca. Ko mine nekaj časa, se lažje spopadajo z izgubo. Izrednega pomena pri spopadanju z izgubo predstavljajo zatekanje k molitvi, preživljanje časa v naravi, podpora in čas. Stanovalec si tako želi biti sam kot tudi v družbi drugih ljudi. Stanovalci radi obujajo spomine na skupna druženja s pokojnimi sostanovalci.
- Ljudje med žalovanjem potrebujejo nekoga, s katerim se lahko pogovarjajo o pokojnem sostanovalcu. Težko jim je, ko se okolica obnaša, kot da ta človek ni nikoli obstajal.
- Stanovalci pogrešajo svoje sostanovalce. Pogrešajo predvsem njihovo pomoč pri raznih opravilih, ki jih sami niso zmogli. Pogrešajo pogovore, da so se lahko nekomu zaupali in samo sostanovalčevo prisotnost.
- Stanovalci v svojem življenju potrebujejo red in stabilnost in vsaka najmanjša sprememba jim poruši organiziranost njihovega življenja.
- Stanovalci se tudi želijo posloviti od svojih sostanovalcev. Poslovijo se, tako da odidejo na pogreb, grejo kropit ali pa so prisotni ob sami smrti sostanovalcev in se s stiskom rok poslovijo od njih. Stanovalci, ki se niso mogli iz različnih razlogov posloviti od sostanovalcev, to še danes obžalujejo. Zadnje slovo je pomembno za sam proces žalovanja. Tisti, ki se niso mogli posloviti, se težje spoprijemajo s samo izgubo.
- V domu ni skupine za samopomoč, ki bi se ukvarjala z izgubo sostanovalca. Kot pomoč v domu pa navajajo ostale skupine za samopomoč, ki jih redko obiskujejo, in pogovor s socialno delavko.
- Stanovalci po smrti sostanovalca želijo več razumevanja zaposlenih, pogovor z zaposlenimi o pokojnem sostanovalcu, več zasebnosti in druženje z ostalimi, da si lajšajo osamljenost.
- Socialna delavka ob izgubi sostanovalca odigra majhno vlogo. Stanovalci imajo med žalovanjem malo stika s socialno delavko. Socialna delavka je preobremenjena z drugimi stvarmi. Stanovalci pa vedo, da se lahko v primeru težav obrnejo na socialno delavko. Tudi ostali zaposleni so preobremenjeni, da bi lahko več časa posvečali stanovalcem. Zaposleni se tudi ne želijo pogovarjati o smrti in jo odrivajo na stran in tako odmikajo iz življenja. To kaže na to, da je smrt v domu za stare ljudi še vedno tabu.

7 PREDLOGI

Na osnovi sklepov sem oblikovala sledeče predloge:

- Socialni delavci bi morali prevzeti aktivnejšo vlogo pri stanovalcih, ko izgubijo svojega sostanovalca. Potrebno bi bilo razbremeniti socialne delavce, da bi lahko več pomoči zagotavljali stanovalcem, ki so izgubili sostanovalce in bolj podrobno poznali dogajanje v njihovem življenju.
- Zaposleni v domu za stare ljudi bi morali biti bolj pozorni na to, kaj se dogaja s stanovalcem, ki je izgubil svojega sostanovalca.
- Zaposleni v domu za stare ljudi naj stanovalcev ne odvrčajo od pogovorov o smrti, temveč jim naj prisluhnejo.
- Potrebno bi bilo ustanoviti skupino za samopomoč, v kateri bi se pogovarjali in delili izkušnje ob izgubi sostanovalcev. Tisti stanovalci, ki o svojih čustvih ne želijo govoriti v skupini, bi lahko imeli individualne pogovore z voditeljem skupine za samopomoč ali s socialno delavko.
- Tudi v ostalih skupinah za samopomoč, ki se izvajajo v domovih za stare ljudi, bi bilo potrebno več pogovornih tem nameniti umiranju in smrti. Tako bi se razbijali miti in odpravljali strahovi pred smrtjo.
- Razviti bi bilo potrebno mrežo pomoči za sorodnike in stanovalce v primerih smrti.
- Tudi zaposlene bi bilo potrebno bolj informirati in jih izobraževati o umiranju in smrti. O smrti bi se morale govoriti in ne potiskati na stranski tir, tako bi lahko odpravili tabuje in strahove, povezane s smrtjo. Potrebno je uvesti prostor za temo umiranja in smrti med zaposlenimi in stanovalci doma za stare.
- Vsi stari ljudje v domovih za stare ljudi nimajo osebe, ki bi ji lahko zaupali in se nanjo obrnili v primeru težav. Pomembno bi bilo zagotoviti, da bi vsak star človek v domu imel svojo ključno osebo.

8 LITERATURA IN VIRI

- Albom, M. (2006), *Modrost starega učitelja*. Tržič: Učila International.
- Bez nec, B. (2007), Tabu smrti. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 7-9.
- Brumec, M. (2010), Soočanje z boleznijo, smrtjo in žalovanjem - biti blizu umirajočemu članu skupine. V: Slokar, M.(ur.), Brelih, E. (ur.), *Priročnik za vodenje skupin starih ljudi za samopomoč*. Maribor: Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije (155-166).
- Clark, D. (2007), Med upanjem in sprejemanjem - medikalizacija umiranja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 84-89.
- Červ, B. (2007), Pomanjkanje holizma v skrbi za umirajoče z vidika zdravstvene nege. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 43-51.
- Ellershaw, J., Gilhooley, L. (2007), Evtanazija in paliativna oskrba - neprijetno partnerstvo? *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 53-62.
- Erić, L. (2009), *Strah pred smrtjo*. Ljubljana: Hermes IPAL.
- Erzar, T., Kompan Erzar, K. (2011), *Teorija navezanosti*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Filipovič Hrast, M. (2009), Pomen lokalne skupnosti in sosedov v življenju starejših: spremembe v zadnjih 20 letih. V: Hlebec, V. (ur.) (2009), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej (169-182).
- Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., Urek, M. (2008), *Dolgotrajna oskrba: očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Gedrih, M., Majerhold, K. (2007), Zakaj tema smrti in umiranja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 11-13.
- Gedrih, M. (2007), Zakrinkana smrt: postopno potujevanje umiranja in posledice. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 17-24.

Gedrih, M., Prusnik, M. (2011), Odnos do umiranja - med teorijo in prakso. V: Milčinski, M., Bajželj Bevelacqua, A. (ur.), *Življenje, smrt in umiranje v medkulturni perspektivi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (189-199).

Hojnik-Zupanc, I. (1997), *Dodajmo življenje letom: Nekaj spoznanj in nasvetov, kako se smiselno in zdravo pripraviti na starost in jo tako tudi živeti*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije.

Horiuchi, M. (2011), Smrt z vidika tenrikyo. V: Milčinski, M., Bajželj Bevelacqua, A. (ur.), *Življenje, smrt in umiranje v medkulturni perspektivi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (65-77).

Husebo, Stein. (2009), *Ljubezen in žalost: česa se lahko naučimo od otrok*. Maribor: Hiša knjig.

Imperl, F. (2012), *Kakovost oskrbe starejših - izziv za prihodnost*. Logatec: Firis Imperl&Co.

Kezele, Adrian Predrag. (2011), *Življenje – smrt - življenje: Odkrivanje pravega pomena umiranja in smrti*. Ljubljana: Ara.

Kladnik, T. (2010), Nematerialne potrebe starih ljudi. V: Slokar, M.(ur.), Brelih, E. (ur.), *Priročnik za vodenje skupin starih ljudi za samopomoč*. Maribor: Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije (67-76).

Klevišar, M. (2009), *Umetnost sobivanja*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

- (2006), *Spremljanje umirajočih*. Tretja dopolnjena izdaja. Ljubljana: Družina.

Kornhauser, A., Mali. J. (2013), Priprava starega človeka na življenje v domu za stare ljudi. *Socialno delo*, 52, 5: 321-331.

Košak, A. (2000), Stališča medicinskih sester in socialnih delavk do smrti. *Socialno delo*, 39, 4-5: 347-353.

Krajnc, A. (2014), *Spoznaj sebe in druge: Človek kot družbeno bitje in medosebni odnosi*. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.

Lake, T. (1988), *Kako premagujemo žalost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Littlewood, J. (1992), *Aspects of grief: Bereavement in adult life*. London: Routledge.

Lunder, U. (2010), *Odprto srce: Izkušnje in spoznanja ob umiranju in smrti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- (2007), Paliativna oskrba - kako opuščamo staro in sprejemamo novo. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 34-42.

Mali, J. (2009), Spremembe v institucionalnem varstvu starejših. V: Hlebec, V. (ur.) (2009), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej (95-107).

- (2008), *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Matjanec, D. (2010), Komunikacija - možnost vzpostavljanja dobrih medosebnih odnosov. V: Slokar, M.(ur.), Brelih, E. (ur.), *Priročnik za vodenje skupin starih ljudi za samopomoč*. Maribor: Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije (84-97).

Mesec, B. (2009), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I: Načrtovanje raziskave*. (študijsko gradivo za interno uporabo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.

- (2007), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II: Študijsko gradivo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.

Milošević Arnold, V. (2000), Profesionalne vloge socialnih delavcev pri delu s starimi ljudmi. *Socialno delo*, 39, 4-5: 253-262.

Mount, B. M. (2007), Eksistencialni trenutek. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 79-83.

Nemetschek, M. (2000), *Je čas prihoda in je čas slovesa*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.

O'Nerrison, L., Morrison, S. (2011), Palliative care for older adults. In: Stuart-Hamilton, I. (ed.), *Gerontology*. Cambridge: Cambridge University Press (415-429).

Ostaseski, F. (2004), *Prijateljstvo s smrtjo ali kako postati sočuten spremljevalec*. Ljubljana: Slovensko društvo HOSPIC.

Pahor, M., Domajnko, B., Hlebec, V. (2009), Spleti zdravja in bolezni: socialna omrežja starejših kot dejavnik zdravja. V: Hlebec, V. (ur.) (2009), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej (221-236).

- Pečjak, V. (2007), *Psihologija staranja*. Bled: samozaložba.
- Ralbovsky, S. R.. (1995), *Medčloveški odnosi: Izbor pomembnejših vprašanj iz psihologije medčloveških odnosov*. Ljubljana: Slovenska Karitas.
- Ramovš, J., Kladnik, T., Knific, B. in sodelavci (1992), *Skupine starih za samopomoč - metodični priročnik*. Ljubljana: Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo.
- Ramovš, J. (2003), *Kakovostna starost: Socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Reith, M., Payne, M. (2009), *Social work in end-of-life and Palliative Care*. Bristol: Polity Press.
- Remen, R. N. (2004), *Zgodbe ob kuhinjski mizi: Zdravilne zgodbe*. Nova Gorica: Založba Eno.
- Ristić Kovačič, S. (2005), Sočutni spremljevalci neozdravljivo bolnega: Vloga socialne delavke pri obravnavanju bolnikov z amiotrofično lateralno sklerozo. *Socialno delo*, 44, 6: 409-411.
- Russi Zagožen, I. (2001), *Živeti s staranjem in smrtjo: Priročnik za voditelje skupin starih za samopomoč*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Seale, C. (1998), *Constructing death: the sociology of dying and bereavement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shenphen Rinpoče, L. (2007), Pot vase: Budistični odnos do življenja in umiranja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 25-33.
- Štancar, K., Pahor, M. (2007), Umiranje kot družben pojav. *Socialno delo*, 46, 1-2: 21-31.
- Šumiga, D. A. (2007), Vprašanja smrti in življenja pri Erichu Frommu: biofilna in nekrofilna življenjska usmeritev. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXV, 227: 63-70.
- Urh, Š. (2005), Krepitev romske skupnosti V: Dragoš, S., Leskošek, V., Petrovič Erlah, P., Škerjanc, J., Urh, Š., Žnidarec Demšar, S., *Krepitev moči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (59-66).

Van Praagh, J. (2001), *Zdravljenje žalosti: Znova zaživeti po izgubi*. Tržič: Učila International.

Videtič, N. (2011), Kristjani in strah pred smrtjo. V: Milčinski, M., Bajželj Bevelacqua, A. (ur.), *Življenje, smrt in umiranje v medkulturni perspektivi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (179-187).

Zimšek Kralj, D. (2010), Skupine starih ljudi za samopomoč. V: Slokar, M.(ur.), Brelih, E. (ur.), *Priročnik za vodenje skupin starih ljudi za samopomoč*. Maribor: Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije (39-55).

Worden, J. W.(1995), *Grief counselling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner*. Second edition. London: Routledge.

9 PRILOGE

Priloga A: VPRAŠALNIK

Priloga B: INTERVJUJI

Priloga C: KODIRANJE

Priloga A: VPRAŠALNIK

Odnos med stanovalkama/stanovalcema

1. Kakšen je bil vaš odnos s sostanovalec/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?
2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Vpliv medsebojnega odnosa na proces žalovanja

1. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?
2. Pogrešate sostanovalec/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Vloga stanovalke/stanovalca v njegovem življenju

1. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju?
2. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalec/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Spremembe po smrti stanovalke/stanovalca

1. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalec/sostanovalko - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.
2. Kako ste sprejeli te spremembe?
3. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Sprejetje smrti stanovalke/stanovalca

1. Je bila smrt sostanovalec/sostanovalko pričakovana?
2. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalec/sostanovalki?
3. Koliko časa je minilo, od, kar je umrl sostanovalec/sostanovalka?
4. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalec/sostanovalko?
5. Kako ste se poslovili od sostanovalec/sostanovalko?

Proces žalovanja

1. Na kakšen način ste žalovali?
2. Kaj vam pomaga pri žalovanju?
3. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?
4. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?
5. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Vloga socialne delavke/zaposlenih/stanovalcev pri procesu žalovanja

1. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?
2. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?
3. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?
4. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Vpliv institucije na proces žalovanja

1. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?
2. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Priloga B: INTERVJUJI

INTERVJU A

- 1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja/prijateljici, sta se družila tudi izven sobe?**

Bili sva prijateljici in zaupnici. Če mi pa kdaj kaj ni bilo prav, sva se pa tudi skregali, a sva bili kmalu spet dobri. Šli sva skupaj na prireditve, družili sva se tudi zunaj in pa spodaj v bifeju.

- 2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.**

Ja. Meni ona kaj dosti ni mogla pomagati. Jaz sem ji pomagala, pri stvareh, ki jih ni mogla storiti sama. Prinesla sem ji kavo, vodo, sok. Posodila sem ji telefon, da je lahko poklicala domov. Pomagala sem ji tudi kaj obleči. Ona pa mi je pomagala predvsem, da me je poslušala in mi kdaj dala kak nasvet.

- 3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?**

Ker sva se res dobro razumeli, sem bila zelo žalostna. Tudi hitro sem se razjezila in vsaka stvar me je hitro spravila ven iz tira.

- 4. Pogrešate sostanovalca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.**

O, seveda jo pogrešam. Čisto vsak dan. Pogrešam jo zlasti zvečer, ko se nimam z nikomer pogovarjati ali pa prepevati pesmi.

- 5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.**

Moram reči, da je kar dolgo trajalo, da sem se navadila nanjo, na začetku se nisva dobro razumeli, potem pa sem jo tako vzljubila. Bili sva prijateljici, njej sem lahko povedala vse, kar me je težilo. Ko naju je kaj mučilo, sva velikokrat tudi skupaj jokali. Zvečer sem tudi prižgala Golico in sva peli in poslušali muzikante. Lepo nama je bilo.

- 6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalke/sostanovalca? Prosim, navedite primere.**

Zelo sem ji pomagala, koliko sem le mogla. Bila je na vozičku, tako da je res rabila veliko pomoči. Ponoči sem vstajala in ji dajala za piti, ker jo je vedno tako žejalo. Prinesla sem ji tudi kavo in to vsak dan, saj je ni mogla sama iskati. Včasih sem jo tudi zapeljala ven na zrak, takrat je bila najbolj srečna. Pomagala sem ji tudi vstati iz postelje.

- 7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalca/sostanovalke - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalkami/stanovanci? Prosim, navedite primere.**

Takoj po njeni smrti sem veliko časa preživela v sobi. Nisem imela volje, da bi sploh kamorkoli šla. Potem pa sem kmalu dobila novo sostanovalko. Bila sem zelo vesela nove družbe, vendar pa ko gospa kaj govori, je čisto nič ne razumem. Zato sedaj večino časa preživim v dnevnem prostoru. Prej, ko je bila ona še živa, sem bila večino časa v sobi, sedaj pa se pogovarjam tudi z drugimi stanovanci, tako da osamljena niti nisem. Sedaj z drugimi hodim tudi na kakšno prireditev in pa na bralne urice.

- 8. Kako ste sprejeli te spremembe?**

Ne maram sprememb, ampak v takšni situaciji nisem imela izbire. Težko je bilo, predvsem to, da sem izgubila meni zelo ljubelega človeka. Še zdaj sem na čase zelo žalostna, ampak se poberem in grem naprej.

- 9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.**

Sedaj se več vključujem. Prej skoraj nisem obiskovala prireditev in ostalih dogodkov, zdaj pa kar hodim, saj drugega nimam početi, tam se pa lahko vsaj s kom pogovarjam. Tudi na delovno terapijo grem kdaj kaj pogledat in jim tam pomagam.

- 10. Je bila smrt sostanovalca/sostanovalke pričakovana?**

Ne, zgodilo se je kar naenkrat. Bila je bolna, vendar nisem pričakovala, da bo že zdaj umrla.

- 11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalca/sostanovalki?**

Približno eno leto in pol.

12. Koliko časa je minilo, od kar je umrl sestanovalec/sestanovalka?

Pet mesecev.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sestanovalca/sestanovalke?

Ko sem jo zagledala mrtvo, sem bila tako zelo šokirana. Tako sem jokala in vpila. Bila je moja edina prijateljica in potem je, kar naenkrat ni bilo več. Ne znam vam povedati, kako sem bila žalostna.

14. Kako ste se poslovili od sestanovalca/sestanovalke?

Preden so jo odpeljali, sem jo pokrižala in zmolila rožni venec.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Njenega sina sem prosila, da mi prinese njeno sliko in sem jo dala v okvir na nočno omarico. Tako jo vsak dan gledam in se včasih, ko sem sama v sobi, z njo tudi pogovarjam. Hodim tudi v kapelo in molim, tako mi je veliko lažje.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Predvsem molitev in pa druženje z ostalimi stanovalci, da vsaj malo pozabim, da je ni več.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Nimam pojma.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

To pa res ne vem, nikjer nisem zasledila, da bi kaj bilo.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Sestanovalko, ki bi se pogovarjala z mano in ji bila podobna. Pa tudi razumevanje ostalih zaposlenih na našem oddelku, da bi se z mano pogovarjali o njej, ne pa da se obnašajo, kakor da ne bi nikoli obstajala.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Sploh je ni bilo nič do mene.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Mi ne pomagajo, ker se z mano nočejo pogovarjati o tej temi. Jaz pa bi se zelo rada.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci/stanovalke doma?

Tako, da mi prisluhnejo, da me razumejo in da gremo skupaj na kakšno prireditev.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Joj, samo da malo pomislim. Veste, ena pa je, to je naša natakarica dol v bifeju, ona pa res vedno prisluhne človeku.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Ne, nisem. Jaz bi se rada pogovarjala o tem, tudi zdaj še, če bi bila doma, bi mi prisluhnili, tukaj v domu pa mi ne. Pa prehitro sem dobila novo sestanovalko, raje bi bila nekaj časa sama.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

To, da nimam take zasebnosti, kot bi si jo želela. Včasih po cel dan ni nobenega miru, vsi tekajo ven in noter. Pa odnos zaposlenih na našem oddelku, ker znajo biti tudi zelo nesramni.

INTERVJU B

- 1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?**

Bila sva najboljša prijatelja in zaupnika. Veliko stvari sva počela skupaj. Bila sva nora starca, ki naju ni nihče razumel. Hodila sva na sprehode, do gostilne, tudi kdaj ampak redko kdaj sva šla na kako prireditev.

- 2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.**

Jaz sem njemu pomagal, on je meni. Ko sem si zlomil nogo, me je on prevažal okoli. Ko je njega prišlo v križu, sem mu pa jaz pomagal. Večinoma pa sem mu zadnje mesece pomagal jaz, ker ga je bolezen zelo izmučila. Sem mu dajal vodo, ga masiral po rokah, ker so ga tako bolele, mu prebiral časopis.

- 3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?**

Zelo sem bil navezan nanj in je bilo hudo iti skozi to. Predvsem, ker sem se sam spoprijel s tem. Imel sem ga za brata. Ves čas sem bil slabe volje in razdražljiv. Vem tudi, da sem bil zelo naporen, tako da so me mogli zaposleni obravnavati kar z veliko toleranco. Mi je rekla takrat sestra, da se me je kar bala ogovoriti, ker sem vse čutil kot napad nase.

- 4. Pogrešate sostanovalca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.**

Pogrešam ga, zlasti ker zdaj moram sam hoditi pivo piti in pa zjutraj mi nobeden ne začne že ob petih peti V dolini tihi.

- 5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.**

Zelo pomembno vlogo je imel. Sva se poznala že od prej, samo sva potem izgubila stike in potem sva se spet srečala tukaj v domu. Skupaj sva vsako jutro popila kavo in če je bilo lepo vreme, sva šla hodit, včasih naju tudi po dve uri ni bilo nazaj. Sva šla do prve gostilne in spila kako pivo in se potem vrnila. Veliko sva debatirala o vseh stvareh. Sva se našla dva, ki sva res bila zgovorna. On je bil prej tudi v nekih pravnih vodah in mi je veliko pomagal pri mojih težavah, ki sem jih imel z mojo kmetijo.

- 6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalca/sostanovalka? Prosim, navedite primere.**

Včasih sem mu dal kakšen nasvet, ker je imel probleme s svojimi domačimi. Bil sem njegov edini zaupnik. Pogosto ga je mučil tudi križ in sem mu pomagal obleči.

- 7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalca/sostanovalka - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.**

Postal je en velik dolgčas. Ni več tistega, kar je bilo. Tudi če je samo ležal tam v postelji, je bil tam, zdaj pa ga ni več. Ja, sem osamljen, ker po naravi sem samotar in sem se tu v domu zato navezal samo nanj, z drugimi nimam kaj veliko stikov. Zdaj sam hodim naokoli. Ja, tudi domov grem pogosteje, prej nisem hodil, ker nisem hotel, da bi bil on sam. Začel sem spet malo risati naravo, toliko da sem se malo zamotil.

- 8. Kako ste sprejeli te spremembe?**

Ne preveč dobro, človek se navadi na nekoga, potem pa umre. Najraje se ne bi nikoli več tako navezal na koga. Res vse se je obrnilo, ko je pa človek star, si pa želi neke umirjenosti, sreče.

- 9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.**

Nikoli nisem rad hodil na te stvari. Bolj ko ne, sem šel, ker je on to rad imel. Od takrat, ko pa ga ni več, pa tudi jaz ne hodim.

- 10. Je bila smrt sostanovalca/sostanovalka pričakovana?**

Je bila. Že kar nekaj časa se je vedelo, da bo umrl. Zadnje tedne smo samo čakali, kdaj bo to.

- 11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalca/sostanovalki?**

Dve leti.

- 12. Koliko časa je minilo, od kar je umrl sostanovalec/sostanovalka?**

Bo kmalu pet let.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalca/sostanovalke?

Po eni strani sem bil jezen na tega raka, da je to storil mojemu kolegu, po drugi strani pa sem bil pomirjen, da se vsaj ne bo več tako mučil.

14. Kako ste se poslovili od sostanovalca/sostanovalke?

Stisnil sem ga za roko. Potem pa sem šel tudi na pogreb.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Tako, da sem šel ven in preklel ves svet.

Jokal nisem, ker nisem take vrste človek. Ne maram tega, raje v sebi tlačim. Pa nekako se mi zdi, da je bilo lažje, kot če bi prišlo iznenada, tako pa smo vsi čakali, kdaj bo. Najbolj me boli to, da sem ga moral gledati, kako trpi, kako se je tako močan človek spremenil v tako slabotnega. To imam še zdaj pred očmi.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Pomagalo mi je, da sem se umaknil ven iz doma, da sem bil sam. Ne maram veliko govoričenja okoli sebe, da je dočakal lepo starost in hvala bogu, da se je rešil. To so samo prazne besede.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Ne, da bi vedel.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Ne vem.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Več zasebnosti v domu in manj praznih besed od drugih.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Čisto nič. Saj to ni njena naloga.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Če sem bil kdaj slabe volje, me niso takoj okregali, ampak so bili potrpežljivi z mano.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Mi niso, ker se ne družim veliko z njimi.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Je ena mlada prostovoljka, ki me obišče. Z njo se res lahko pogovarjam vse stvari.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Sem lahko. Če sem rabil mir, sem pa odšel domov.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Da ni nekaj velike zasebnosti v domu in motilo me je tudi to, da če kdo umre, si sploh ne vzamejo več k srcu, ker je toliko tega. Vse gre tako na hitro.

INTERVJU C

- 1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?**

Dobro sva se razumeli. Sva si pa tudi povedali, če nama kaj ni bilo pri drugi všeč. Včasih, ko sva se skregali, tudi po cel teden nisva govorili. Potem se je pa vedno ena uklonila drugi. Pa velikokrat sva šli tudi na kavo, sigurno trikrat na teden.

- 2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.**

Ja. Če mi je lahko pri čem pomagala, mi je. Recimo jaz se še zdaj ne spoznam na telefone, pa mi je vedno pomagala, ko sem kaj narobe pritisnila. Jaz sem pa tudi njej preko moje hčerke, da ji je kaj prinesla.

- 3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?**

Ni mi bilo vseeno, da je umrla. Nisem pa zganjala tudi velike drame okoli tega, saj to pričakuješ v naših letih. Ne moreš zdaj misliti, da boš živel še 30 let, saj nismo več stari 40 let. Velikokrat se spomnim nanjo, ona bi pa to takole naredila.

- 4. Pogrešate sostanovalca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.**

Pogrešam jo, ker sem se lahko z njo pogovarjala o vsem možnem, pa pomagala mi je pri telefonu. Manjka mi tudi to, da se z nekom skregam, butasto, ampak res mi manjka to. Pa ta običaj pogrešam, ko sva šli vsak ponedeljek, sredo in petek na kavo.

- 5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.**

Sva se kar dobro razumeli, včasih tudi dosti pogovarjali o marsičem, saj je bila zelo razgledan človek. Če mi je kdaj zmanjkalo kaj denarja, mi ga je posodila in sem ji potem vrnila, ko je prišla hčerka.

- 6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalca/sostanovalke? Prosim, navedite primere.**

O, kaj pa vem. Če je rabila kakšno pomoč, sem ji pomagala. Velikokrat je tudi kaj rabila iz trgovine in sem naročila moji hčerki, da je prinesla še zanjo.

- 7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalca/sostanovalke - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.**

Vse se je obrnilo na glavo. Preselili so me v drugo sobo. Nisem osamljena, ker vedno najdem nekaj, s čimer se zamotim, nikoli mi ni dolgčas. Mi pa manjka, ko kaj ne znam na telefonu pa vem, da bi mi pomagala. Pa manjka mi tudi kaka debata z njo. V kavarni se družim z drugimi stanovalci, drugače pa ne kaj veliko, ker vsi samo govorijo o svojih težavah, pa kako so bolni, tega mi pa ni za poslušati. Domov grem pa tudi, kar pogosto, sam to je že vedno tako.

- 8. Kako ste sprejeli te spremembe?**

Tako kot vsake spremembe, treba jih je vzeti za svoje, brez veze se jim je upirati. Mi pa hčerka dosti pomaga zdaj, tudi med tednom pride v dom, če kaj rabim, ker prej sva se samo za vikend videli.

- 9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.**

Ko ne vem, kaj bi počela sama s sabo, grem na kakšno prireditev. Samo ne na vsako, če so kaki otroci iz šol in pa ljudske godce rada poslušam.

- 10. Je bila smrt sostanovalca/sostanovalke pričakovana?**

Ni bila pričakovana.

- 11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalca/sostanovalki?**

Šest let.

- 12. Koliko časa je minilo od, kar je umrl sostanovalec/sostanovalka?**

Mislim, da kakšni dve leti.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalca/sostanovalke?

Ni mi bilo vseeno, bilo mi je kar hudo. Ampak tako je v življenju, vsak od nas čaka, kdaj ga bo vzelo, tu ne moremo ničesar narediti.

14. Kako ste se poslovili od sostanovalca/sostanovalke?

Šla sem kropit in pa na pogreb.

15. Na kakšen način ste žalovali?

En teden mi je bilo kar malo težko. Takrat sem pregledovala njene stvari, ki jih je imela tukaj v domu. Saj ni imela nobenega in potem sem jaz vzela nekaj za spomin. Sem gledala slike, ko je bila mlada in se smejala, kakšna je bila. Pa nekajkrat sem šla tudi na grob, ko sem se peljala domov.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Mislim, da mi pomaga to, da se lahko s hčerko pogovarjam o njej, ker jo je tudi ona dobro poznala. Pa rada obujam spomine nanjo, kaj sva počeli skupaj, takrat moram bi pa sama, nimam rada, da mi kdo ropota zraven.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Vem, da so ene skupine, ampak ne poznam.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Ne vem, me ne zanima.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Ves čas imam v glavi to, da se nisem poslovila od nje, ko je odšla v bolnico, sem bila na odvajalih in sem cel dan preživel na stranišču. Še vedno imam to v glavi in mi je žal, da se nisem.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Ni mi ravno pomagala. Samo nekajkrat sem jo srečala na hodniku in me je vprašala, kako sem.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Njih to sploh ne zanima. Saj nimajo nikoli časa.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Tako, da sem se kaj pogovarjala z njimi in sem medtem pozabila na svoje težave.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Nimam potrebe, da bi se z njimi o tem pogovarjala.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Ne. Rabila bi več miru in da bi ostala v svoji sobi.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Ne, ni bilo nobenih ovir

INTERVJU D

1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?

Bili sva si kot sestr. Res zelo dobro sva se razumeli. Vse sva si povedali, ali kaj lepega, grdega, če naju je kaj motilo. Jaz sem ji lahko zaupala vse težave, skrbi, ki sem jih imela. Ja, tudi izven sobe sva bili skupaj, je šla zraven, ko me je sestra

peljala na kako prireditve in se je vedno usedla zraven mene ali pa me je tudi sama peljala kam. Bili sva nerazdružljivi. Ves čas sva tičali skupaj. Ko sem bila bolna, je bila ves čas ob meni in se pogovarjala z mano, da nisem bila sama. Tudi pri njej doma sem že bila, sem skupaj z njenim sinom šla k njim in smo se imeli res lepo.

2. Je šlo v vašem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Predvsem je pomagala ona meni, ker sem nepokretna. Res mi je bila v veliko pomoč.

3. Kako je vaš odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?

Ker sva si bili blizu kot sestrí, vam ne znam povedati, kako mi je bilo hudo. Še zdaj se ne morem potolažiti, ko se spomnim nanjo. Izgubila sem najbolj pomembno osebo v svojem življenju. Ko je prišla njena hčerka po stvari, sva se dve uri tako jokali.

4. Pogrešate sostanovalec/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Pogrešam, ker se nimam z nobenim več za pogovarjat. Sem sama, dan se mi vleče, ker ni nikogar. Peljala me je tudi na prireditve, ven na zrak, sedaj pa sem cele dneve zaprta tu v sobi. Pogrešam njeno prisotnost, tudi če sva bili obe tihi, samo da je bila tam, da se nisem počutila same.

5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.

Bila mi je v zelo veliko pomoč. Ker sem ves čas v postelji ali na vozičku, mi je res zelo pomagala. Če sem kaj rabila iz recepcije ali kavarne, mi je to brez problema prinesla. Ko sem se slabo počutila, je šla poklicat sestro, da je prišla me pogledat. Lahko sem ji tudi vse povedala, saj sem vedela, da ne bo nikomur ničesar povedala. Na začetku sem se zelo bala, katera bo prišla v mojo sobo, a takoj sem vedela, da z njo se bom pa dobro razumela. In res postali sva zelo dobri prijateljici

6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalec/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Ko mi je kaj želela povedati, sem jo poslušala in ji kaj pametnega tudi svetovati. Mislim, da je vedela, da se lahko vedno obrne name. Pomagati pa ji nisem mogla, saj še zase komaj poskrbim.

7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalec/sostanovalko - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.

Zelo sem osamljena, zdaj sem dobila v sobo gospo, ki je v komi. Nimam nobenega več, da bi se z njim pogovarjala, da bi mu jokala. Čisto samo se počutim in nekoristno. Mislim, da sem vsem samo še v breme. Še bolj sem odvisna od drugih, kot sem bila. Če zdaj kaj rabim, moram za vsako malenkost nekoga poklicati, da pride v sobo, prej mi je pa ona vse pomagala. Tudi z drugimi se ne družim veliko, ker ne morem iti sama ven iz sobe, k meni pa ni nikogar. Pa bi se zelo rada, ker mi je res dolgčas in dnevi se tako vlečejo. Domov ne hodim že, odkar sem pristala na vozičku.

8. Kako ste sprejeli te spremembe?

Zelo težko sem sprejela to vse. Še zdaj se nisem sprijaznila, da sem se znašla v takem položaju. Najraje bi kar umrla, ker sem drugim samo še v breme. Saj tudi prej nisem bila samostojna, ampak sem se pa počutila bolj samostojno, kot pa sedaj, ko je ni več.

9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Manj se vključujem v dejavnosti doma. Saj sama ne morem nikamor, nimam pa tudi nobenega, da bi me peljal. Razen, če kdaj pride kakšna prostovoljka. Prej me je ona kam peljala, sedaj pa res ni nobenega.

10. Je bila smrt sostanovalec/sostanovalko pričakovana?

Ni bila.

11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalec/sostanovalko?

Štiri leta.

12. Koliko časa je minilo od, kar je umrl sostanovalec/sostanovalko?

Mislim, da je enajst mesecev

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalec/sostanovalko?

Ko mi je sestra sporočila, sem samo padla v jok. Nisem in nisem se mogla potolažiti, bilo je preveč hudo. Nisem mogla verjeti, da bi se ji lahko kaj takega zgodilo.

14. Kako ste se poslovili od sostanovalca/sostanovalke?

Nisem se mogla posloviti. Ker sem na vozičku in nisem imela nobenega, da bi me peljal na pogreb. So me pa peljali v kapelo, da sem molila zanjo.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Veliko sem pre jokala, pa mi še do danes ni zmanjkalo solz. Sploh se mi ne zdi, da bi mi bilo kaj lažje. Kdaj pa kdaj sem šla tudi v kapelo, če se me je kdo usmilil in me zapeljal tja. Hčerka njena me tudi vsak mesec obišče in ji dam denar, da kupi svečo, da jo prižge v mojem imenu na grobu. Morala sem se navaditi, si vcepiti v glavo, da je ni več

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Pogosto se spominjam, kako nama je bilo skupaj, kako sva se presmejali in je lažje potem. Obujanje spominov res pomaga, ker se spet spomniš, kaj vse si doživel skupaj s tem človekom. Pomaga mi pa tudi večerna molitev in potem se še v glavi pogovarjam z njo.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Vem, da imamo skupine za samopomoč vsake dva dni, so me vabili, pa nisem želela iti. Če se pa na kateri o teh stvareh pogovarjamo, pa ne bi vedela.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Ne vem.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Da bi njena hčerka prišla večkrat k meni in bi se pogovarjali o njej. Pa tudi da bi jo kateri izmed zaposlenih kdaj omenil pa bi malo klepetali, pa ni nič od tega. Vsi samo naprej opravljajo svoje delo in se nič ne ustavijo. Lažje bi mi tudi bilo, če bi imela ob sebi kakšno njeno sliko, samo ne upam prositi njene hčerke.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Ju pa tako redko vidim, imajo veliko dela, še zlasti zdaj, ko se je nov dom odpiral.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Tudi mi niso, saj se ne želijo pogovarjati, vedno samo tarnajo, kako malo časa imajo.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Imam zelo malo stikov z njimi.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

V domu ni nikogar takega. Pa bi rabila, da bi se lahko z nekom pogovarjala.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Ja, to sem pa lahko, kot da bi bila doma. Samo edino to me je motilo, ko je kak zaposleni rekel, pa ne, da spet jokate, kaki pa boste.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Ta priklenjenost na posteljo, da nisem mogla iti ven, da bi bila sama. Da ne morem iti na njen grob, da bi se lahko poslovila, to me še vedno žre.

INTERVJU E

1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?

Bolje se ne bi mogli razumeti, kot sva se. Odkar sva bili skupaj v sobi, se niti enkrat nisva skregali. O, seveda sva se družili tudi tako, šli sva skupaj na tri izlete, potem nisva zamudili nobene prireditve. Šli sva tudi na sprehode. Lepo nama je bilo skupaj.

2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Da ne bi česa zmogli, to ni bilo, sva kar dobro še skrbeli vsaka zase. Bili sva si pa zlasti psihična opora.

3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?

Bolečina je bila zelo velika, sedaj pa je malo bolje, ker čas res celi rane. Se z veseljem spominjam za nazaj, kaj sva počeli skupaj. Moram priznati, da sem bila kot majhen otrok, sploh se nisem znašla na začetku.

4. Pogrešate sostanovalca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Pogrešam to, da ko sem prišla noter v sobo, je bila ona tam, da mi je prebrala vice iz novic. Imela sem nekoga, s katerim sem se lahko pogovarjala o vsem. Tudi njeno smrtanje pogrešam.

5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.

Rada sem jo imela. Sva se v tem času, od kar sva se spoznali, zelo navezali ena na drugo. Ko sem se s kom skregala, sem prišla v sobo in sva se pogovorili. Velikokrat me je pa tudi kregala, zakaj se za vsako stvar tako sekiram. Imela sem jo za svojo družabnico, bila je oseba, s katero je čas kar letel. Ko mi je bilo hudo, me je znala na prav poseben način potolažiti.

6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalca/sostanovalka? Prosim, navedite primere.

Lahko mi je vse povedala in tega nisem nikamor nesla. Tudi ko je bilo njej težko, sem ji nudila oporo. In če je kaj rabila in sem ji lahko pomagala, sem ji vedno.

7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalca/sostanovalka - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.

Se mi zdi, da sedaj vse poteka bolj počasi, vse, kar delam, delam brez prave volje. Nobena stvar me več ne veseli, samo da dan mine in da grem spat. Nimam več nobenega cilja v življenju. Počnem stvari, brez pravega pomena, samo da se čas premakne. Nobeden ne more razumeti, kako sem osamljena, tako pogrešam neko pravo družbo, pogovore. Dnevi se mi zdijo res tako dolgi, resnično čas nikamor ne gre. Prej sva imeli določen dan, sva šli na kavo, potem malo ven, na kosilo, počivat in spet ven, pa potem sva gledali televizijo in šli k večerji, v posteljo in dolgo v noč klepetali. Bil je nek red, ki ga pa zdaj ni več. Domov grem parkrat na leto, če kdo kaj praznuje, tako da to se ni nič spremenilo. Da, družim se pa več z drugimi, ker se ne zadržujem več toliko časa v sobi. Začela sem obiskovati tudi pevski zbor, tako da si vsaj malo zapolnim dan.

8. Kako ste sprejeli te spremembe?

Ah, zelo slabo. Ampak drugega, kot da se tem sprijaznim, mi ne ostane.

9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Hodim k pevskemu zboru, obiskujem tudi sredino skupino za samopomoč. Pa tudi druge razne stvari, samo da si nekako zapolnim dan.

10. Je bila smrt sostanovalca/sostanovalka pričakovana?

Da, je bila.

11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalca/sostanovalki?

Sedem mesecev.

12. Koliko časa je minilo, odkar je umrl/umrla sostanovalec/sostanovalka?

Več kot leto.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalca/sostanovalka?

Že ko je umirala, sem se počasi pripravljala na njeno smrt. Vendar pa, ko se to zgodi, te zadane isto, ker do zadnjega imaš v sebi neko upanje. Bila sem čisto nepripravljena, čeprav sem vedela, da se bo to zgodilo. Bilo me je groza, saj sem ostala čisto sama. Ona je bila edina moja bližnja. Še zdaj sem zelo žalostna

14. Kako ste se poslovili od sostanovalca/sostanovalke?

Umrla je v bolnici, isti dan, ko so jo odpeljali tja, tako da je nisem videla še zadnjič. Sem pa šla na njen pogreb.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Ker je pokopana tukaj v bližini, sem na začetku vsak dan šla na njen grob in bila tam tudi dve uri. Pa veliko veliko sem prejkala.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

To, da nisem čisto sama, da se lahko s kako prijateljico tu v domu o tem tudi pogovorim in me zares posluša. Pa da grem še vedno na njen grob, saj tako imam vsaj občutek, da je nekje tam

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Skupine za samopomoč imamo. Vendar samo za to temo je ni. Se pa na skupinah pogovarjamo tudi o teh temah in to mi je res všeč.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Da, skupine za samopomoč, ki se izvajajo v domu, in pa če želiš, greš lahko na pogovor k socialni delavki.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Tukaj ni nobene pomoči, to mora človek sam prebroditi.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Rekla mi je, če bom kaj rabila, da se lahko oglasim k njej.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Imamo enega bolničarja, s katerim se lahko vse pogovorim. Je tako prijazen, ampak revež je še vedno sam, ni še nobene našel. Tako da on mi je kar v uteho, pa vedno ves nasmejan pride v sobo. Naš sonček je in se usede tudi za deset minut, da klepetava. Samo potem so pa druge sestre jezne nanj pa ga tožarijo.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Imam dve ženski, s katerima se dobro razumemo in se lahko z njima tudi o tem pogovarjamo. Pogovor res pomaga, pa da te nekdo posluša, tudi če je tiho zraven.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Da, ta moj bolničar. Tudi v mojem imenu kaj posreduje, če mi kaj ni všeč.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Da, to pa sem lahko. Najraje sem se umaknila ven in bila sama, potem ko pa sem bila koliko toliko v redu, pa sem šla nazaj v dom.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

To, da so mi takoj isti teden pripeljali novo sostanovalko

INTERVJU F

- 1. Kakšen je bil vaš odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?**

Kar dobro sva se razumeli, kot dobri znanci. Nisva bili ne vem kakšni prijateljici, a velikih prepirov pa tudi nisva imeli. Izven sobe se nisva družili, razen če sva se srečali na kakšni prireditvi.

2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Ja, jaz sem ji pomagala, da je prišla do vozička.

3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?

Bila sem žalostna in pa začela sem razmišljati, da lahko tudi jaz kadarkoli zbolim in umrem.

4. Pogrešate sostanovalca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Seveda jo pogrešam. Pogrešam to, da me je znala nasmejati, ko je imela tiste nore trenutke.

5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.

Z njo sva se kar dobro razumeli, ne morem reči, da sva se v vsem strinjali, ampak nama je teklo to, da sva skupaj v sobi. Sva se pogovarjali o raznih stvareh, samo vsega pa ji tudi nisem povedala, ker se je potem hitro razvedelo.

6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalca/sostanovalka? Prosim, navedite primere.

Če me je kaj rabila, sem ji bila na voljo. Vsako jutro sem ji pripeljala voziček do postelje, da je šla nanj in se potem peljala na kavo.

7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalca/sostanovalka - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.

Osamljena nisem, ker sem takoj dobila novo sostanovalko, s katero sva skupaj v isti vasi živeli. Tako da se tudi z njo odlično razumem. Zdaj me je nova sostanovalka prisilila, da skupaj z njo hodim na prireditve. Prej pa sem se več zadrževala v sobi in brala knjige.

8. Kako ste sprejeli te spremembe?

Ni bilo velikih sprememb, tako da s tem nisem imela težav.

9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Zdaj se več vključujem, vendar zaradi nove sostanovalka, ne zaradi tega, ker bi bila osamljena.

10. Je bila smrt sostanovalca/sostanovalka pričakovana?

Je bila, ker je zadnje čase pred smrtjo ves čas nekaj bolehal.

11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalca/sostanovalki?

Štiri mesece.

12. Koliko časa je minilo, od kar je umrl sostanovalec/sostanovalka?

Devet mesecev.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalca/sostanovalka?

Tako kot vsaka smrt, me je tudi ta užalostila. Vendar v teh letih si navajen, nobeden ni za večno.

14. Kako ste se poslovili od sostanovalca/sostanovalka?

Tamle pri kavarni imamo prostor, kjer pokojni čaka, da ga odpeljejo, in sem se šla posloviti ter ji povedala, da se kmalu vidimo.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Nekaj dni sem bila kar potrta, vendar pa me je potem minilo, saj ni prva, ki je umrla, in življenje gre naprej.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Čas, da mine nekaj časa, da malo pozabiš na vse to. Ko mi je bilo kdaj hudo, sem se zamotila, tako da sem šla risat.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Ne vem.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Ne vem.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Nič, je bilo kar v redu, tako kot je bilo.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Sploh ni prišla blizu.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Nisem rabila njihove pomoči, sem se lahko spoprijela sama.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

S to novo sostanovalko se pogovarjam o teh temah, če govoriš o tem, tudi potem lažje razumeš.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Moja nova sostanovalka.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Da, lahko sem. Če sem rabila mir, sem ga imela, ko sem želela družbo, pa sem odšla ven. Mislim pa, da če si doma je drugače, te ni sram jokati.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Prve dni mi je bilo težko, ko sem videla še druge ljudi, ki so umrli.

INTERVJU G

1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?

Najin odnos je spominjal na mamo - hčer. Mene je vedno skrbelo zanjo, pa govorila sem ji, da ne sme tako delati, če je kaj narobe delala. Bila je zelo nepremišljena in se je hitro s kom skregala ali pa slona iz muhe naredila. Jaz sem ji pa kar hitro povedala, kar ji je šlo, in meni ni nikoli zamerila.

2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Jaz sem ji pomagala, samo ne preveč, da se ne bi razvadila. Reva pa meni ni mogla kaj veliko.

3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?

Ker sva bili tako zelo povezani, sem bila čisto v šoku. Nisem se mogla sprijazniti s tem. Bila mi je kot hčerka in ne znam vam povedati, kako je, če ti umre tako pomembna oseba.

4. Pogrešate sostanovca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Še vedno jo vsak dan pogrešam. Pogrešam, da nimam zdaj nikogar, s katerim bi lahko opravljala in kritizirala vse počez. Pa tudi to, da nimam nobenega, ki bi mu kaj ukazovala. Pa tako radi sva skupaj peli in se smejali.

5. Kakšno vlogo je imel pokojni sestanovalec/sestanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.

Bila je moja duša sorodnica. Takega človeka, kot je ona, še nisem spoznala v celem življenju. Vse sva si povedali, tudi od najbolj osebnih stvari, nič nisva skrivali pred drugo. Ona je bila dvajset let mlajša od mene, ampak sva se vseeno odlično razumeli. Veliko sva se tudi šalili, velikokrat sem ji skrila hoduljo v stranišče in potem se je morala potruditi, da jo je šla sama iskat, saj sem vedela, da lahko brez hodi, vendar vam ne znam povedati, kako se je polenila. Tako sem jo pa spodbujala, da je malo sama gibala brez opore.

6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sestanovalca/sestanovalke? Prosim, navedite primere.

Pomagala sem ji, ko se je tuširala. Pa vedno sem jo bila pripravljena poslušati, samo če je veliko tarnala, sem jo pa hitro utišala. Bila sem ji kot mama, saj sva bili že toliko časa skupaj in jaz sem se tako hitro navezala nanjo.

7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sestanovalca/sestanovalke - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.

Nimam nobenega, za katerega bi skrbela. Nisem osamljena, jo pa zelo pogrešam. Veliko jih prihaja v mojo sobo, tako da se kar družimo pa mir imamo tukaj, pa nihče ne more nič poslušat. Samo se jih kar hitro naveličam, ko samo govorijo o tem, kako jih kaj boli. Res pa je, da veliko več hodim domov, prej pa nisem tako pogosto šla domov. Začela sem tudi pisati pesmi, odkar je umrla, sem že cel zvezek popisala

8. Kako ste sprejeli te spremembe?

Težko se je na stara leta soočati s takimi stvarmi, mi rabimo neko stalnico, nek svoj mir.

9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Zdaj grem skoraj na vsako prireditev, prej pa se nisem tega udeleževala.

10. Je bila smrt sestanovalca/sestanovalke pričakovana?

Ni bila.

11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sestanovalca/sestanovalki?

Osem let.

12. Koliko časa je minilo, odkar je umrl sestanovalec/sestanovalka?

Več kot dve leti.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sestanovalca/sestanovalke?

Kot da bi mi umrl lasten otrok. Ni bilo načina, da bi se jaz potolažila. Žal mi je bilo, da nisem bila ob njej, tako je bila reva sama. Ni si zaslužila tega. Odvzeto mi je bilo to, kar sem imela tako rada, bila sem besna, ker v najhujši mori nisem tega pričakovala.

14. Kako ste se poslovili od sestanovalca/sestanovalke?

Ko sem izvedela, da je umrla, sem šla v kapelo in me cel popoldne ni bilo ven. Potem pa sem šla še na pogreb.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Najprej se sploh nisem dobro zavedala. Šele ko me je sin odpeljal domov in sem ostala malo sama s sabo, sem se začela zavedati. Imela sem tudi njeno sliko v denarnici, vendar je nisem mogla gledati in sem jo pospravila v omaro. Dneve in noči sem se prejkala, pa je bilo malo lažje, ne dosti, malo pa le. Nekaj dni tudi nisem želela jesti, ko sem bila še v domu. Nisem imela teka, kar slabo mi je bilo, ko sem videla hrano. Ko sem prišla domov, sem veliko časa preživela zunaj v naravi, to res blagodejno deluje. Pa rada se pogovarjam o njej s sinom, ki jo je tudi imel zelo rad. Sin me tudi pogosto pelje na njen grob in me kar tam pusti, on gre pa na kavo tačas.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Dolgi pogovori s sinom in pa čas. Čeprav vidim, da je sinu tudi težko govoriti o tem in kar zamenja temo, to mi pa ni všeč. Z izgubo se spopadaš vsak dan in sčasoma postane lažje, bolj znosnejše. Najbolj se pa zamotim z mojo malo vnukinjo.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Imamo vsak teden ene par skupin za samopomoč. Samo veste, jaz jih ne obiskujem.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Tudi to ne vem, moralo bi biti kaj, samo res ne vem. Nisem nikjer zasledila.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Sedaj nič. Sem počela, kar sem želela, in ni mi bilo treba pred nobenim skrivati solz.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Je pa ni bilo do mene prav nič.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Potem, ko sem prišla spet nazaj, so bili vsi zelo ustrežljivi, sem dobila občutek, da če bom kaj rabila, da se lahko na dve sestri obrnem. Velikokrat me je tudi ena izmed sester prišla pogledat in na kratko poklepetat.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Se nisem z njimi o tem pogovarjala.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Dve sestri, s katerima se kar dobro razumem, sta tudi toliko časa tu, kot jaz. Smo že inventar doma.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Sem lahko.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Mene nič.

INTERVJU H

1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?

Bila sva dobra prijatelja. Vsak dan sva se veliko pogovarjala, predvsem o knjigah, ki sva jih oba tako rada brala. On je oboževal knjige o vojni in letalstvu, jaz pa raje kakšne družbene romane. Potem sva pa debatirala o tem, kar je kdo prebral, pa obujala spomine, ko sva bila midva mlada. Največ sva se družila tukaj v dnevnem prostoru. Tukaj za mizo smo večinoma vsi z našega oddelka. Veliko je pa hodil tudi ven, se je peljal z vozičkom tja do konca doma pa gledal naravo. Samo sedaj že dolgo ni mogel nič.

2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Zdaj zadnje čase sem mu velikokrat prinesel vodo pa mu dal piti. Drugače pa nisem veliko mogel pomagati, ker tudi jaz težko hodim, imam palico. Sva pa veliko knjig priporočala drug drugemu, to pa. Pa jaz sem poklical sestro, če sem videl, da je slabo z njim.

3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?

Me je kar dobro dotolklo. Nisem mislil, da me bo tako zelo. Strašno je bilo gledati tisto prazno posteljo. Po dolgem času sem začel spet s strahom misliti na mojo smrt. Sem mislil, da sem pripravljen, da bom kmalu umrl. Ampak nisem, groza me je. Groza me ni toliko smrti, kot umiranja, ko sem tudi njega videl, kako je trpel, pa oslabil in ni mogel čisto nič. Najbolj je, da te smrt pospravi do konca, ne pa da te pusti trpeti. Prve dni tudi nisem mogel nič spati, mi je še hčerka prinesla tablete, da sem vsaj par ur na noč spal. Pa tudi tak brez prave volje sem bil, ni mi bilo za nič mar.

4. Pogrešate sostanovalca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Pogrešam. Saj še ni dolgo, od kar je umrl. Pogrešam to, kar sva imela, da sva se pogovarjala o knjigah in vsem drugem. Pogrešam prijatelja. Ni pomembno, da bi imel kaj od njega, pomembno je to, da sva bila prijatelja.

5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.

Bil je moj prijatelj. V sobi, kjer je bilo več zasebnosti, sva se pogovarjala o raznih stvareh. Največ pa o knjigah, sva se pa tudi malo skregala, če se nisva strinjala, tako je ko na kup prideta dva stara trmasta bika.

6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalca/sostanovinke? Prosim, navedite primere.

Pogosto sem mu kaj prinesel, da mu ni bilo treba se mučiti z vozičkom sem in tja. Ves čas je moral imeti ob sebi robec, pa sem mu ga prinesel, če ga je pozabil v sobi. Redko, ampak sem. Zdaj zadnje dni sem mu pa pomagal, da je kaj spil. Drug drugemu sva bila v tolažbo.

7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalca/sostanovinke - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim navedite primere.

Domov ne hodim. Sem se kar navadil na življenje tukaj v domu. Nekaj časa nisem bral, ker me je zelo bolela glava, sedaj pa spet malo začenjam. Sem pa opazil, da sem začel veliko premišljevali o smrti. Kdaj bo to mene doletelo, pa če me bo na hitro ali se bom moral isto mučiti. To me malo teži. Drugače se pa družim z drugimi, če kdo pride sem do mene, tako kot ste vi. V glavnem kar sedim tukaj v kotu. Osamljen sem malo, pa to sem že ves čas malo, redko kdo pride na obisk, dnevi v domu so pa tako dolgi.

8. Kako ste sprejeli te spremembe?

Nisem jih sprejel na kak poseben način. Moraš se navaditi, da gre življenje tako ali pa drugače naprej, pa če to sprejmeš ali ne, nihče te nič ne vpraša.

9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Tudi prej se nisem veliko vključeval, sedaj pa tudi ne. Redko kdaj sem šel na kakšno prireditev, edino ljudske godce sem pa šel poslušat.

10. Je bila smrt sostanovalca/sostanovinke pričakovana?

Po bolezni je bila, ja.

11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalca/sostanovalki?

Kar nekaj let. Ne bom se točno spomnil. Ampak mislim, da pet, šest let.

12. Koliko časa je minilo od, kar je umrl sostanovalec/sostanovalka?

Dva, tri mesece.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalca/sostanovinke?

Ker sem vedel, da bo kmalu umrl, me ni tako zelo presenetilo. Po eni strani sem začutil olajšanje, da se je rešil muk. Vendar si vseeno žalosten in te pretrese.

14. Kako ste se poslovili od sostanovalca/sostanovinke?

Poslovil sem se že, ko je šel v bolnico, saj sem mislil, da ne bo zdržal in potem sem se še enkrat. Stisnil sem ga za roko in mu rekel, naj se drži.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Bilo mi je zelo hudo, sedaj pa velikokrat, kar naenkrat postanem potr in se nočem z nobenim pogovarjat. Dosti sem premišljeval, o čem vse sva se pogovarjala in kaj sva počela, pogosto sem in še zmeraj obujam spomine in vse to sem počel ponoči, ko se je vse umirilo. Rad bi šel na njegov grob, to si res želim.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Da dan hitro mine. Da pride kdo do mene pa se kaj pogovarjamo, ne veliko, ampak vsaj malo. Pa pogovori po telefonu s hčerko, me vedno zna nasmejati. Rad se pa tudi zatopim v knjige, da odmislim preostali svet.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Prav za to ne.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Ja, imamo na našem oddelku vsak teden s Sandro skupino za samopomoč, pa lahko vsak pove, kar želi, potem se pa o neki temi pogovarjajo.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Da bi imel več obiskov, da bi se lahko malo razbremenil.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Jo pa tako malo vidim, sta obe zelo zaposleni.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Z bolničarjem se dobro razumeva, pa velikokrat tudi kakšno rečeva, kot mu dopušča čas.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Saj ne morejo pomagati. Se tudi ne pogovarjam zelo veliko z njimi, če pa že, pa čisto mimogrede.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Naš bolničar, je zelo v redu dečko.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Lahko in še vedno lahko. S tem nisem imel problemov.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Včasih bi čez dan rabil malo tišine okoli sebe.

INTERVJU I

1. Kakšen je bil vajn odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?

Bili sva prijateljici, sva se dobro razumeli. Takoj prvi dan, ko je prišla v mojo sobo, sva se ujeli. Sem ji razkazala dom, povedala za omaro, kje jemo. Velikokrat se je tudi izgubila in ni vedela nazaj v naše nadstropje priti, tako da sva pogosto potem kar skupaj hodili. Velikokrat sva se zunaj srečali, pa sva potem skupaj na klopi sedeli in klepetali. Hodili sva tudi na prireditve skupaj, samo bolj na začetku, potem je pa že vsaka sedela na svojem koncu.

2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Ja, jaz sem ji pomagala predvsem na začetku, da se je privadila na dom. Včasih, ko sem porabila kartico na mobitelu, mi je posodila telefon, da sem lahko sina poklicala. Ko je bila na odvajalih, pa je bila zelo šibka, sem ji šla po kakšen sok v bife, ker sama ni mogla.

3. Kako je vajn odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?

Sva bili kar povezani in me je zelo prizadelo, ko je do tega prišlo. Me je razžalostilo in tisti teden nisem bila sposobna za nič, samo ležala sem pa jesti šla. Zaradi žalosti tudi spati nisem mogla, ko sem se ulegla, sem takoj začela jokati.

4. Pogrešate sostanovalca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Pogrešam najino norčevanje iz osebja. Veste, so se ene sestre pogosto kregale name, pa sva bili takrat tiho, ko pa jih ni bilo zraven, sva pa norce brili iz njih. Pa tudi veliko sem se imela za pogovarjati z njo, sedaj, ko je že ta druga, od kar je umrla, pri meni v sobi, ni bila nobena kaj preveč zgovorna.

5. Kakšno vlogo je imel pokojni sestanovalec/sestanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.

Bila je moja prijateljica. Lahko sem ji povedala, če me je kaj težilo ali pa kaj motilo. Nihče me ni nikoli prav zares poslušal, pa so mislil, da ne vem. Ona me je pa res poslušala in četudi ni nič rekla, sem vedela, da ji je mar.

6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sestanovalca/sestanovalka? Prosim, navedite primere.

Lahko mi je povedala, če jo je kaj mučilo, pa sem jo skušala razumeti, čeprav je velikokrat nisem razumela, kaj mi želi povedati. Če sem šla zase iskat kavo, sem jo tudi njej prinesla.

7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sestanovalca/sestanovalka - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.

Domov že dolgo ne grem nič, razen kak vikend v letu, pa tudi po njeni smrti nisem nič kaj več hodila domov. Osamljena nisem, jo pa še vedno pogrešam, čeprav je že toliko časa minilo. Velikokrat pomislim nanjo in postanem potrta. Na prireditve kar pogosto hodim, jih zdajle poleti ni nič, mi bo kar dolgčas, ampak tako je. Dosti se družim z ostalimi stanovalci, največ zunaj se srečamo, ker vsak pride s svoje strani.

8. Kako ste sprejeli te spremembe?

Nekaj časa ti je hudo, potem pa mine. Najbolj je to hudo, ker te, če je človek zdrav, smrt preseneti in ne pričakuješ, da bi umrl.

9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Isto hodim na prireditve, če je kakšna zanimiva, če ni, pa tudi prej odidem. Včasih sem tudi obiskovala skupino za samopomoč, samo je zdaj ne, ker imam ravno v tistem času na televiziji mojo oddajo.

10. Je bila smrt sestanovalca/sestanovalka pričakovana?

Ni bila pričakovana.

11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sestanovalca/sestanovalki?

Dve leti.

12. Koliko časa je minilo, od kar je umrl sestanovalec/sestanovalka?

Več kot tri leta.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sestanovalca/sestanovalka?

Hudo mi je bilo in zelo se bila žalostna. Bila sem prav šokirana, ko je umrla, ker sem vedno mislila, da bom jaz ta prva, a pogledajte me, še vedno sem tu. Pa slabo sem se počutila, ker nisem slutila, da se bo to zgodilo, ker če bi, bi ji lahko mogoče pomagala in bi bila še vedno tu.

14. Kako ste se poslovili od sestanovalca/sestanovalka?

Ravno ko je že zapuščala svet, sem prišla do nje in jo poljubila na čelo. Potem sem pa šla še na pogreb.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Že tako sem veliko molila in sem takrat še bolj molila, samo nisem želela v kapelo, ker je tam bila vedno ena gospa in potem se nisem dobro počutila, hotela sem biti sama. Molila sem, da ji bi Bog dal mir na onem svetu. Ko je umrla, sem tudi jokala, ker mi je bilo hudo, samo potem pa nisem več.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Da se pogovarjam z Bogom pa da se s čim zamotim, takrat za malo časa vse pozabiš.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Nimamo mi tega.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Imamo kar nekaj skupin za samopomoč, ki se izvajajo po oddelkih.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Kaj pa vem. Da bi mogoče imela kak spominek od nje. Groza me je, ker sem kar pozabila, kakšna je bila. Se trudim, da bi jo priklicala v glavo, pa nimam jasne slike. Bi imela kakšno sliko na omari.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

S socialno delavko sem pa velikokrat poklepetala na hodniku, tako da mislim, če bi kaj rabila, da ne bi bilo problemov, ker je zelo ustrežljiva.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Njih sploh ne bi prosila za pomoč. Ker če imajo veliko dela, so samo sitni, tako da najbolj se je na njih popoldne obrniti, ko so dobre volje. Se mi smilijo, ker so tako obremenjeni, ker so v redu ljudje.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Tako, da so me malo razvedrili in spravili v dobro voljo. Pa da sem šla s kom na kakšno kavo dol spodaj.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

V domu nikomur kaj preveč ne zaupam, ker vidim, da so ljudje, kakor zapiha veter. Z domačimi se pa lahko pogovarjam o vsem.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Seveda, to, kako bom, je bila čisto moja odločitev.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Najbrž to, da sem se mogla spet navaditi na novo sostanovalko in sem imela polno dela z njo, ker se nisva ujeli tako dobro. Je mislila, da bo kar glavna v sobi.

INTERVJU J

1. Kakšen je bil vajin odnos s sostanovalcem/sostanovalko - sta se razumela, sta bila prijatelja, sta se družila tudi izven sobe?

Sva se kar dobro razumeli, vendar nisva bili ne vem kaki prijateljici. Se nisva nikoli kaj preveč navezali druga na drugo. Pa tudi zelo malo sva se videvali, edino zjutraj in zvečer, ker je bila ona večinoma tamle na dnevnem oddelku. Tudi izven sobe se nisva kaj veliko družili, edino nasmejali sva se druga drugi, če sva se srečali.

2. Je šlo v vajinem odnosu tudi za medsebojno pomoč? Prosim, navedite primere.

Včasih, če sem ji kaj naročila, mi je prinesla iz bifeja, da se meni ni bilo treba peljati z vozičkom, drugače sva bili pa kar samostojni.

3. Kako je vajin odnos vplival na vaše občutke po smrti - kako ste občutili žalovanje, kako ste prepoznavali žalovanje?

Ni mi bilo vseeno, ker je umrla, sem bila žalostna prve dni. Da bi mi bilo zelo hudo, mi pa tudi ni bilo.

4. Pogrešate sostanovca/sostanovalko? Prosim, navedite primere.

Velikokrat se spomnim nanjo, ker je imela tako rada domske mačke, jaz pa tudi. Sedaj pa ni nobenega, da bi z njim delila to ljubezen.

5. Kakšno vlogo je imel pokojni sostanovalec/sostanovalka v vašem življenju? Prosim, navedite primere.

Skupaj sva živeli in se je mogla prilagoditi name in jaz nanjo. Je bila pa tudi poleg dveh, s katerimi klepetamo, edina, s katero sem se lahko pogovarjala o bolj resnih temah, ker je bila kar dobro podučena o raznih stvareh.

6. Kakšno vlogo ste imeli vi v življenju vašega sostanovalca/sostanovalke? Prosim, navedite primere.

Imela je enega človeka, s katerim se je lahko pogovarjala. Velikokrat jo je tudi kaj bolelo in mi je zelo rada potožila.

7. Kakšne spremembe so se pojavile v vašem vsakdanu po smrti sostanovalca/sostanovalke - ste osamljeni, ste se zaposlili z drugimi stvarmi, hodite več/manj domov, se več/manj družite z ostalimi stanovalci? Prosim, navedite primere.

Sem osamljena, ker sem dobila drugo sostanovalko in skoraj nič ne govori. S prejšnjo pa sva se takole zvečer kaj pogovarjali ali pa če nisva mogli spati, klepetali dolgo v jutro. Zdaj se pa počutim, kot da bi bila sama v sobi. Hodim na telovadbo in na prireditve, včasih grem sama, včasih me pa kdo zapelje. Družim se pa še vedno z dvema ženskama. Domov pa tudi prej nisem hodila.

8. Kako ste sprejeli te spremembe?

Nisem čutila, da bi se kaj veliko spremenilo.

9. Kako se vključujete v dejavnosti doma? Ste se sedaj začeli več ali manj vključevati v dejavnosti doma? Prosim, navedite primere.

Že prej sem hodila na razne stvari in zdaj isto hodim, če mi le zdravje pa roke dopuščajo.

10. Je bila smrt sostanovalca/sostanovalke pričakovana?

Je bila, ja.

11. Koliko časa sta bila z umrlim/umrlo sostanovalca/sostanovalki?

Kakšni dobri dve leti.

12. Koliko časa je minilo, od kar je umrl sostanovalec/sostanovalka?

Konec lanskega leta je umrla, samo kdaj točno pa ne morem reči.

13. Kakšna čustva so se pojavila ob smrti sostanovalca/sostanovalke?

Groza me je bilo, ko sem videla mrtvega človeka. Čisto je bila bela. Sem hotela čim prej iti ven iz sobe. Me potem celo dopoldne ni bilo notri, ker je nisem želela spet videti. Ni lepo videti mrtvega človeka.

14. Kako ste se poslovili od sostanovalca/sostanovalke?

Nisem se poslovila, je prej umrla, preden sem se jaz zbudila. Potem pa, dokler je niso odpeljali, me ni bilo zraven.

15. Na kakšen način ste žalovali?

Prve dni mi je bilo malo hudo pa nespečnost me je dajala. Pa tudi eno sem zmolila zanj.

16. Kaj vam pomaga pri žalovanju?

Saj ni bilo tako hudo, ker nisva bili tako navezani.

17. Se v domu izvaja skupina za samopomoč, ki je namenjena takšni vrsti izgube?

Ne vem.

18. Obstajajo tudi kakšne druge vrste pomoči, ki prvotno niso namenjene takšni vrsti izgube?

Jaz hodim na skupino za samopomoč, tukaj pri nas. Pa nas na začetku vpraša, kaj se nam je zgodilo v prejšnjem tednu in kako smo. Samo te pa vsi poslušajo, to pa tudi ni v redu za razpravljati.

19. Kaj bi rabili, da vam bi bilo lažje?

Nič nisem potrebovala.

20. Kako vam je pri žalovanju pomagala socialna delavka?

Nimam navade, da bi se nanjo obračala.

21. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali zaposleni v domu?

Tudi z zaposlenimi jaz ne debatiram o teh stvareh. Razen z bolničarjem, se pogovarjava o raznih stvareh pa potem smejeva.

22. Kako so vam pri žalovanju pomagali ostali stanovalci doma?

Nisem rabila njihove pomoči.

23. Je v domu kdo, s katerim se lahko pogovorite o svojih čustvih in težavah?

Bolničar pa naša Suzi.

24. Ste lahko žalovali, tako kot ste želeli sami?

Če bi mi bilo zelo hudo in bi rabila več časa, bi lahko, kot bi želela.

25. Vas je kaj oviralo pri žalovanju?

Mene nič.

Priloga C: KODIRANJE

ODPRTO KODIRANJE

Tabela 9.2: Intervju A

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
A1	Bili sva prijateljici in zaupnici.	Prijateljski in zaupniški odnos.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
A2	Če mi pa kdaj, kaj ni bilo prav, sva se pa tudi skregali.	Odkritost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
A3	Vendar sva bili, kmalu spet dobri.	Pobotanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
A4	Šli sva skupaj na prireditve, družili sva se tudi zunaj in pa spodaj v bifeju.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
A5	Jaz sem ji pomagala, pri stvareh, ki jih ni mogla storiti sama. Prinesla sem ji kavo, vodo, sok. Posodila sem ji telefon, da je lahko poklicala domov. Pomagala sem ji tudi kaj obleči.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
A6	Ona pa mi je pomagala predvsem, da me je poslušala in mi kdaj dala kak nasvet.	Psihična pomoč.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
A7	Ker sva se res dobro razumeli, sem bila zelo žalostna.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A8	Tudi hitro sem se razjezila in vsaka stvar me je hitro spravila ven iz tira.	Jeza.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.

A9	O, seveda jo pogrešam. Čisto vsak dan. Pogrešam jo zlasti zvečer, ko se nimam z nikomer pogovarjati ali pa prepevati pesmi.	Pogrešanje sostanovalke.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A10	Moram reči, da je kar dolgo trajalo, da sem se navadila nanjo, na začetku se nisva dobro razumeli, potem pa sem jo tako vzljubila.	Začetno neujemanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
A11	Bili sva prijateljici, njej sem lahko povedala vse, kar me je težilo. Ko naju je kaj mučilo, sva velikokrat tudi skupaj jokali.	Prijateljski in zaupniški odnos.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
A12	Zvečer sem tudi prižgala Golico in sva peli in poslušali muzikante. Lepo nama je bilo.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
A13	Zelo sem ji pomagala, koliko sem le mogla. Bila je na vozičku, tako da je res rabila veliko pomoči. Ponoči sem vstajala in ji dajala za piti, ker jo je vedno tako žejalo. Prinesla sem ji tudi kavo in to vsak dan, saj je ni mogla sama iskati. Včasih sem jo tudi zapeljala ven na zrak, takrat je bila najbolj srečna. Pomagala sem ji tudi vstati iz postelje.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
A14	Takoj po njeni smrti sem veliko časa preživela v sobi. Nisem imela volje, da bi sploh kamorkoli šla.	Brezvoljnost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
A15	Potem pa sem kmalu dobila novo sostanovalko. Bila sem zelo vesela nove družbe, vendar pa ko gospa kaj govori, je čisto nič ne razumem. Zato sedaj večino časa preživim v dnevnem prostoru.	Prihod nove sostanovalke.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
A16	Prej, ko je bila ona	Manj časa	Spremembe v vsakdanu po	Spremembe po izgubi

	še živa, sem bila večino časa v sobi.	preživetega v sobi.	smrti sostanovalca.	sostanovalca/sostanovalke.
A17	Sedaj pa se pogovarjam tudi z drugimi stanovalci, tako da osamljena niti nisem. Sedaj z drugimi hodim tudi na kakšno prireditev in pa na bralne urice.	Druženje s stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
A18	Ne maram sprememb, ampak v takšni situaciji nisem imela izbire. Težko je bilo, predvsem to, da sem izgubila meni zelo ljubelega človeka. Še zdaj sem na čase zelo žalostna, ampak se poberem in grem naprej.	Slabo sprejetje sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
A19	Sedaj se več vključujem. Prej skoraj nisem obiskovala prireditev in ostalih dogodkov, zdaj pa kar hodim, saj drugega nimam početi, tam se pa lahko vsaj s kom pogovarjam. Tudi na delovno terapijo grem kdaj kaj pogledat in jim tam pomagam.	Pogostejše vključevanje in obiskovanje dogodkov v domu.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
A20	Ne, zgodilo se je kar naenkrat. Bila je bolna, vendar nisem pričakovala, da bo že zdaj umrla.	Nepričakovana.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A21	Približno eno leto in pol.	Eno leto in pol.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A22	Pet mesecev.	Pet mesecev.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A23	Ko sem jo zagledala mrtvo, sem bila tako zelo šokirana.	Šok.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A24	Tako sem jokala in vpila.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A25	Ne znam vam povedati kako, sem bila žalostna.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
A26	Preden so jo odpeljali, sem jo pokrižala in zmolila rožni venec.	Križanje in molitev.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
A27	Njenega sina sem prosila, da mi prinese njeno sliko in sem jo dala v	Pogovori s sliko umrle sostanovalke.	Način žalovanja.	Žalovanje.

	okvir na nočno omarico. Tako jo vsak dan gledam in se včasih, ko sem sama v sobi z njo tudi pogovarjam.			
A28	Hodim tudi v kapelo in molim, tako mi je veliko lažje.	Molitev.	Način žalovanja.	Žalovanje.
A29	Predvsem molitev in pa druženje z ostalimi stanovalci, da vsaj malo pozabim, da je ni več.	Molitev in druženje.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
A30	Nimam pojma.	Nepoznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
A31	To pa res ne vem, nikjer nisem zasledila, da bi kaj bilo.	Nepoznavanje drugih vrst pomoči pri izgubi.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
A32	Sostanovalko, ki bi se pogovarjala z mano in ji bila podobna.	Dobiti podobno sostanovalko.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
A33	Pa tudi razumevanje ostalih zaposlenih na našem oddelku, da bi se z mano pogovarjali o njej, ne pa da se obnašajo, kakor da ne bi nikoli obstajala.	Razumevanje zaposlenih in pogovor z njimi o umrlem.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanova.	Vloga zaposlenih.
A34	Sploh je ni bilo nič do mene.	Ni bilo stika s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanova.	Vloga zaposlenih.
A35	Mi ne pomagajo, ker se z mano nočejo pogovarjati o tej temi. Jaz pa bi se zelo rada.	Tabu tema.	Odnos zaposlenih do smrti.	Odnos do smrti.
A36	Tako da, mi prisluhnejo, da me razumejo in da gremo skupaj na kakšno prireditev.	Razumevanje in druženje.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanova.	Vloga stanovalcev.
A37	Veste, ena pa je, to je naša natakara dol v bifeju, ona pa res vedno prisluhne človeku.	Natakara.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
A38	Ne nisem. Jaz bi se rada pogovarjala o tem, tudi zdaj še, če bi bila doma, bi mi prisluhnili, tukaj v domu pa mi ne.	Ni žalovala, kot bi želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
A39	Pa prehitro sem dobila novo sostanovalko, raje bi bila nekaj časa sama.	Prihod nove sostanova.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
A40	To da nimam take	Pomanjkanje	Ovire pri izražanju čustev	Izražanje čustev med

	zasebnosti, kot bi si jo želela. Včasih po cel dan ni nobenega miru, vsi tekajo ven in noter.	zasebnosti.	v času žalovanja.	žalovanjem.
A41	Pa odnos zaposlenih na našem oddelku, ker znajo biti tudi zelo nesramni.	Odnos zaposlenih.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

Tabela 9.3: Intervju B

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
B1	Bila sva najboljša prijatelja in zaupnika.	Prijateljski in zaupniški odnos.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B2	Veliko stvari sva počela skupaj.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B3	Hodila sva na sprehode, do gostilne, tudi kdaj ampak redko kdaj, sva šla na kako prireditev.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B4	Jaz sem njemu pomagal on je meni. Ko sem si zlomil nogo, me je on prevažal okoli. Ko je njega prijelo v križu, sem mu pa jaz pomagal. Večinoma pa sem mu zadnje mesece pomagal jaz, ker ga je bolezen zelo izmučila. Sem mu dajal vodo, ga masiral po rokah, ker so ga tako bolele, mu prebiral časopis.	Pomoč in skrb za sostanovalca.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
B5	Zelo sem bil navezan nanj in je bilo hudo iti skozi to. Predvsem, ker sem se sam spoprijel s tem.	Navezanost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B6	Imel sem ga za brata.	Bratski odnos.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B7	Ves čas sem bil slabe volje in razdražljiv.	Slaba volja in razdražljivost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B8	Vem tudi, da sem bil zelo naporen, tako da so me mogli zaposleni obravnavati kar z veliko toleranco. Mi je rekla takrat sestra, da se me je kar bala ogovoriti, ker sem vse čutil, kot napad nase.	Tolerantnost zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
B9	Pogrešam ga, zlasti	Pogrešanje	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti

	ker zdaj moram sam hodit pivo piti in pa jutraj mi nobeden ne začne že ob petih peti V dolini tihi.	sostanovalca.		sostanovalca/sostanovalke.
B10	Zelo pomembno vlogo je imel.	Pomembna vloga sostanovalca.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B11	Sva se poznala že od prej, samo sva potem izgubila stike in potem sva se spet srečala tukaj v domu.	Ponovno srečanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B12	Skupaj sva vsako jutro popila kavo in če je bilo lepo vreme sva šla hodit, včasih naju tudi po dve uri ni bilo nazaj. Sva šla do prve gostilne in spila kako pivo in se potem vrnila. Veliko sva debatirala o vseh stvareh. Sva se našla dva, ki sva res bila zgovorna.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B13	On je bil prej tudi v nekih pravnih vodah in mi je veliko pomagal pri mojih težavah, ki sem jih imel z mojo kmetijo.	Pravna pomoč.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
B14	Včasih sem mu dal kakšen nasvet, ker je imel probleme s svojimi domačimi.	Delitev nasvetov.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B15	Bil sem njegov edini zaupnik.	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
B16	Pogosto ga je mučil tudi križ in sem mu pomagal obleči.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
B17	Postal je en velik dolgčas.	Dolgčas.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B18	Ni več tistega, kar je bilo.	Nostalgija.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B19	Tudi, če je samo ležal tam v postelji, je bil tam, zdaj pa ga ni več.	Pogrešanje sostanovalčeve prisotnosti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B20	Ja, sem osamljen, ker po naravi sem samotar in sem se tu v domu zato navezal samo nanj.	Osamljenost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B21	Z drugimi nimam kaj veliko stikov.	Malo stikov z ostalimi stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B22	Zdaj sam hodim naokoli.	Samotarstvo.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B23	Ja, tudi domov grem pogosteje, prej nisem hodil,	Pogostejši odhod domov.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.

	ker nisem hotel, da bi bil on sam.			
B24	Začel sem spet malo risati naravo, toliko da sem se malo zamotil.	Risanje.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B25	Ne preveč dobro, človek se navadi na nekoga potem pa umre.	Slabo sprejetje sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B26	Najraje se ne bi nikoli več tako navezal na koga.	Strah pred ponovno navezanostjo.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B27	Res vse se je obrnilo, ko je pa človek star, si pa želi neke umirjenosti, sreče.	Želja po umirjenosti in sreči.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B28	Nikoli nisem rad hodil na te stvari. Bolj ko ne, sem šel, ker je on to rad imel. Od takrat, ko pa ga ni več pa tudi jaz ne hodim.	Samotarstvo.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
B29	Je bila. Že kar nekaj časa se je vedelo, da bo umrl. Zadnje tedne smo samo čakali, kdaj bo to.	Pričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B30	Dve leti.	Dve leti.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B31	Bo kmalu pet let.	Pet let.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B32	Po eni strani sem bil jezen na tega raka, da je to storil mojemu kolegu.	Jeza.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B33	Po drugi strani pa sem bil pomirjen, da se vsaj ne bo več tako mučil.	Pomirjenost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B34	Stisnil sem ga za roko. Potem pa sem šel tudi na pogreb.	Stisk za roko in pogreb.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
B35	Tako, da sem šel ven in preklel ves svet.	Jezen na svet.	Način žalovanja.	Žalovanje.
B36	Jokal nisem, ker nisem take vrste človek. Ne maram tega, raje v sebi tlačim.	Zadrževanje čustev v sebi.	Način žalovanja	Žalovanje.
B37	Pa nekako se mi zdi, da je bilo lažje, kot če bi prišlo iznenada, tako pa smo vsi čakali, kdaj bo.	Lažje sprejetje pričakovane smrti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
B38	Najbolj me boli to, da sem ga moral gledati, kako trpi, kako se je tako močan človek	Prizadetost ob trpljenju sostanovalca.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.

	spremenil v tako slabotnega. To imam še zdaj pred očmi.			
B39	Pomagalo mi je, da sem se umaknil ven iz doma, da sem bil sam.	Želja po samoti.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
B40	Ne, da bi vedel.	Nepoznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
B41	Ne vem.	Nepoznavanje drugih vrst pomoči pri izgubi.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
B42	Več zasebnosti v domu.	Zasebnost.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
B43	Manj praznih besed od drugih.	Nesmiselno govoričenje.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
B44	Čisto nič. Saj to ni njena naloga.	Nepoznavanje vloge socialne delavke.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
B45	Če sem bil kdaj slabe volje, me niso takoj okregali ampak so bili potrpežljivi z mano.	Potrpežljivost zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
B46	Mi niso, ker se ne družim veliko z njimi.	Malo stika s stanovalci.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanovalca.	Vloga stanovalcev.
B47	Je ena mlada prostovoljka, ki me obišče. Z njo se res lahko pogovarjam vse stvari.	Pogovor s prostovoljko.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
B48	Sem lahko. Če sem rabil mir sem pa odšel domov.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
B49	Da ni nekaj velike zasebnosti v domu.	Pomanjkanje zasebnosti.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
B50	Motilo me je tudi to, da če kdo umre, si sploh ne vzamejo več k srcu, ker je toliko tega. Vse gre tako na hitro.	Razvrednotenje smrti.	Odnos zaposlenih do smrti.	Odnos do smrti.

Tabela 9.4: Intervju C

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
C1	Dobro sva se razumeli.	Razumevanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
C2	Sva si pa tudi povedali, če nama kaj ni bilo pri drugi všeč.	Odkritost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
C3	Včasih, ko sva se skregali, tudi po cel teden nisva govorili.	Prepiri.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
C4	Potem se je pa vedno ena uklonila drugi.	Pobotanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
C5	Pa velikokrat sva šli tudi na kavo,	Druženje	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.

	sigurno trikrat na teden.			
C6	Če mi je lahko pri čem pomagala mi je. Recimo jaz se še zdaj ne spoznam na telefone pa mi je vedno pomagala, ko sem kaj narobe pritisnila. Jaz sem pa tudi njej preko moje hčerke, da ji je kaj prinesla.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Odnos.
C7	Ni mi bilo vseeno, da je umrla.	Smrt sostanovalke se jo je dotaknila.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C8	Nisem pa zganjala tudi velike drame okoli tega, saj to pričakuješ v naših letih. Ne moreš zdaj misliti, da boš živel še 30 let, saj nismo več stari 40 let.	Pričakovanje smrti v starosti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C9	Velikokrat se spomnim nanjo, ona bi pa to takole naredila.	Obujanje spominov.	Način žalovanja.	Žalovanje.
C10	Pogrešam jo, ker sem se lahko z njo pogovarjala o vsem možnem, pa pomagala mi je pri telefonu.	Pogrešanje pogovorov.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C11	Manjka mi tudi to, da se z nekom skregam, butasto, ampak res mi manjka to.	Pogrešanje preprirov.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C12	Pa ta običaj pogrešam, ko sva šli vsak ponedeljek, sredo in petek na kavo.	Pogrešanje skupnega pitja kave.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C13	Sva se kar dobro razumeli, včasih tudi dosti pogovarjali o marsičem, saj je bila zelo razgledan človek.	Razumevanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
C14	Če mi je kdaj zmanjkalo kaj denarja, mi ga je posodila in sem ji potem vrnila, ko je prišla hčerka.	Posoja denarja.	Medsebojna pomoč.	Odnos.
C15	Če je rabila kakšno pomoč, sem ji pomagala. Velikokrat je tudi kaj rabila iz trgovine in sem naročila moji hčerki, da je prinesla še zanjo.	Hčerka prinesla stvari iz trgovine.	Medsebojna pomoč.	Odnos.

C16	Nisem osamljena, ker vedno najdem nekaj s čimer se zamotim, nikoli mi ni dolgčas.	Ni osamljena.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
C17	Mi pa manjka, ko kaj ne znam na telefonu pa vem, da bi mi pomagala.	Pogrešanje pomoči pri telefonu.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C18	Pa manjka mi tudi kaka debata z njo.	Pogrešanje pogovorov.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C19	V kavarni se družim z drugimi stanovalci, drugače pa ne kaj veliko, ker vsi samo govorijo o svojih težavah, pa kako so bolni, tega mi pa ni za poslušati.	Malo stikov z ostalimi stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
C20	Domov grem pa tudi, kar pogosto, sam to je že vedno tako.	Pogosti odhodi domov.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
C21	Tako kot vsake spremembe, treba jih je vzeti za svoje, brez veze se jim je upirati.	Dobro sprejetje sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
C22	Mi pa hčerka dosti pomaga zdaj, tudi med tednom pride v dom, če kaj rabim, ker prej sva se samo za vikend videli.	Pomoč njene hčerke.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
C23	Ko ne vem, kaj bi počela sama s sabo, grem na kakšno prireditev. Samo ne na vsako, če so kaki otroci iz šol in pa ljudske godce rada poslušam.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
C24	Ni bila pričakovana.	Nepričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C25	Šest let.	Šest let.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C26	Mislim da kakšni dve leti.	Približno dve leti.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C27	Ni mi bilo vseeno, bilo mi je kar hudo.	Slabo sprejetje sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
C28	Ampak tako je v življenju, vsak od nas čaka, kdaj ga bo vzelo, tu ne moremo ničesar narediti.	Pričakovanje smrti v starosti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
C29	Šla sem kropit in pa na pogreb.	Kropljenje in odhod na pogreb.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
C30	En teden mi je bilo, kar malo težko.	Težak prvi teden.	Sprejetje sprememb.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.

C31	Takrat sem pregledovala njene stvari, ki jih je imela tukaj v domu. Saj ni imela nobenega in potem sem jaz vzela nekaj za spomin.	Njene stvari za spomin.	Način žalovanja.	Žalovanje.
C32	Sem gledala slike, ko je bila mlada in se smejala, kakšna je bila.	Obujanje spominov.	Način žalovanja.	Žalovanje.
C33	Pa nekajkrat sem šla tudi na grob, ko sem se peljala domov.	Odhajanje na grob.	Način žalovanja.	Žalovanje.
C34	Mislim, da mi pomaga to, da se lahko s hčerko pogovarjam o njej, ker jo je tudi ona dobro poznala.	Pogovor.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
C35	Pa rada obujam spomine nanjo, kaj sva počeli skupaj, takrat moram biti pa sama, nimam rada, da mi kdo ropota zraven.	Obujanje spominov.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
C36	Vem, da so ene skupine ampak ne poznam.	Nepoznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
C37	Ne vem, me ne zanima.	Nepoznavanje in nezanimanje za druge vrste pomoči pri izgubi.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
C38	Ves čas imam v glavi to, da se nisem poslovila od nje, ko je odšla v bolnico, sem bila na odvajalih in sem cel dan preživela na stranišču. Še vedno imam to v glavi in mi je žal, da se nisem.	Obžalovanje, ker se ni poslovila.	Slovo od sostanovalke.	Slovo.
C39	Ni mi ravno pomagala. Samo nekajkrat sem jo srečala na hodniku in me je vprašala, kako sem.	Socialna delavka ni pomagala.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
C40	Njih to sploh ne zanima. Saj nimajo nikoli časa.	Nezanimanje in preobremenjenost zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
C41	Tako da, sem se kaj pogovarjala z njimi in sem medtem pozabila na svoje težave.	Pogovor s stanovalci.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanovalca.	Vloga stanovalcev.
C42	Nimam potrebe, da bi se z njimi o tem pogovarjala.	Ni potrebe, da bi delila čustva in težave z drugimi.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
C43	Ja sem lahko, s	Žalovala, kot je	Svoboda pri izražanju	Izražanje čustev med

	tem pa res nisem imela težav.	želela.	čustev v času žalovanja.	žalovanjem.
C44	Ne, ni bilo nobenih ovir.	Neovirano žalovanje.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

Tabela 9.5: Intervju D

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
D1	Bili sva si kot sestri. Res zelo dobro sva se razumeli.	Sestrski odnos.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D2	Vse sva si povedali, ali kaj lepega, grdega, če naju je kaj motilo.	Odkritost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D3	Jaz sem ji lahko zaupala vse težave, skrbi, ki sem jih imela.	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D4	Ja, tudi izven sobe sva bili skupaj, je šla zraven, ko me je sestra peljala na kako prireditev in se je vedno usedla zraven mene ali pa me je tudi sama peljala kam. Bili sva nerazdružljivi. Ves čas sva tičali skupaj.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D5	Ko sem bila bolna, je bila ves čas ob meni in se pogovarjala z mano, da nisem bila sama.	Tolažba.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D6	Tudi pri njej doma sem že bila, sem skupaj z njenim sinom šla k njim in smo se imeli res lepo.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D7	Predvsem je pomagala ona meni, ker sem nepokretna. Res mi je bila v veliko pomoč.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
D8	Ker sva si bili blizu kot sestri, vam ne znam povedati kako mi je bilo hudo.	Hudo ob smrti sostanovalke.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D9	Še zdaj se ne morem potolažiti, ko se spomnim nanjo. Izgubila sem najbolj pomembno osebo v svojem življenju. Ko je prišla njena hčerka po stvari, sva se dve uri tako jokali.	Ne-sprijaznjenost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.

D10	Pogrešam, ker se nimam z nobenim več za pogovarjat.	Pogrešanje pogovorov.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D11	Sem sama, dan se mi vleče, ker ni nikogar.	Osamljenost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D12	Peljala me je tudi na prireditve, ven na zrak, sedaj pa sem cele dneve zaprta tu v sobi.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D13	Pogrešam njeno prisotnost, tudi če sva bili obe tihi, samo da je bila tam, da se nisem počutila same.	Pogrešanje sostanovalkine prisotnosti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D14	Bila mi je v zelo veliko pomoč. Ker sem ves čas v postelji ali na vozičku mi je res zelo pomagala. Če sem kaj rabila iz recepcije ali kavarne mi je to brez problema prinesla. Ko sem se slabo počutila je šla poklicat sestro, da je prišla me pogledat.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
D15	Lahko sem ji tudi vse povedala, saj sem vedela, da ne bo nikomur ničesar povedala.	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D16	Na začetku sem se zelo bala, katera bo prišla v mojo sobo, a takoj sem vedela, da z njo se bom pa dobro razumela.	Strah pred prihodom sostanovalke.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke
D17	In res postali sva zelo dobri prijateljici.	Prijateljstvo.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D18	Ko mi je kaj želela povedati, sem jo poslušala in ji kaj pametnega tudi svetovati. Mislim, da je vedela da se lahko vedno obrne name.	Poslušanje in svetovanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
D19	Pomagati pa ji nisem mogla, saj še zase komaj poskrbim.	Nemoč pri pomaganju sostanovalki.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
D20	Zelo sem osamljena, sem takrat dobila v sobo gospo, ki se ne zaveda okolice. Nimam nobenega več, da bi se z njim pogovarjala, da bi mu jokala.	Osamljenost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.

D21	Čisto samo se počutim in nekoristno. Mislim da sem vsem samo še v breme.	Občutek nekoristnosti in bremena.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D22	Še bolj sem odvisna od drugih, kot sem bila. Če zdaj kaj rabim, moram za vsako malenkost nekoga poklicati, da pride v sobo, prej mi je pa ona vse pomagala.	Odvisnost od drugih ljudi.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D23	Tudi z drugimi se ne družim veliko, ker ne morem iti sama ven iz sobe, k meni pa ni nikogar.	Malo stika z ostalimi stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D24	Pa bi se zelo rada, ker mi je res dolgčas in dnevi se tako vlečejo.	Osamljenost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D25	Zelo težko sem sprejela to vse. Še zdaj se nisem sprijaznila, da sem se znašla v takem položaju.	Ne-sprejemanje svojega položaja.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D26	Najraje bi kar umrla, ker sem drugim samo še v breme. Saj tudi prej nisem bila samostojna ampak sem se pa počutila bolj samostojno, kot pa sedaj, ko je ni več.	Želja po smrti.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D27	Manj se vključujem v dejavnosti doma.	Redko vključevanje v dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D28	Saj sama ne morem nikamor, nimam pa tudi nobenega, da bi me peljal. Razen, če kdaj pride kakšna prostovoljka. Prej me je ona kam peljala, sedaj pa res ni nobenega.	Odvisnost od drugih ljudi.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D29	Ni bila.	Nepričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D30	Štiri leta.	Štiri leta.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D31	Mislim, da je enajst mesecev.	Enajst mesecev.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D32	Ko mi je sestra sporočila, sem samo padla v jok. Nisem in nisem se mogla potolažiti, bilo je preveč hudo.	Težko spoprijemanje s smrtjo.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.

D33	Nisem mogla verjeti, da bi se ji lahko kaj takega zgodilo.	Zanikanje smrti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D34	Nisem se mogla posloviti. Ker sem na vozičku in nisem imela nobenega, da bi me peljal na pogreb.	Ni se poslovila.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
D35	So me pa peljali v kapelo, da sem molila zanjo.	Molitev.	Način žalovanja.	Žalovanje.
D36	Veliko sem prejkala, pa mi še do danes ni zmanjkalo solz. Sploh se mi ne zdi, da bi mi bilo kaj lažje.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
D37	Kdaj pa kdaj sem šla tudi v kapelo, če se me je kdo usmilil in me zapeljal tja.	Molitev.	Način žalovanja.	Žalovanje.
D38	Hčerka njena me tudi vsak mesec obišče in ji dam denar, da kupi svečo, da jo prižge v mojem imenu na grobu.	Obiski sostanovalkine hčerke.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
D39	Morala sem se navaditi, si vcepiti v glavo, da je ni več.	Sprejetje smrti.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
D40	Pogosto se spominjam, kako nama je bilo skupaj, kako sva se presmejali in je lažje potem. Obujanje spominov res pomaga, ker se spet spomniš, kaj vse si doživel skupaj s tem človekom.	Obujanje spominov.	Način žalovanja.	Žalovanje.
D41	Pomaga mi pa tudi večerna molitev in potem se še v glavi pogovarjam z njo.	Molitev in pogovori.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
D42	Vem, da imamo skupine za samopomoč, so me vabili, pa nisem želela iti. Če se pa na kateri o teh stvareh pogovarjamo pa ne bi vedela.	Poznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
D43	Ne vem.	Nepoznavanje drugih vrst pomoči pri izgubi.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
D44	Da bi njena hčerka prišla večkrat k meni in bi se	Druženje s sostanovalkino hčerko in pogovor z	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.

	pogovarjali o njej. Pa tudi da bi jo kateri izmed zaposlenih kdaj omenil pa bi malo klepetali, pa ni nič od tega. Vsi samo naprej opravljajo svoje delo in se nič ne ustavijo.	drugimi o pokojni sostanovalki.		
D45	Lažje bi mi tudi bilo, če bi imela ob sebi kakšno njeno sliko, samo ne upam prositi njene hčerke.	Slika sostanovalke.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
D46	Ju pa tako redko vidim, imajo veliko dela, še zlasti zdaj, ko se je nov dom odpiral.	Ni bilo stika s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
D47	Tudi mi niso, saj se ne želijo pogovarjati.	Tabu tema.	Odnos zaposlenih do smrti.	Odnos do smrti.
D48	Vedno samo tarnajo kako malo časa imajo.	Preobremenjenost zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
D49	Imam zelo malo stikov z njimi.	Malo stika s stanovalci.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
D50	V domu ni nikogar takega.	Ni takšne osebe.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
D51	Pa bi rabila, da bi se lahko z nekom pogovarjala.	Nuja po osebi, ki bi ji lahko zaupala.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
D52	Ja, to sem pa lahko, kot da bi bila doma.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
D53	Samo edino to me je motilo, ko je kak zaposleni rekel, pa ne, da spet jokate, kaki pa boste.	Odnos zaposlenih.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
D54	Ta priklenjenost na posteljo, da nisem mogla it ven, da bi bila sama.	Priklenjenost na posteljo.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
D55	Da ne morem iti na njen grob, da bi se lahko poslovila, to me še vedno žre.	Obžalovanje, ker se ni poslovila.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.

Tabela 9.6: Intervju E

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
E1	Bolje se ne bi mogli razumeti, kot sva se. Odkar sva bili skupaj v sobi, se niti enkrat nisva skregali.	Razumevanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E2	O, seveda sva se družili tudi tako, šli sva skupaj na tri izlete, potem nisva	Druženje .	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.

	zamudili nobene prireditve. Šli sva tudi na sprehode. Lepo nama je bilo skupaj.			
E3	Da ne bi česa zmogli, to ni bilo, sva kar dobro še skrbeli vsaka zase.	Skrb zase.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
E4	Bili sva si pa zlasti psihična opora.	Psihična pomoč.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
E5	Bolečina je bila zelo velika.	Velika bolečina.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E6	Sedaj pa je malo bolje, ker čas res celi rane.	Čas.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
E7	Se z veseljem spominjam za nazaj, kaj sva počeli skupaj.	Obujanje spominov.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
E8	Moram priznati, da sem bila, kot majhen otrok, sploh se nisem znašla na začetku.	Neorganiziranost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E9	Pogrešam to, da ko sem prišla noter v sobo je bila ona tam, da mi je prebrala vice iz novic.	Pogrešanje sostanovalkine prisotnosti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E10	Imela sem nekoga, s katerim sem se lahko pogovarjala o vsem.	Pogrešanje pogovorov.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E11	Rada sem jo imela.	Ljubezen do sostanovalke.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E12	Sva sev tem času, od kar sva se spoznali, zelo navezali ena na drugo.	Nevezanost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E13	Ko sem se s kom skregala, sem prišla v sobo in sva se pogovorili.	Tolažba.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E14	Velikokrat me je pa tudi kregala, zakaj se za vsako stvar tako sekiram.	Prepiri.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E15	Imela sem jo za svojo družabnico, bila je oseba s katero je čas kar letel.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E16	Ko mi je bilo hudo me je znala, na prav poseben način potolažiti.	Tolažba.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E17	Lahko mi je vse povedala in tega nisem nikamor nesla.	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
E18	Tudi, ko je bilo njej težko sem ji nudila oporo.	Opora.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.

E19	In če je kaj rabila in sem ji lahko pomagala, sem ji vedno.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
E20	Se mi zdi, da sedaj vse poteka bolj počasi.	Počasnejši ritem življenja.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E21	Vse kar delam, delam brez prave volje. Nobena stvar me več ne veseli, samo da dan mine in da grem spat.	Brezvoljnost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E22	Nimam več nobenega cilja v življenju. Počnem stvari, brez pravega pomena, samo da se čas premakne.	Brezciljnost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E23	Nobeden ne more razumeti, kako sem osamljena, tako pogrešam neko pravo družbo, pogovore.	Osamljenost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E24	Dnevi se mi zdijo res tako dolgi, resnično čas nikamor ne gre.	Dolgi dnevi.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E25	Prej sva imeli določen dan, sva šli na kavo, potem malo ven, na kosilo, počivat in spet ven, pa potem sva gledali televizijo in šli k večerji, v posteljo in dolgo v noč klepetali. Bil je nek red, ki ga pa zdaj ni več.	Pogrešanje neke rutine.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E26	Domov grem parkrat na leto, če kdo kaj praznuje, tako da to se ni nič spremenilo.	Ni sprememb v odhajanju domov.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E27	Da družim se pa več z drugimi, ker se ne zadržujem več toliko časa v sobi.	Druženje s stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E28	Začela sem obiskovati tudi pevski zbor, tako da si vsaj malo zapolnim dan.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E29	Ah zelo slabo. Ampak drugega, kot da se tem sprijaznim mi ne ostane.	Slabo sprejetje sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E30	Hodim k pevskeemu zboru, obiskujem tudi sredino skupino za samopomoč. Pa	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.

	tudi druge razne stvari, samo da si nekako zapolnim dan.			
E31	Da, je bila.	Pričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E32	Sedem mesecev.	Sedem mesecev.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E33	Več kot leto.	Več kot leto.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E34	Že, ko je umirala sem se počasi pripravljala na njeno smrt.	Priprave na smrt.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke
E35	Vendar pa, ko se to zgodi te zadane isto, ker do zadnjega imaš v sebi neko upanje.	Šok.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E36	Bila sem čisto nepripravljena, čeprav sem vedela, da se bo to zgodilo.	Nepripravljenost ob smrti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E37	Bilo me je groza, saj sem ostala čisto sama. Ona je bila edina moja bližnja.	Osamljenost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
E38	Še zdaj sem zelo žalostna.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E39	Umrli je v bolnici, isti dan, ko so jo odpeljali tja, tako da je nisem videla še zadnjič. Sem pa šla na njen pogreb.	Udeležitev pogreba.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
E40	Ker je pokopana tukaj v bližini, sem na začetku vsak dan šla na njen grob in bila tam tudi dve uri.	Odhajanje na grob.	Način žalovanja.	Žalovanje.
E41	Pa veliko veliko sem prejkala	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
E42	To da nisem čisto sama, da se lahko s kako prijateljico tu v domu o tem tudi pogovorim in me zares posluša.	Pogovor.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
E43	Pa da grem še vedno na njen grob, saj tako imam vsaj občutek, da je nekje tam.	Odhajanje na grob.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
E44	Skupine za samopomoč imamo.	Poznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
E45	Vendar samo za to temo je ni.	Ni skupin za samopomoč namenjenih izgubi.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
E46	Se pa na skupinah pogovarjamo tudi o teh temah in to mi je res všeč.	Pogovori o temi smrti.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
E47	Da, skupine za samopomoč, ki se	Skupine za samopomoč.	Poznavanje skupin za samopomoč.	Vrste pomoči.

	izvajajo v domu.			
E48	In pa če želiš greš lahko na pogovor k socialni delavki.	Pogovor s socialno delavko.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
E49	Tukaj ni nobene pomoči, to mora človek sam prebroditi.	Človek sam iti čez to.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
E50	Na hodniku velikokrat kaj poklepetamo.	Stik s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
E51	Imamo enega bolničarja, s katerim se lahko vse pogovorim. Je tako prijazen, ampak revež je še vedno sam, ni še nobene našel. Tako da on mi je kar v uteho, pa vedno ves nasmejan pride v sobo. Naš sonček je in se usede tudi za deset minut, da klepetava.	Pogovor z zaposlenim.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
E52	Samo potem so pa druge sestre jezne nanj pa ga tožarijo.	Jeza drugih zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
E53	Imam dve ženski, s katerima se dobro razumemo in se lahko z njima tudi o tem pogovarjamo.	Pogovor s stanovalci.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanovalca.	Vloga stanovalcev.
E54	Pogovor res pomaga, pa da te nekdo posluša, tudi če je tiho zraven.	Pogovor.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
E55	Da, ta moj bolničar. Tudi v mojem imenu kaj posreduje, če mi kaj ni všeč.	Bolničar.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
E56	Da, to pa sem lahko. Najraje sem se umaknila ven in bila sama, potem ko pa sem bila koliko toliko v redu, pa sem šla nazaj v dom.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
E57	To, da so mi takoj isti teden pripeljali novo sostanovalko, nisem imela časa da bi se navadila da moje ni več, sem že dobila novo.	Prihod nove sostanovalko.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

Tabela 9.7: Intervju F

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
F1	Kar dobro sva se razumeli, kot dobri	Razumevanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.

	znanki. Nisva bili ne vem kakšni prijateljici a velikih prepirov pa tudi nisva imeli.			
F2	Izven sobe se nisva družili, razen če sva se srečali na kakšni prireditvi.	Redko druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
F3	Ja jaz sem ji pomagala, da je prišla do vozička.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
F4	Bila sem žalostna.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
F5	in pa začela sem razmišljati, da lahko tudi jaz kadarkoli zbolim in umrem.	Razmišljanje o lastni bolezni in smrti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
F6	Seveda jo pogrešam. Pogrešam to, da me je znala nasmejati, ko je imela tiste nore trenutke.	Pogrešanje sostanovalke.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
F7	Z njo sva se kar dobro razumeli, ne morem reči, da sva se v vsem strinjali ampak nama je teklo to, da sva skupaj v sobi.	Razumevanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
F8	Sva se pogovarjali o raznih stvareh.	Pogovori.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
F9	Samo vsega pa ji tudi nisem povedala, ker se je potem hitro razvedelo.	Nezaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
F10	Če me je kaj rabila, sem ji bila na voljo. Vsako jutro sem ji pripeljala voziček do postelje, da je šla nanj in se potem peljala na kavo.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
F11	Osamljena nisem, ker sem takoj dobila novo sostanovalko, s katero sva skupaj v isti vasi živeli. Tako da se tudi z njo odlično razumem.	Ni osamljena.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
F12	Zdaj me je nova sostanovalka prisilila, da skupaj z njo hodim na prireditve. Prej pa sem se več zadrževala v sobi in brala knjige.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
F13	Ni bilo velikih sprememb, tako da	Ni bilo sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.

	s tem nisem imela težav.			
F14	Zdaj se več vključujem, vendar zaradi nove sestanovalke, ne zaradi tega, ker bi bila osamljena.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sestanovalca/sestanovalke.
F15	Je bila, ker je zadnje čase pred smrtjo, ves čas nekaj bolehal.	Pričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt sestanovalca.	Sprejetje smrti sestanovalca/sestanovalke.
F16	Štiri mesece.	Štiri mesece.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sestanovalca/sestanovalke.
F17	Devet mesecev.	Devet mesecev.	Čas, ki je pretekel od smrti sestanovalca.	Sprejetje smrti sestanovalca/sestanovalke.
F18	Tako, kot vsaka smrt me je tudi ta užalostila.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sestanovalca/sestanovalke.
F19	Vendar v teh letih si navajen, nobeden ni za večno.	Pričakovanje smrti v starosti.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sestanovalca/sestanovalke.
F20	Tamle pri kavarni imamo prostor, kjer pokojni čaka, da ga odpeljejo in sem se šla posloviti ter ji povedala, da se kmalu vidimo.	Slovo v prostoru, kjer je ležala.	Slovo od sestanovalca.	Slovo.
F21	Nekaj dni sem bila kar potrta.	Potrlost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sestanovalca/sestanovalke.
F22	Vendar pa me je potem minilo, saj ni prva, ki je umrla in življenje gre naprej.	Potrlost hitro minila.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sestanovalca/sestanovalke.
F23	Čas, da mine nekaj časa, da malo pozabiš na vse to.	Čas.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
F24	Ko mi je bilo kdaj hudo, sem se zamotila, tako da sem šla risati.	Risanje.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
F25	Ne vem.	Nepoznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
F26	Ne vem.	Nepoznavanje drugih vrst pomoči pri izgubi.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
F27	Nič, je bilo kar v redu, tako kot je bilo.	Potrebovala ničesar.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
F28	Sploh ni prišla blizu.	Ni bilo stika s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sestanovalca.	Vloga zaposlenih.
F29	Nisem rabila njihove pomoči, sem se lahko spoprijela sama.	Ni rabila njihove pomoči.	Vloga zaposlenih pri izgubi sestanovalca.	Vloga zaposlenih.
F30	S to novo sestanovalko se pogovarjam o teh temah, če govoriš o tem, tudi potem lažje razumeš.	Pogovori o smrti s sestanovalko.	Vloga stanovalcev pri izgubi sestanovalca.	Vloga stanovalcev.
F31	Moja nova sestanovalka.	Sestanovalka.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih	Pomembna oseba v domu.

			in težavah.	
F32	Da, lahko sem. Če sem rabila mir sem ga imel, ko sem želela družbo, pa sem odšla ven.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
F33	Mislim pa, da če si doma je drugače, te ni sram jokati.	Doma lahko bolje izraziš svoja čustva.	Izražanje čustev med žalovanjem.	Izražanje čustev med žalovanjem.
F34	Prve dni mi je bilo težko, ko sem videla še druge ljudi, ki so umrli.	Težko sprejemanje smrti ostalih stanovalcev.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

Tabela 9.8: Intervju G

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
G1	Najin odnos je spominjal na mamohčer.	Navezanost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G2	Mene je vedno skrbelo zanjo, pa govorila sem ji, da ne sme tako delati, če je kaj narobe delala.	Skrb za sostanovalko.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G3	Jaz sem ji pa kar hitro povedala, kar ji je šlo in meni ni nikoli zamerila.	Odkritost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G4	Jaz sem ji pomagala, samo ne preveč, da se ne bi razvadila. Reva pa men ni mogla kaj veliko.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
G5	Ker sva bili tako zelo povezani, sem bila čisto v šoku.	Šok.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalk.
G6	Nisem se mogla sprijazniti s tem. Bila mi je kot hčerka in ne znam vam povedati kako je, če ti umre tako pomembna oseba.	Ne-sprijaznenost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalk.
G7	Še vedno jo vsak dan pogrešam. Pogrešam, da nimam zdaj nikogar s katerim bi lahko opravljala in kritizirala vse počez.	Pogrešanje sostanovalk.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalk.
G8	Pa tudi to, da nimam nobenega, ki bi mu kaj ukazovala.	Pogrešanje ukazovanja sostanovalki.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalk.
G9	Pa tako radi sva skupaj peli in se smejali.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G10	Bila je moja duša sorodnica. Takega človeka, kot je ona, še nisem spoznala v celem življenju.	Duša sorodnica.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G11	Vse sva si povedali, tudi od najbolj osebnih stvari, nič nisva skrivali pred	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.

	drugo. Ona je bila veliko mlajša od mene ampak sva se vseeno odlično razumeli.			
G12	Veliko sva se tudi šalili, velikokrat sem ji skrila hoduljo v stranišče in potem se je morala potruditi, da jo je šla sama iskat, saj sem vedela, da lahko brez hodi, vendar vam ne znam povedati, kako se je polenila.	Zbijanje šal.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G13	Tako sem jo pa spodbujala, da je malo sama gibala brez opore.	Spodbujanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G14	Pomagala sem ji tudi, ko se je tuširala.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
G15	Pa vedno sem jo bila pripravljena poslušati, samo če je veliko tamala, sem jo pa hitro utišala.	Poslušanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G16	Bila sem ji kot mama, saj sva bili že toliko časa skupaj in jaz sem se tako hitro navezala nanjo.	Navezanost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
G17	Nimam nobenega za katerega bi skrbela.	Pogrešanje skrbi za nekoga.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G18	Nisem osamljena, jo pa zelo pogrešam.	Pogrešanje sostanovalke.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G19	Veliko jih prihaja v mojo sobo, tako da se kar družimo pa mir imamo tukaj, pa nihče ne more nič poslušat. Samo se jih kar hitro naveličam, ko samo govorijo o tem kako jih kaj boli.	Druženje s stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
G20	Res pa je, da veliko več hodim domov, prej pa nisem tako pogosto šla domov.	Pogostejše odhajanje domov.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
G21	Začela sem tudi pisati pesmi, odkar je umrla, sem že cel zvezek popisala.	Pisanje pesmi.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
G22	Težko se je na stara leta soočati s takimi stvarmi.	Slabo sprejetje sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
G23	Mi rabimo neko stalnico, nek svoj mir.	Želja po miru.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
G24	Zdaj grem skoraj na vsako prireditev, prej pa se nisem tega udeleževala.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
G25	Ni bila.	Nepričakovana	Pričakovana/nepričakovana	Sprejetje smrti

		smrt.	smrt sostanovalca.	sostanovalca/sostanovalke.
G26	Osem let.	Osem let.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G27	Več kot dve leti.	Več kot dve leti.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G28	Kot, da bi mi umrl lasten otrok.	Hud udarec.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G29	Ni bilo načina, da bi se jaz potolažila.	Ne-sprijaznenost	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G30	Žal mi je bilo, da nisem bila ob njej, tako je bila reva sama. Ni si zaslužila tega.	Neprisotnost ob smrti.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
G31	Odvzeto mi je bilo to, kar sem imela tako rada, bila sem besna, ker v najhujši mori nisem tega pričakovala.	Bes.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G32	Ko sem izvedela, da je umrla sem šla v kapelo in me cel popoldne ni bilo ven.	Molitev .	Način žalovanja.	Žalovanje.
G33	Potem pa sem šla še na pogreb.	Udeležitev pogreba.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
G34	Najprej se sploh nisem dobro zavedala.	Ne-zavedanje.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G35	Šele, ko me je sin odpeljal domov in sem ostala malo sama s sabo, sem se začela zavedati.	Zavedanje.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G36	Imela sem tudi njeno sliko v denarnici, vendar je nisem mogla gledati in sem jo pospravila v omaro.	Umaknitev slike.	Način žalovanja.	Žalovanje.
G37	Dneve in noči sem se prejkala, pa je bilo malo lažje, ne dosti, malo pa le.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
G38	Nekaj dni tudi nisem želela veliko jesti, ko sem bila še v domu. Nisem imela teka, kar slabo mi je bilo, ko sem videla hrano.	Izguba teka.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
G39	Ko sem prišla domov, sem veliko časa preživela zunaj v naravi, to res blagodejno deluje.	Preživljanje časa v naravi.	Način žalovanja.	Žalovanje.
G40	Pa rada se pogovarjam o njej s sinom, ki jo je tudi imel zelo rad.	Pogovor s sinom.	Način žalovanja.	Žalovanje.
G41	Sin me tudi pogosto pelje na njen grob in me kar tam pusti on gre pa na kavo tačas.	Odhajanje na grob.	Način žalovanja.	Žalovanje.
G42	Dolgi pogovori s sinom.	Pogovor.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
G43	Čas.	Čas.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.

G44	Čeprav vidim, da je sinu tudi težko govoriti o tem in kar zamenja temo, to mi pa ni všeč.	Menjava teme.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
G45	Z izgubo se spopadaš vsak dan in sčasoma postane lažje, bolj znosnejše.	Spopadanje z izgubo sčasoma lažje.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
G46	Najbolj se pa zamotim z mojo malo vnukinjo.	Vnukinja.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
G47	Imamo vsak teden ene par skupin za samopomoč.	Poznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
G48	Tudi to ne vem.	Nepoznavanje drugih vrst pomoči pri izgubi.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
G49	Moralo bi biti kaj.	Potreba po pomoči.	Ostale pomoči.	Vrste pomoči.
G50	Sedaj nič.	Sedaj ne rabi nič.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
G51	Sem počela kar sem želela in ni mi bilo treba pred nobenim skrivati solz.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
G52	Je pa ni bilo do mene prav nič.	Ni bilo stika s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
G53	Vsi so bili zelo ustrežljivi, sem dobila občutek, da če bom kaj rabila, da se lahko na dve sestrí obrnem.	Ustrežljivost zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
G54	Velikokrat me je tudi ena izmed sester prišla pogledat in na kratko poklepetat.	Pogovor z zaposlenim.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
G55	Se nisem z njimi o tem pogovarjala.	Se ni pogovarjala s stanovalci o tem.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanovalca.	Vloga stanovalcev.
G56	Dve sestri, s katerima se kar dobro razumem.	Medicinski sestri.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
G57	Sem lahko.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
G58	Mene nič.	Neovirano žalovanje.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

Tabela 9.9: Intervju H

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
H1	Bila sva dobra prijateljca.	Prijateljstvo.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
H2	Vsak dan sva se veliko pogovarjala, predvsem o knjigah, ki sva jih oba tako rada brala.	Pogovori.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
H3	Potem sva pa debatirala o tem, kar je kdo prebral, pa obujala spomine, ko sva bila midva mlada.	Obujanje spominov.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
H4	Največ sva se	Druženje.	Odnos med	Odnos.

	družila tukaj v dnevnem prostoru.		sostanovalcema.	
H5	Zdaj zadnje čase sem mu velikokrat prinesel vodo pa mu dal piti.	Mu dal piti.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
H6	Sva si pa veliko knjig priporočala drug drugemu, to pa.	Priporočanje knjig.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
H7	Pa jaz sem poklical sestro, če sem videl, da je slabo z njim.	Klicanje sestre.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
H8	Me je, kar dobro dotolklo. Nisem mislil, da me bo tako zelo. Strašno je bilo gledati tisto prazno posteljo.	Prizadetost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H9	Po dolgem času sem začel spet s strahom misliti na mojo smrt. Sem mislil, da sem pripravljen, da bom kmalu umrl. Ampak nisem, groza me je.	Strah pred lastno smrtjo.	Odnos stanovalcev do smrti.	Odnos do smrti.
H10	Groza me ni toliko smrti, kot umiranja, ko sem tudi njega videl, kako je trpel, pa oslabil in ni mogel čisto nič.	Strah pred umiranjem.	Odnos stanovalcev do smrti.	Odnos do smrti.
H11	Najbolj je, da te smrt pospravi do konca, ne pa da te pusti trpeti.	Želja po hitri smrti.	Odnos stanovalcev do smrti.	Odnos do smrti.
H12	Prve dni tudi nisem mogel nič spati, mi je še hčerka prinesla tablete, da sem vsaj par ur na noč spal.	Nespečnost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H13	Pa tudi tak, brez prave volje sem bil, ni mi bilo za nič mar.	Brezvoljnost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H14	Pogrešam. Saj še ni dolgo od kar je umrl. Pogrešam to, kar sva imela, da sva se pogovarjala o knjigah in vsem drugem.	Pogrešanje sostanovalca.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H15	Pogrešam prijatelja. Ni pomembno, da bi imel kaj od njega, pomembno je to, da sva bila prijatelja.	Pogrešanje prijatelja.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H16	Bil je moj prijatelj.	Prijateljstvo.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
H17	V sobi, kjer je bilo več zasebnosti, sva	Pogovori.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.

	se pogovarjala o raznih stvareh. Največ pa o knjigah, sva se pa tudi malo skregala, če se nisva strinjala, tako je ko na kup prideta dva stara trmasta bika.			
H18	Pogosto sem mu kaj prinesel, da mu ni bilo treba se mučit z vozičkom sem in tja. Ves čas je moral imeti ob sebi robec, pa sem mu ga prinesel, če ga je pozabil v sobi. Redko ampak sem. Zdaj zadnje dni sem mu pa pomagal, da je kaj spil.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
H19	Drug drugemu sva bila v tolažbo.	Tolažba.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
H20	Nekaj časa nisem bral, ker me je zelo bolela glava, sedaj pa spet malo začenjam.	Nehal brati.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
H21	Sem pa opazil, da sem začel veliko premišljevati o smrti.	Razmišljanje o smrti.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
H22	Kdaj bo to mene doletelo, pa če me bo na hitro ali se bom moral isto mučiti. To me malo teži.	Razmišljanje o smrti.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
H23	Drugače se pa družim z drugimi.	Druženje s stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
H24	Osamljen sem malo, pa to sem že ves čas malo, redko kdo pride na obisk, dnevi v domu so pa tako dolgi.	Osamljenost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalca.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
H25	Moraš se navaditi, da gre življenje, tako ali pa drugače naprej pa, če to sprejmeš ali ne, nihče te nič ne vpraša.	Prilagoditev.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
H26	Tudi prej se nisem veliko vključeval, sedaj pa tudi ne. Redko kdaj sem šel na kakšno prireditev, edino ljudske godce sem pa šel poslušat.	Redko vključevanje v dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalca/sostanovalke.
H27	Po bolezni je bila ja.	Pričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H28	Kar nekaj let. Ne bom se točno	Pet-šest let.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.

	spomnil. Ampak mislim, da pet, šest let.			
H29	Dva, tri mesece.	Dva-tri mesece.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H30	Ker sem vedel, da bo kmalu umrl, me ni tako zelo presenetilo.	Smrt ni bila presenečenje.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalca.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H31	Po eni strani sem začutil olajšanje, da se je rešil muk.	Olajšanje.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H32	Vendar si vseeno žalosten in te pretrese.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H33	Poslovil sem se že, ko je šel v bolnico, saj sem mislil, da ne bo zdržal in potem sem se še enkrat. Stisnil sem ga za roko in mu rekel naj se drži.	Slovo preden je šel v bolnico.	Slovo od sostanovalca.	Slovo.
H34	Bilo mi je zelo hudo.	Hudo ob smrti sostanovalca.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H35	Sedaj pa velikokrat, kar naenkrat postanem potr in se nočem z nobenim pogovarjat.	Potrlost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
H36	Dosti sem premišljeval o čem vse sva se pogovarjala in kaj sva počela, pogosto sem in še zmeraj obujam spomine in vse to sem počel ponoči, ko se je vse umirilo.	Obujanje spominov.	Način žalovanja.	Žalovanje.
H37	Rad bi šel na njegov grob, to si res želim.	Želja po odhodu na grob.	Način žalovanja.	Žalovanje.
H38	Da dan hitro mine. Da pride kdo do mene pa se kaj pogovarjamo, ne veliko ampak vsaj malo.	Druženje.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
H39	Pa pogovori po telefonu s hčerko, me vedno zna nasmejati.	Pogovor.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
H40	Rad se pa tudi zatopim v knjige, da odmislim preostali svet.	Branje knjig.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
H41	Prav za to ne.	Poznavanje skupin za samopomoč.	Ni skupin za samopomoč namenjenih izgubi.	Vrste pomoči.
H42	Ja, imamo na našem oddelku vsak teden s Sandro skupino za samopomoč, pa	Poznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.

	lahko vsak pove, kar želi potem se pa o neki temi pogovarjajo.			
H43	Da bi imel več obiskov, da bi se lahko malo razbremenil.	Druženje.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
H44	Jo pa tako malo vidim, sta obe zelo zaposleni.	Ni bilo stika s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
H45	Z bolničarjem se dobro razumeva, pa velikokrat tudi kakšno rečeva, kot mu dopušča čas.	Pogovor z zaposlenim.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovalca.	Vloga zaposlenih.
H46	Saj ne morejo pomagati. Se tudi ne pogovarjam zelo veliko z njimi, če pa že pa čisto mimogrede.	Malo stika s stanovalci.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanovalca.	Vloga stanovalcev.
H47	Naš bolničar, je zelo v redu dečko.	Bolničar.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
H48	Lahko in še vedno lahko. S tem nisem imel problemov.	Žaloval, kot je želel.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
H49	Včasih bi čez dan rabil malo tišine okoli sebe.	Potreba po tišini.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

Tabela 10.9: Intervju I

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
I1	Bili sva prijateljici, sva se dobro razumeli.	Prijateljstvo.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
I2	Takoj prvi dan, ko je prišla v mojo sobo sva se ujeli. Sem ji razkazala dom, povedala za omaro, kje jemo. Velikokrat se je tudi izgubila in ni vedela nazaj v naše nadstropje priti, tako da sva pogosto potem, kar skupaj hodili.	Medsebojno ujemanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
I3	Velikokrat sva se zunaj srečali, pa sva potem skupaj na klopi sedele in klepetali. Hodili sva tudi na prireditve skupaj, samo bolj na začetku.	Druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
I4	Ja jaz sem ji pomagala predvsem na začetku, da se je privadila na dom.	Pomoč pri privajanju na življenje v domu in pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.

	Včasih, ko sem porabila kartico na mobitelu, mi je posodila telefon, da sem lahko sina poklicala. Ko je bila na odvajalih, pa je bila zelo šibka, sem ji šla po kakšen sok v bife, ker sama ni mogla.			
15	Sva bili, kar povezani in me je zelo prizadelo, ko je do tega prišlo.	Prizadetost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
16	Me je razžalostilo in tisti teden nisem bila sposobna za nič, samo ležala sem pa jest šla. Zaradi žalosti tudi spat nisem mogla, ko sem se ulegla sem takoj začela jokati.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
17	Pogrešam najino norčevanje iz osebja. Veste so se ene sestre pogosto kregale name, pa sva bili takrat tiho, ko pa jih ni bilo zraven sva pa norce brili iz njih.	Pogrešanje njunega norčevanja.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
18	Pa tudi veliko sem se imela za pogovarjati z njo.	Pogovori.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
19	Bila je moja prijateljica.	Prijateljstvo.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
I10	Lahko sem ji povedala, če me je kaj težilo ali pa kaj motilo.	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
I11	Ona me je pa res poslušala in četudi ni nič rekla, sem vedela, da ji je mar.	Poslušanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
I12	Lahko mi je povedala, če jo je kaj mučilo, pa sem jo skušala razumeti, čeprav je velikokrat nisem razumela kaj mi želi povedati.	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
I13	Če sem šla zase iskat kavo, sem jo tudi njej prinesla.	Prinesla kavo.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
I14	Osamljena nisem jo pa še vedno pogrešam, čeprav je že toliko časa minilo.	Pogrešanje sostanovalke.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
I15	Velikokrat pomislim nanjo in postanem potrta.	Potrlost	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.

I16	Dosti se družim z ostalimi stanovalci, največ zunaj se srečamo, ker vsak pride s svoje strani.	Druženje s stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti stanovalca.	Spremembe po izgubi stanovalca/stanovalke.
I17	Nekaj časa ti je hudo potem pa mine.	Hudo ob smrti.	Sprejetje sprememb.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I18	Najbolj je to hudo, ker te, če je človek zdrav smrt preseneti in ne pričakuješ, da bi umrl.	Težje, če te smrt preseneti.	Sprejetje sprememb.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I19	Isto hodim na prireditve, če je kakšna zanimiva, če ni pa tudi prej odidem.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi stanovalca/stanovalke.
I20	Včasih sem tudi obiskovala skupino za samopomoč, samo je zdaj ne, ker imam ravno v tistem času na televiziji mojo oddajo.	Obiskovanje skupine za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
I21	Ni bila pričakovana.	Nepričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt stanovalca.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I22	Dve leti.	Dve leti.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I23	Več, kot tri leta.	Dobra tri leta.	Čas, ki je pretekel od smrti stanovalca.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I24	Hudo mi je bilo in zelo se bila žalostna.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I25	Bila sem prav šokirana, ko je umrla, ker sem vedno mislila, da bom jaz ta prva, a pogledajte me še vedno sem tu.	Šok	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I26	Pa slabo sem se počutila, ker nisem slutila, da se bo to zgodilo, ker če bi, bi ji lahko mogoče pomagala in bi bila še vedno tu.	Občutek krivde.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.
I27	Ravno, ko je že zapuščala svet, sem prišla do nje in jo poljubila na čelo.	Poljub na čelo.	Slovo od stanovalca.	Slovo.
I28	Potem sem pa šla še na pogreb.	Udeležitev pogreba.	Slovo od stanovalca.	Slovo.
I29	Že tako sem veliko molila in sem takrat še bolj molila.	Molitev.	Način žalovanja.	Žalovanje.
I30	Hotela sem biti sama.	Želja po samoti.	Način žalovanja.	Žalovanje.
I31	Ko je umrla sem tudi jokala, ker mi je bilo hudo, samo	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti stanovalca/stanovalke.

	potem pa nisem več.			
I32	Da se pogovarjam z Bogom.	Pogovor z Bogom.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
I33	Da se s čim zamotim, takrat za malo časa vse pozabiš.	Zapolnitev dneva.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
I34	Nimamo mi tega.	Poznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
I35	Imamo, kar nekaj skupin za samopomoč, ki se izvajajo po oddelkih.	Poznavanje skupin za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
I36	Da bi mogoče imela kak spominek od nje.	Spominek.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
I37	Bi imela kakšno sliko na omari.	Slika sestanovalke.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
I38	S socialno delavko sem pa velikokrat poklepeta na hodniku, tako da mislim, če bi kaj rabila, da ne bi bilo problemov, ker je zelo ustrezljiva.	Stik s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sestanovalca.	Vloga zaposlenih.
I39	Njih sploh ne bi prosila za pomoč. Ker če imajo veliko dela so samo sitni, tako da najbolj se je na njih popoldne obrniti, ko so dobre volje.	Preobremenjenost zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sestanovalca.	Vloga zaposlenih.
I40	Se mi smilijo, ker so tako obremenjeni, ker so v redu ljudje.	Preobremenjenost zaposlenih.	Vloga zaposlenih pri izgubi sestanovalca.	Vloga zaposlenih.
I41	Tako, da so me malo razvedrili in spravili v dobro voljo.	Razvedritev.	Vloga stanovalcev pri izgubi sestanovalca.	Vloga stanovalcev.
I42	Pa da sem šla s kom na kakšno kavo dol spodaj.	Druženje.	Vloga stanovalcev pri izgubi sestanovalca.	Vloga stanovalcev.
I43	V domu nikomur kaj preveč ne zaupam, ker vidim da so ljudje, kakor zapiha veter.	Nezaupanje.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
I44	Seveda, to kako bom je bila čisto moja odločitev.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
I45	Najbrž to, da sem se mogla spet navaditi na novo sestanovalko in sem imela polno dela z njo, ker se nisva ujeli tako dobro. Je mislila, da bo, kar glavna v sobi.	Prihod nove sestanovalke.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

Tabela 9.11: Intervju J

OZNAKA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	NADKATEGORIJA
J1	Sva se, kar dobro razumeli, vendar nisva bili ne vem kaki prijateljici.	Razumevanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J2	Se nisva nikoli kaj preveč navezali druga na drugo.	Nenavezanost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J3	Pa tudi zelo malo sva se videvali, edino zjutraj in zvečer, ker je bila ona večinoma tamle na dnevnem oddelku.	Redko druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J4	Tudi izven sobe se nisva kaj veliko družili, edino nasmejali sva se druga drugi, če sva se srečali.	Redko druženje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J5	Včasih, če sem ji kaj naročila mi je prinesla iz bifeja, da se meni ni bilo treba peljati z vozičkom.	Pomoč pri vsakdanjih opravilih.	Medsebojna pomoč.	Pomoč.
J6	Ni mi bilo vseeno, ker je umrla, sem bila žalostna prve dni.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
J7	Velikokrat se spominim nanjo, ker je imela tako rada domske mačke, jaz pa tudi. Sedaj pa ni nobenega, da bi z njim delila to ljubezen.	Spominjanje sostanovalke.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalca/sostanovalke.
J8	Skupaj sva živeli in se je mogla prilagoditi name in jaz nanjo.	Sprejemanje kompromisov.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J9	Je bila pa tudi poleg dveh s katerimi klepetamo edina, s katero sem se lahko pogovarjala o bolj resnih temah, ker je bila, kar dobro podučena o raznih stvareh.	Pogovori.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J10	Imela je enega človeka s katerim se je lahko pogovarjala.	Pogovori.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J11	Velikokrat jo je tudi kaj bolelo in mi je zelo rada potožila.	Zaupanje.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J12	Sem osamljena, ker	Osamljenost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti

	sem dobila drugo sostanovalko in skoraj nič ne govori.			sostanovalec/sostanovalka.
J13	Zdaj se pa počutim, kot da bi bila sama v sobi.	Osamljenost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalec/sostanovalka.
J14	Hodim na telovadbo in na prireditve, včasih grem sama, včasih me pa kdo zapelje.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalec/sostanovalka.
J15	Družim se pa še vedno z dvema ženskami.	Druženje s stanovalci.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalec.	Spremembe po izgubi sostanovalec/sostanovalka.
J16	Nisem čutila, da bi se kaj veliko spremenilo.	Ni bilo sprememb.	Sprejetje sprememb.	Spremembe po izgubi sostanovalec/sostanovalka.
J17	Že prej sem hodila na razne stvari in zdaj isto hodim, če mi le zdravje pa roke dopuščajo.	Obiskovanje dejavnosti doma.	Vključevanje v dejavnosti doma.	Spremembe po izgubi sostanovalec/sostanovalka.
J18	Je bila ja.	Pričakovana smrt.	Pričakovana/nepričakovana smrt sostanovalec.	Sprejetje smrti sostanovalec/sostanovalka.
J19	Kakšni dobri dve leti.	Dobri dve leti.	Čas skupnega bivanja.	Sprejetje smrti sostanovalec/sostanovalka.
J20	Konec lanskega leta je umrla, samo kdaj točno pa ne morem reči.	Lansko leto.	Čas, ki je pretekel od smrti sostanovalec.	Sprejetje smrti sostanovalec/sostanovalka.
J21	Groza me je bilo, ko sem videla mrtvega človeka. Čisto je bila bela.	Občutki groze ob umrlem človeku.	Odnos stanovalcev do smrti.	Odnos do smrti.
J22	Sem hotela čim prej iti ven iz sobe.	Stran od umrle sostanovalka.	Odnos stanovalcev do smrti.	Odnos do smrti.
J23	Me potem celo dopoldne ni bilo notri, ker je nisem želela spet videti. Ni lepo videti mrtvega človeka.	Strah pred mrtvim človekom.	Odnos stanovalcev do smrti.	Odnos do smrti.
J24	Nisem se poslovila, je prej umrla preden sem se jaz zbudila. Potem pa dokler je niso odpeljali me ni bilo zraven.	Ni se poslovila.	Slovo od sostanovalec.	Slovo.
J25	Prve dni mi je bilo malo hudo.	Žalost.	Občutki po smrti.	Sprejetje smrti sostanovalec/sostanovalka.
J26	Pa nespečnost me je dajala.	Nespečnost.	Spremembe v vsakdanu po smrti sostanovalec	Spremembe po izgubi sostanovalec/sostanovalka
J27	Pa tudi eno sem zmolila zanj.	Molitev.	Način žalovanja.	Žalovanje.
J28	Saj ni bilo tako hudo, ker nisva bili tako navezani.	Nenavezanost.	Odnos med sostanovalcema.	Odnos.
J29	Ne vem.	Nepoznavanje skupin za samopomoč, ki bi bile namenjene	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.

		izgubi.		
J30	Jaz hodim na skupino za samopomoč, tukaj pri nas. Pa nas na začetku vpraša, kaj se nam je zgodilo v prejšnjem tednu in kako smo. Samo te pa vsi poslušajo, to pa tudi ni v redu za razpravljati.	Udeleževanje skupine za samopomoč.	Skupine za samopomoč.	Vrste pomoči.
J31	Nič nisem potrebovala.	Potrebovala ničesar.	Pomoč pri žalovanju.	Žalovanje.
J32	Nimam navade, da bi se nanjo obračala.	Ni bilo stika s socialno delavko.	Vloga socialne delavke pri izgubi sostanovca.	Vloga zaposlenih.
J33	Tudi z zaposlenimi jaz ne debatiram o teh stvareh.	Nezaupanje zaposlenim.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovca.	Vloga zaposlenih.
J34	Razen z bolničarjem, se pogovarjava o raznih stvareh pa potem smejeva.	Pogovor z zaposlenim.	Vloga zaposlenih pri izgubi sostanovca.	Vloga zaposlenih.
J35	Nisem rabila njihove pomoči.	Ni rabila pomoči.	Vloga stanovalcev pri izgubi sostanovca.	Vloga stanovalcev.
J36	Bolničar pa naša Suzi.	Bolničar in Suzi.	Oseba s katero se lahko pogovori o svojih čustvih in težavah.	Pomembna oseba v domu.
J37	Če bi mi bilo zelo hudo in bi rabila več časa bi lahko, kot bi želela.	Žalovala, kot je želela.	Svoboda pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.
J38	Mene nič.	Neovirano žalovanje.	Ovire pri izražanju čustev v času žalovanja.	Izražanje čustev med žalovanjem.

OSNO KODIRANJE

ODNOS

ODNOS MED SOSTANOVALCEMA

- **Prijateljski in zaupniški odnos** - Bili sva prijateljici in zaupnici.-A1
 - Bili sva prijateljici, njej sem lahko povedala vse, kar me je težilo. Ko naju je kaj mučilo, sva velikokrat tudi skupaj jokali.-A11
 - Bila sva najboljša prijatelja in zaupnika.-B1
- **Odkritost** - Če mi pa kdaj kaj ni bilo prav, sva se pa tudi skregali.-A2
 - Sva si pa tudi povedali, če nama kaj ni bilo pri drugi všeč.-C2
 - Vse sva si povedali, ali kaj lepega, grdega, če naju je kaj motilo.-D2
 - Jaz sem ji pa kar hitro povedala, kar ji je šlo in meni ni nikoli zamerila.-G3
- **Začetno neujemanje** – Moram reči, da je kar dolgo trajalo, da sem se navadila nanjo, na začetku se nisva dobro razumeli, potem pa sem jo tako vzljubila.- A10
- **Druženje** - Šli sva skupaj na prireditve, družili sva se tudi zunaj in pa spodaj v bifeju.-A4
 - Zvečer sem tudi prižgala Golico in sva peli in poslušali muzikante. Lepo nama je bilo.-A12
 - Veliko stvari sva počela skupaj.-B2
 - Hodila sva na sprehode, do gostilne, tudi kdaj ampak redko kdaj, sva šla na kako prireditev.-B3
 - Skupaj sva vsako jutro popila kavo in če je bil lep čas sva šla hodit, včasih naju tudi po dve uri ni bilo nazaj. Sva šla do prve gostilne in spila kako pivo in se potem vrnila. Veliko sva debatirala o vseh stvareh. Sva se našla dva, ki sva res bila zgovorna.-B12
 - Pa velikokrat sva šli tudi na kavo, sigurno trikrat na teden.-C5
 - Tudi pri njej doma sem že bila, sem skupaj z njenim sinom šla k njim in smo se imeli res lepo.-D6
 - Peljala me je tudi na prireditev, ven na zrak, sedaj pa sem cele dneve zaprta tu v sobi.-D12
 - Imela sem jo za svojo družabnico, bila je oseba s katero je čas kar letel.-E15
 - Pa tako radi sva skupaj peli in se smejali.-G9
 - Največ sva se družila tukaj v dnevnem prostoru.-H4

- Ja, tudi izven sobe sva bili skupaj, je šla zraven, ko me je sestra peljala na kako prireditve in se je vedno usedla zraven mene ali pa me je tudi sama peljala kam. Bili sva nerazdružljivi. Ves čas sva tičali skupaj.-D4
- O seveda sva se družili tudi tako, šli sva skupaj na tri izlete, potem nisva zamudili nobene prireditve. Šle sva tudi na sprehode. Lepo nama je bilo skupaj.-E2
- Velikokrat sva se zunaj srečali, pa smo potem skupaj na klopi sedeli in klepetali. Hodili sva tudi na prireditve skupaj, samo bolj na začetku.-I3
- **Bratski odnos** - Imel sem ga za brata.-B6
- **Pomembna vloga sostanovalca** - Zelo pomembno vlogo je imel. -B10
- **Ponovno srečanje** - Sva se poznala že od prej, samo sva potem izgubila stike in potem sva se spet srečala tukaj v domu.-B11
- **Delitev nasvetov** - Včasih sem mu dal kakšen nasvet, ker je imel probleme s svojimi domačimi.-B14
- **Zaupanje** - Bil sem njegov edini zaupnik.-B15
 - Lahko sem ji tudi vse povedala, saj sem vedela, da ne bo nikomur nič povedala.-D15
 - Jaz sem ji lahko zaupala vse težave, skrbi, ki sem jih imela.-D3
 - Lahko mi je vse povedala in tega nisem nikamor nesla.-E17
 - Vse sva si povedali, tudi od najbolj osebnih stvari, nič nisva skrivali pred drugo. Ona je bila veliko mlajša od mene ampak sva se vseeno odlično razumeli.-G11
 - Lahko sem ji povedala, če me je kaj težilo ali pa kaj motilo.-I10
 - Velikokrat jo je tudi kaj bolelo in mi je zelo rada potožila.-J11
 - Lahko mi je povedala, če jo je kaj mučilo, pa sem jo skušala razumeti, čeprav je velikokrat nisem razumela kaj mi želi povedat.-I12
- **Razumevanje** - Dobro sva se razumeli.-C1
 - Sva se kar dobro razumeli, včasih tudi dosti pogovarjali o marsičem, saj je bila zelo razgledan človek.-C13
 - Bolje se ne bi mogli razumeti, kot sva se. Odkar sva bili skupaj v sobi, se niti enkrat nisva skregali.-E1
 - Kar dobro sva se razumeli, kot dobri znanci. Nisva bili ne vem kakšni prijateljici a velikih prepиров pa tudi nisva imeli.-F1
 - Z njo sva se kar dobro razumeli, ne morem reči, da sva se v vsem strinjali ampak nama je teklo to, da sva skupaj v sobi.-F7
 - Sva se, kar dobro razumeli, vendar nisva bili ne vem kaki prijateljici.-J1
- **Prepiri** - Včasih, ko sva se skregali, tudi po cel teden nisva govorili.-C3
 - Velikokrat me je pa tudi kregala, zakaj se za vsako stvar tako sekiram.-E14
- **Pobotanje** - Vendar sva bili kmalu spet dobri.-A3
 - Potem se je pa vedno ena uklonila drugi.-C4
- **Sestrski odnos** - Bili sva si kot sestri. Res zelo dobro sva se razumeli.-D1
- **Poslušanje in svetovanje** - Ko mi je kaj želela povedati, sem jo poslušala in ji kaj pametnega tudi svetovati. Mislim da je vedela da se lahko vedno obrne name.-D18
- **Ljubezen do sostanovke** - Rada sem jo imela.-E11
- **Navezanost** - Zelo sem bil navezan nanj in je bilo hudo iti skozi to. Predvsem, ker sem se sam spoprijel s tem.-B5
 - Sva v tem času, od kar sva se spoznali, zelo navezali ena na drugo.-E12
 - Najin odnos je spominjal na mamo-hčer.-G1
 - Bila sem ji kot mama, saj sva bili že toliko časa skupaj in jaz sem se tako hitro navezala nanjo.-G16
- **Tolažba** - Ko sem se s kom skregala, sem prišla v sobo in sva se pogovorili.-E13
 - Ko mi je bilo hudo me je znala, na prav poseben način potolažiti.-E16
 - Ko sem bila bolna, je bila ves čas ob meni in se pogovarjala z mano, da nisem bila sama.-D5
 - Drug drugemu sva bila v tolažbo.-H19
- **Opora** - Tudi, ko je bilo njej težko sem ji nudila oporo.-E18
- **Nezaupanje** - Samo vsega pa ji tudi nisem povedala, ker se je potem hitro razvedelo.-F9
- **Skrb za sostanovko** - Mene je vedno skrbelo zanjo, pa govorila sem ji, da ne sme tako delati, če je kaj narobe delala.-G2
- **Duša sorodnica** - Bila je moja duša sorodnica. Takega človeka, kot je ona, še nisem spoznala v celem življenju.-G10
- **Zbijanje šal** - Veliko sva se tudi šalili, velikokrat sem ji skrila hoduljo v stranišče in potem se je morala potruditi, da jo je šla sama iskat, saj sem vedela, da lahko brez hodi, vendar vam ne znam povedati, kako se je polenila.-G12
- **Spodbujanje** - Tako sem jo pa spodbujala, da je malo sama gibala brez opore.-G13
- **Poslušanje** - Pa vedno sem jo bila pripravljena poslušati, samo če je veliko tamala, sem jo pa hitro utišala.-G15
 - Ona me je pa res poslušala in četudi ni nič rekla, sem vedela, da ji je mar.-I11
- **Prijateljstvo** - Bila sva dobra prijateljica.-H1
 - Bil je moj prijatelj.-H16
 - Bili sva prijateljici, sva se dobro razumeli.-I1
 - Bila je moja prijateljica.-I9
 - In res postali sva zelo dobri prijateljici.-D17
- **Obujanje spominov** - Potem sva pa debatirala o tem, kar je kdo prebral, pa obujala spomine, ko sva bila midva mlada.-H3
- **Priporočanje knjig** - Sva si pa veliko knjig priporočala drug drugemu, to pa.-H6

- **Medsebojno ujemanje** - Takoj prvi dan, ko je prišla v mojo sobo sva se ujeli. Sem ji razkazala dom, povedala za omaro, kje jemo. Velikokrat se je tudi izgubila in ni vedela nazaj v naše nadstropje priti, tako da sva pogosto potem, kar skupaj hodili.-I2
- **Nenavezanost** - Se nisva nikoli kaj preveč navezali druga na drugo.-J2
- Saj ni bilo tako hudo, ker nisva bili tako navezani.-J28
- **Redko druženje** - Izven sobe se nisva družili, razen če sva se srečali na kakšni prireditvi.-F2
- Pa tudi zelo malo sva se videvali, edino zjutraj in zvečer, ker je bila ona večinoma tamle na dnevnem oddelku.-J3
- Tudi izven sobe se nisva kaj veliko družili, edino nasmejali sva se druga drugi, če sva se srečali.-J4
- **Sprejemanje kompromisov** - Skupaj sva živeli in se je mogla prilagoditi name in jaz nanjo.-J8
- **Pogovori** - Sva se pogovarjali o raznih stvareh.-F8
- Vsak dan sva se veliko pogovarjala, predvsem o knjigah, ki sva jih oba tako rada brala.-H2
- V sobi, kjer je bilo več zasebnosti, sva se pogovarjala o raznih stvareh. Največ pa o knjigah, sva se pa tudi malo skregala, če se nisva strinjala, tako je ko na kup prideta dva stara trmasta bika.-H17
- Pa tudi veliko sem se imela za pogovarjati z njo.-I8
- Je bila pa tudi poleg dveh s katerimi klepetamo edina, s katero sem se lahko pogovarjala o bolj resnih temah, ker je bila, kar dobro podučena o raznih stvareh.-J9
- Imela je enega človeka s katerim se je lahko pogovarjala.-J10

POMOČ

MEDSEBOJNA POMOČ

- **Pomoč pri vsakdanjih opravilih** - Jaz sem ji pomagala, pri stvareh, ki jih ni mogla storiti sama. Prinesla sem ji kavo, vodo, sok. Posodila sem ji telefon, da je lahko poklicala domov. Pomagala sem ji tudi kaj obleči.-A5
- Zelo sem ji pomagala, koliko sem le mogla. Bila je na vozičku, tako da je res rabila veliko pomoči. Ponoči sem vstajala in ji dajala za piti, ker jo je vedno tako žejalo. Prinesla sem ji tudi kavo in to vsak dan, saj je ni mogla sama iskati. Včasih sem jo tudi zapeljala ven na zrak, takrat je bila najbolj srečna. Pomagala sem ji tudi vstati iz postelje.-A13
- Pogosto ga je mučil tudi križ in sem mu pomagal obleči.-B16
- Če mi je lahko pri čem pomagala mi je. Recimo jaz se še zdaj ne spoznam na telefone pa mi je vedno pomagala, ko sem kaj narobe pritisnila. Jaz sem pa tudi njej preko moje hčerke, da ji je kaj prinesla.-C6
- Predvsem je pomagala ona meni, ker sem nepokretna. Res mi je bila v veliko pomoč.-D7
- Bila mi je v zelo veliko pomoč. Ker sem ves čas v postelji ali na vozičku mi je res zelo pomagala. Če sem kaj rabila iz recepcije ali kavarne mi je to brez problema prinesla. Ko sem se slabo počutila je šla poklicat sestro, da je prišla me pogledat.-D14
- In če je kaj rabila in sem ji lahko pomagala, sem ji vedno.-E19
- Ja jaz sem ji pomagala, da je prišla do vozička.-F3
- Če me je kaj rabila, sem ji bila na voljo. Vsako jutro sem ji pripeljala voziček do postelje, da je šla nanj in se potem peljala na kavo.-F10
- Jaz sem ji pomagala, samo ne preveč, da se ne bi razvadila. Reva pa men ni mogla kaj veliko.-G4
- Pomagala sem ji tudi, ko se je tuširala.-G14
- Pogosto se mu kaj prinesel, da mu ni bilo treba se mučit z vozičkom sem in tja. Ves čas je moral imeti ob sebi robec, pa sem mu ga prinesel, če ga je pozabil v sobi. Redko ampak sem. Zdaj zadnje dni sem mu pa pomagal, da je kaj spil.-H18
- Včasih, če sem ji kaj naročila mi je prinesla iz bifeja, da se meni ni bilo treba peljati z vozičkom.-J5
- **Psihična pomoč** - Ona pa mi je pomagala predvsem, da me je poslušala in mi kdaj dala kak nasvet.-A6
- Bili sva si pa zlasti psihična opora.-E4
- **Pomoč in skrb za sostanovalca** - Jaz sem njemu pomagal on je meni. Ko sem si zlomil nogo, me je on prevažal okoli. Ko je njega prijel v križu, sem mu pa jaz pomagal. Večinoma pa sem mu zadnje mesece pomagal jaz, ker ga je bolezen zelo izmučila. Sem mu dajal vodo, ga masiral po rokah, ker so ga tako bolele, mu prebiral časopis.-B4
- **Pravna pomoč** - On je bil prej tudi v nekih pravnih vodah in mi je veliko pomagal pri mojih težavah, ki sem jih imel z mojo kmetijo.-B13
- **Posoja denarja** - Če mi je kdaj zmanjkalo kaj denarja, mi ga je posodila in sem ji potem vrnila, ko je prišla hčerka.-C14
- **Hčerka prinesla stvari iz trgovine** - Če je rabila kakšno pomoč, sem ji pomagala. Velikokrat je tudi kaj rabila iz trgovine in sem naročila moji hčerki, da je prinesla še zanjo.-C15
- **Nemoč pri pomaganju sostanovalki** - Pomagati pa ji nisem mogla, saj še zase komaj poskrbim.-D19
- **Skrb zase** - Da ne bi česa zmogli, to ni bilo, sva kar dobro še skrbeli vsaka zase.-E3
- **Mu dal piti** - Zdaj zadnje čase sem mu velikokrat prinesel vodo, pa mu dal piti.-H5
- **Klicanje sestre** - Pa jaz sem poklical sestro, če sem videl, da je slabo z njim.-H7
- **Pomoč pri privajanju na življenje v domu in pri vsakdanjih opravilih** - Ja jaz sem ji pomagala predvsem na začetku, da se je privadila na dom. Včasih, ko sem porabila kartico na mobitelu, mi je posodila telefon, da sem lahko sina poklicala. Ko je bila na odvajalih, pa je bila zelo šibka, sem ji šla po kakšen sok v bife, ker sama ni mogla.-I4

- **Prinesla kavo** - Če sem šla zase iskat kavo, sem jo tudi njej prinesla.-I13

SPREJETJE SMRTI SOSTANOVALCA/SOSTANOVALKE

OBČUTKI PO SMRTI

- **Žalost** - Ker sva se res dobro razumeli, sem bila zelo žalostna.-A7
 - Tako sem jokala in vpila.-A24
 - Ne znam vam povedati kako sem bila žalostna.-A25
 - Veliko sem prejkala, pa mi še do danes ni zmanjkalo solz. Sploh se mi ne zdi, da bi mi bilo kaj lažje.-D36
 - Še zdaj sem zelo žalostna.-E38
 - Pa veliko veliko sem prejkala.-E41
 - Bila sem žalostna.-F4
 - Tako, kot vsaka smrt me je tudi ta užalostila.-F18
 - Dneve in noči sem se prejkala, pa je bilo malo lažje, ne dosti, malo pa le.-G37
 - Vendar si vseeno žalosten in te pretrese.-H32
 - Me je razžalostilo in tisti teden nisem bila sposobna za nič, samo ležala sem pa jest šla. Zaradi žalosti tudi spat nisem mogla, ko sem se ulegla sem takoj začela jokati.-I6
 - Hudo mi je bilo in zelo se bila žalostna.-I24
 - Ko je umrla sem tudi jokala, ker mi je bilo hudo, samo potem pa nisem več.-I31
 - Ni mi bilo vseeno, ker je umrla, sem bila žalostna prve dni.-J6
 - Prve dni mi je bilo malo hudo.-J25
- **Jeza** - Tudi hitro sem se razjezila in vsaka stvar me je hitro spravila ven iz tira.-A8
 - Po eni strani sem bil jezen na tega raka, da je to storil mojemu kolegu.-B32
- **Pogrešanje sostanovalca/sostanovalke** - O seveda jo pogrešam. Čisto vsak dan. Pogrešam jo zlasti zvečer, ko se nimam z nikomur pogovarjat ali pa prepevati pesmi.-A9
 - Pogrešam ga, zlasti, ker zdaj moram sam hodit pivo piti in pa jutraj mi nobeden ne začne že ob petih pet v dolini tihi.- B9
 - Seveda jo pogrešam. Pogrešam to, da me je znala nasmejati, ko je imela tiste nore trenutke.-F6
 - Še vedno jo vsak dan pogrešam. Pogrešam, da nimam zdaj nikogar s katerim bi lahko opravljala in kritizirala vse počez.-G7
 - Nisem osamljena, jo pa zelo pogrešam.-G18
 - Pogrešam. Saj še ni dolgo od kar je umrl. Pogrešam to, kar sva imela, da sva se pogovarjala o knjigah in vsem drugem.-H14
 - Osamljena nisem jo pa še vedno pogrešam, čeprav je že toliko časa minilo.-I14
- **Šok** - Ko sem jo zagledala mrtvo, sem bila tako zelo šokirana.-A23
 - Vendar pa, ko se to zgodi te zadane isto, ker do zadnjega imaš v sebi neko upanje.-E35
 - Ker sva bili tako zelo povezani, sem bila čisto v šoku.-G5
 - Bila sem prav šokirana, ko je umrla, ker sem vedno mislila, da bom jaz ta prva, a poglejte me še vedno sem tu.-I25
- **Slaba volja in razdražljivost** - Ves čas sem bil slabe volje in razdražljiv.-B7
- **Nostalgija** - Ni več tistega, kar je bilo.-B18
- **Pogrešanje sostanovalčeve prisotnosti** - Tudi, če je samo ležal tam v postelji, je bil tam, zdaj pa ga ni več.-B19
 - Pogrešam njeno prisotnost, tudi če sva bili obe tihi, samo da je bila tam, da se nisem počutila sama.-D13
 - Pogrešam to, da ko sem prišla notri v sobo je bila ona tam, da mi je prebrala vice iz novic.-E9
- **Pomirjenost** - Po drugi strani pa sem bil pomirjen, da se vsaj ne bo več tako mučil.-B33
- **Lažje sprejetje pričakovane smrti** - Pa nekako se mi zdi, da je bilo lažje, kot če bi prišlo iznenada, tako pa smo vsi čakali, kdaj bo.-B37
- **Prizadetost ob trpljenju sostanovalca** - Najbolj me boli to, da sem ga mogel gledati, kako trpi, kako se je tako močan človek spremenil v tako slabotnega. To imam še zdaj pred očmi.-B38
- **Smrt sostanovalke se jo je dotaknila** - Ni mi bilo vseeno, da je umrla.-C7
- **Pričakovanje smrti v starosti** - Nisem pa zganjala tudi velike drame okoli tega, saj to pričakuješ v naših letih. Ne moreš zdaj misliti, da boš živel še 30 let, saj nismo več stari 40 let.-C8
 - Ampak tako je v življenju, vsak od nas čaka, kdaj ga bo vzelo, tu ne moramo nič narediti.-C28
 - Vendar v teh letih si navajen, nobeden ni za večno.-F19
- **Pogrešanje pogovorov** - Pogrešam jo, ker sem se lahko z njo pogovarjala o vsem možnem, pa pomagala mi je pri telefonu.-C10
 - Pa manjka mi tudi kaka debata z njo.-C18
 - Pogrešam, ker se nimam z nobenim več za pogovarjati.-D10
 - Imela sem nekoga, s katerim sem se lahko pogovarjala o vsem.-E10
- **Pogrešanje prepirov** - Manjka mi tudi to, da se z nekom skregam, butasto ampak res mi manjka to.-C11
- **Pogrešanje skupnega pitja kave** - Pa ta običaj pogrešam, ko sva šli vsak ponedeljek, sredo in petek na kavo.-C12
- **Pogrešanje pomoči pri telefonu** - Mi pa manjka, ko kaj ne znam na telefonu pa vem, da bi mi pomagala.-C17
- **Hudo ob smrti sostanovalke** - Ker sva si bili blizu kot sestre, vam ne znam povedat kako mi je bilo hudo.-D8
 - Bilo mi je zelo hudo.-H34
- **Ne-sprijaznenost** - Še zdaj se ne morem potolažit, ko se spomnim nanjo. Izgubila sem najbolj pomembno osebo v svojem življenju. Ko je prišla njena hčerka po stvari, sva se dve uri tako jokali.- D9

- Nisem se mogla sprijazniti s tem. Bila mi je kot hčerka in ne znam vam povedati kako je, če ti umre tako pomembna oseba.-G6
- Ni bilo načina, da bi se jaz potolažila.-G29
- **Občutek nekoristnosti in bremena** - Čisto samo se počutim in nekoristno. Mislim da sem vsem samo še v breme.-D21
- **Težko spoprijemanje s smrtjo** - Ko mi je sestra sporočila, sem samo padla v jok. Nisem in nisem se mogla potolažiti, bilo je preveč hudo.-D32
- **Zanikanje smrti** - Nisem mogla verjeti, da bi se ji lahko kaj takega zgodilo. -D33
- **Velika bolečina** - Bolečina je bila zelo veliko.-E5
- **Nepripravljenost ob smrti** - Bila sem čisto nepripravljena, čeprav sem vedela, da se bo to zgodilo.-E36
- **Razmišljanje o lastni bolezni in smrti** - In pa začela sem razmišljati, da lahko tudi jaz kadarkoli zbolim in umrem.-F5
- **Potrto hitro minila**- Vendar pa me je potem minilo, saj ni prva, ki je umrla in življenje gre naprej.-F22
- **Pogrešanje ukazovanja sostanovalki** - Pa tudi to, da nimam nobenega, ki bi mu kaj ukazovala.-G8
- **Pogrešanje skrbi za nekoga** - Nimam nobenega za katerega bi skrbela.-G17
- **Hud udarec** - Kot, da bi mi umrl lasten otrok.-G28
- **Bes** - Odvzeto mi je bilo to, kar sem imela tako rada, bila sem besna, ker v najhujši mori nisem tega pričakovala.-G31
- **Ne-zavedanje** - Najprej se sploh nisem dobro zavedala.-G34
- **Zavedanje** - Šele, ko me je sin odpeljal domov in sem ostala malo sama s sabo, sem se začela zavedati.-G35
- **Prizadetost** - Me je, kar dobro dotolklo. Nisem mislil, da me bo tako zelo. Strašno je bilo gledati tisto prazno posteljo.-H8
- Sva bili, kar povezani in me je zelo prizadelo, ko je do tega prišlo.-I5
- **Nespečnost** - Prve dni tudi nisem mogel nič spati, mi je še hčerka prinesla tablete, da sem vsaj par ur na noč spal.-H12
- **Brezvoljnost** - Pa tudi tak, brez prave volje sem bil, ni mi bilo za nič mar.-H13
- **Pogrešanje prijatelja** - Pogrešam prijatelja. Ni pomembno, da bi imel kaj od njega, pomembno je to, da sva bila prijatelja.-H15
- **Olajšanje** - Po eni strani sem začutil olajšanje, da se je rešil muk.-H31
- **Potrto** - Nekaj dni sem bila kar potrta.-F21
- Sedaj pa velikokrat, kar naenkrat postanem potrta in se nočem z nobenim pogovarjati.-H35
- Velikokrat pomislim nanjo in postanem potrta.-I15
- **Pogrešanje njunega norčevanja** - Pogrešam najino norčevanje iz osebja. Veste so se ene sestre pogosto kregale name, pa sva bili takrat tiho, ko pa jih ni bilo zraven sva pa norce brili iz njih.-I7
- **Občutek krivde** - Pa slabo sem se počutila, ker nisem slutila, da se bo to zgodilo, ker če bi, bi ji lahko mogoče pomagala in bi bila še vedno tu.-I26
- **Spominjanje sostanovke** - Velikokrat se spomnim nanjo, ker je imela tako rada domske mačke, jaz pa tudi. Sedaj pa ni nobenega, da bi z njim delila to ljubezen.-J7
- **Osamljenost** - Sem osamljena, ker sem dobila drugo sostanovko in skoraj nič ne govori.-J12
- Zdaj se pa počutim, kot da bi bila sama v sobi.-J13

PRIČAKOVANA/NEPRIČAKOVANA SMRT SOSTANOVALCA

- **Nepričakovana smrt** - Ne, zgodilo se je kar naenkrat. Bila je bolna, vendar nisem pričakovala, da bo že zdaj umrla.-A20
- Ni bila pričakovana.-C24
- Ni bila.-D29
- Ni bila.-G25
- Ni bila pričakovana.-I21
- **Pričakovana smrt** - Je bila. Že kar nekaj časa se je vedelo, da bo umrl. Zadnje tedne smo samo čakali kdaj bo to.-B29
- Da, je bila.-E31
- Je bila, ker je zadnje čase pred smrtjo, ves čas nekaj bolehalo.-F15
- Po bolezni je bila ja.-H27
- Smrt ni bila presenečenje- Ker sem vedel, da bo kmalu umrl, me ni tako zelo presenetilo.-H30
- Je bila ja.-J18

ČAS SKUPNEGA BIVANJA

- **Eno leto in pol** - Približno eno leto in pol.-A21
- **Dve leti** - Dve leti.-B30
- Dve leti.-I22
- **Šest let** - Šest let.-C25
- **Štiri leta** - Štiri leta. -D30
- **Sedem mesecev** - Sedem mesecev.-E32

- **Štiri mesece** - Štiri mesece.-F16
- **Osem let** - Osem let.-G26
- **Pet-šest let** - Kar nekaj let. Ne bom se točno spomnil. Ampak mislim, da pet, šest let.-H28
- **Dobri dve leti** - Kakšni dobri dve leti.-J19

ČAS, KI JE PRETEKEL OD SMRTI SOSTANOVALCA

- **Pet mesecev** - Pet mesecev.-A22
- **Pet let** - Bo kmalu pet let.-B31
- **Približno dve leti** - Mislim da kakšni dve leti.-C26
- **Enajst mesecev** - Mislim, da je enajst mesecev.-D31
- **Več kot leto** - Več kot leto.-E33
- **Devet mesecev** - Devet mesecev-F17
- **Več kot dve leti** - Več kot dve leti.-G27
- **Dva-tri mesece** - Dva, tri mesece.-H29
- **Dobra tri leta** - Več, kot tri leta.-I23
- **Lansko leto** - Konec lanskega leta je umrla, samo kdaj točno pa ne morem reči.-J20

SPREMEMBE PO IZGUBI SOSTANOVALCA/SOSTANOVALKE

SPREMEMBE V VSAKDANU PO SMRTI SOSTANOVALCA

- **Brezvoljnost** - Takoj po njeni smrti, sem veliko časa preživela v sobi. Nisem imela volje, da bi sploh kamorkoli šla.-A14
- **Prihod nove sostanovalka** - Potem pa sem kmalu dobila novo sostanovalko. Bila sem zelo vesela nove družbe, vendar pa, ko gospa kaj govori je čisto nič ne razumem. Zato sedaj večino časa preživim v dnevnem prostoru.-A15
- **Manj časa preživetega v sobi** - Prej, ko je bila ona še živa, sem bila večino časa v sobi.-A16
- **Dolgčas** - Postal je en velik dolgčas.-B17
- **Malo stikov z ostalimi stanovalci** - Z drugimi nimam kaj veliko stikov.-B21
- V kavarni se družim z drugimi stanovalci, drugače pa ne kaj veliko, ker vsi samo govorijo o svojih težavah, pa kako so bolni, tega mi pa ni za poslušati.-C19
- Tudi z drugimi se ne družim veliko, ker ne morem iti sama ven iz sobe, k meni pa ni nikogar.-D23
- **Samotarstvo** - Zdaj sam hodim naokoli.-B22
- Nikoli nisem rad hodil na te stvari. Bolj ko ne, sem šel, ker je on to rad imel. Od takrat, ko pa ga ni več pa tudi jaz ne hodim.-B28
- **Pogostejši odhod domov** - Ja, tudi domov grem pogosteje, prej nisem hodil, ker nisem hotel, da bi bil on sam.-B23
- **Risanje** - Začel sem spet malo risati naravo, toliko da sem se malo zamotil.-B24
- **Strah pred ponovno navezanostjo** - Najraje se ne bi nikoli več tako navezal na koga.-B26
- **Želja po umirjenosti in sreči** - Res vse se je obrnilo, ko je pa človek star, si pa želi neke umirjenosti, sreče.-B27
- **Ni osamljena** - Nisem osamljena, ker vedno najdem nekaj s čimer se zamotim, nikoli mi ni dolgčas.-C16
- Osamljena nisem, ker sem takoj dobila novo sostanovalko, s katero sva skupaj v isti vasi živeli. Tako da se tudi z njo odlično razumem.-F11
- **Pogosti odhodi domov** - Domov grem pa tudi, kar pogosto, sam to je že vedno tako.-C20
- **Pomoč njene hčerke** - Mi pa hčerka dosti pomaga zdaj, tudi med tednom pride v dom, če kaj rabim, ker prej sva se samo za vikend videli.-C22
- **Osamljenost** - Ja, sem osamljen, ker po naravi sem samotar in sem se tu v domu zato navezal samo nanj.-B20
- Sem sama, dan se mi vleče, ker ni nikogar. -D11
- Zelo sem osamljena, sem takrat dobila v sobo gospo, ki se ne zaveda okolice. Nimam nobenega več, da bi se z njim pogovarjala, da bi mu jokala.-D20
- Pa bi se zelo rada, ker mi je res dolgčas in dnevi se tako vlečejo.-D24
- Nobeden ne more razumeti, kako sem osamljena, tako pogrešam neko pravo družbo, pogovore.-E23
- Bilo me je groza, saj sem ostala čisto sama. Ona je bila edina moja bližnja.-E37
- Osamljen sem malo, pa to sem že ves čas malo, redko kdo pride na obisk, dnevi v domu so pa tako dolgi-H24
- **Strah pred prihodom sostanovalka** - Na začetku sem se zelo bala, katera bo prišla v mojo sobo, a takoj sem vedela, da z njo se bom pa dobro razumela.-D16
- **Odvisnost od drugih ljudi** - Še bolj sem odvisna od drugih, kot sem bila. Če zdaj kaj rabim, moram za vsako malenkost nekoga poklicat, da pride v sobo, prej mi je pa ona vse pomagala.-D22
- Saj sama ne morem nikamor, nimam pa tudi nobenega, da bi me peljal. Razen, če kdaj pride kakšna prostovoljka. Prej me je ona kam peljala, sedaj pa res ni nobenega.-D28
- **Neorganiziranost** - Moram priznati, da sem bila, kot majhen otrok, sploh se nisem znašla na začetku.-E8
- **Počasnejši ritem življenja** - Se mi zdi, da sedaj vse poteka bolj počasi.-E20
- **Brezvoljnost** - Vse kar delam, delam brez prave volje. Nobena stvar me več ne veseli, samo da dan mine in da grem spat.-E21
- **Brezciljnost** - Nimam več nobenega cilja v življenju. Počnem stvari, brez pravega pomena, samo da se čas premakne.-E22

- **Dolgi dnevi** - Dnevi se mi zdijo res tako dolgi, resnično čas nikamor ne gre.-E24
- **Pogrešanje neke rutine** - Prej sva imeli določen dan, sva šli na kavo, potem malo ven, na kosilo, počivat in spet ven, pa potem sva gledali televizijo in šli k večerji, v posteljo in dolgo v noč klepetale. Bil je nek red, ki ga pa zdaj ni več.-E25
- **Ni sprememb v odhajanju domov** - Domov grem parkrat na leto, če kdo kaj praznuje, tako da to se ni nič spremenilo.-E26
- **Pogostejše odhajanje domov** - Res pa je, da veliko več hodim domov, prej pa nisem tako pogosto šla domov.-G20
- **Pisanje pesmi** - Začela sem tudi pisati pesmi, odkar je umrla, sem že cel zvezek popisala.-G21
- **Izguba teka** - Nekaj dni tudi nisem želela veliko jesti, ko sem bila še v domu. Nisem imela teka, kar slabo mi je bilo, ko sem videla hrano.-G38
- **Nehal brati** - Nekaj časa nisem bral, ker me je zelo bolela glava, sedaj pa spet malo začenjam.-H20
- **Razmišljanje o smrti** - Sem pa opazil, da sem začel veliko premišljevat o smrti.-H21
- Kdaj bo to mene doletelo, pa če me bo na hitro ali se bom mogel isto mučit. To me malo teži.-H22
- **Druženje s stanovalci** - Sedaj pa se pogovarjam tudi z drugimi stanovalci, tako da osamljena niti nisem. Sedaj z drugimi hodim tudi na kakšno prireditev in pa na bralne urice.-A17
- Da družim se pa več z drugimi, ker se ne zadržujem več toliko časa v sobi.-E27
- Veliko jih prihaja v mojo sobo, tako da se kar družimo pa mir imamo tukaj, pa nihče ne more nič poslušat. Samo se jih kar hitro naveličam, ko samo govorijo o tem kako jih kaj boli.-G19
- Drugače se pa družim z drugimi.-H23
- Dosti se družim z ostalimi stanovalci, največ se zunaj srečamo, ker vsak pride s svoje strani.-I16
- Družim se pa še vedno z dvema ženskama.-J15
- **Nespečnost** - Pa nespečnost me je dajala.-J26

SPREJETJE SPREMEMB

- **Slabo sprejetje sprememb** - Ne maram sprememb, ampak v takšni situaciji nisem imela izbire. Težko je bilo, predvsem to, da sem izgubila meni zelo ljubega človeka. Še zdaj sem na čase zelo žalostna, ampak se poberem in grem naprej.-A18
- Ne preveč dobro, človek se navadi na nekoga potem pa umre.-B25
- Ni mi bilo vseeno, bilo mi je kar hudo.-C27
- Ah zelo slabo. Ampak drugega, kot da se tem sprijaznim mi ne ostane.-E29
- Težko je na stara leta se soočat s takimi stvarmi.-G22
- **Dobro sprejetje sprememb** - Tako kot vsake spremembe, treba jih je vzeti za svoje, brez veze se jim je upirati.-C21
- **Težak prvi teden** - En teden mi je bilo, kar malo težko.-C30
- **Ne-sprejemanje svojega položaja** - Zelo težko sem sprejela to vse. Še zdaj se nisem sprijaznila, da sem se znašla v takem položaju.-D25
- **Želja po smrti** - Najraje bi kr umrla, ker sem drugim samo še v breme. Saj tudi prej nisem bila samostojna ampak sem se pa počutila bolj samostojno, kot pa sedaj, ko je ni več.-D26
- **Sprejetje smrti** - Morala sem se navaditi, si vcepiti v glavo, da je ni več.-D39
- **Priprave na smrt** - Že, ko je umirala sem se počasi pripravljala na njeno smrt.-E34
- **Ni bilo sprememb** - Ni bilo velikih sprememb, tako da s tem nisem imela težav.-F13
- **Želja po miru** - Mi rabimo neko stalnico, nek svoj mir.-G23
- **Prilagoditev** - Moraš se navaditi, da gre življenje, tako ali pa drugače naprej pa, če to sprejmeš ali ne, nihče te nič ne vpraša.-H25
- **Hudo ob smrti** - Nekaj časa ti je hudo potem pa mine.-I17
- **Težje, če te smrt preseneti** - Najbolj je to hudo, ker te, če je človek zdrav smrt preseneti in ne pričakuješ, da bi umrl.-I18
- **Ni bilo sprememb** - Nisem čutila, da bi se kaj veliko spremenilo.-J16

VKLJUČEVANJE V DEJAVNOSTI DOMA

- **Pogostejše vključevanje in obiskovanje dogodkov v domu** - Sedaj se več vključujem. Prej skoraj nisem obiskovala prireditev in ostalih dogodkov, zdaj pa kar hodim, saj drugega nimam za početi, tam se pa lahko vsaj s kom pogovarjam. Tudi na delovno terapijo grem kdaj kaj pogledat in jim tam pomagam.-A19
- **Obiskovanje dejavnosti doma** - Ko ne vem kaj bi počela sama s sabo, grem na kakšno prireditev. Samo ne na vsako, če so kaki otroci iz šol in pa ljudske godce rada poslušam.-C23
- Začela sem obiskovati tudi pevski zbor, tako da si vsaj malo zapolnim dan.-E28
- Hodim k pevskemu zboru, obiskujem tudi sredino skupino za samopomoč. Pa tudi druge razne stvari, samo da si nekako zapolnim dan.-E30
- Zdaj me je nova sestanovalka prisilila, da skupaj z njo hodim na prireditve. Prej pa sem se več zadrževala v sobi in brala knjige.-F12
- Zdaj se več vključujem, vendar zaradi nove sestanovalka, ne zaradi tega, ker bi bila osamljena.-F14
- Isto hodim na prireditve, če je kakšna zanimiva, če ni pa tudi prej odidem.-I19
- Zdaj grem skoraj na vsako prireditev, prej pa se nisem tega udeleževala.-G24
- Hodim na telovadbo in na prireditve, včasih grem sama, včasih me pa kdo zapelje.-J14

- Že prej sem hodila na razne stvari in zdaj isto hodim, če mi le zdravje pa roke dopuščajo.-J17
- **Redko vključevanje v dejavnosti doma** - Manj se vključujem v dejavnosti doma.-D27
- Tudi prej se nisem veliko vključeval, sedaj pa tudi ne. Redko kdaj sem šel na kakšno prireditev, edino ljudske godce sem pa šel poslušat.-H26

SLOVO

SLOVO OD SOSTANOVALCA

- **Križanje in molitev** - Preden so jo odpeljali, sem jo pokrižala in zmolila rožni venec.-A26
- **Stisk za roko in pogreb** - Stisnil sem ga za roko. Potem pa sem šel tudi na pogreb.-B34
- **Kropljenje in odhod na pogreb** - Šla sem kropit in pa na pogreb.-C29
- **Obžalovanje, ker se ni poslovila** - Ves čas imam v glavi to, da se nisem poslovila od nje, ko je odšla v bolnico, sem bila na odvajalih in sem cel dan preživela na stranišču. Še vedno imam to v glavi in mi je žal, da se nisem.-C38
- Da ne morem iti na njen grob, da bi se lahko poslovila, to me še vedno žre.-D55
- **Ni se poslovila** - Nisem se mogla posloviti. Ker sem na vozičku in nisem imela nobenega, da bi me peljal na pogreb.-D34
- Nisem se poslovila, je prej umrla preden sem se jaz zbudila. Potem pa dokler je niso odpeljali me ni bilo zraven.-J24
- **Udeležitev pogreba** - Umrla je v bolnici, isti dan, ko so jo odpeljali tja, tako da je nisem videla še zadnjič. Sem pa šla na njen pogreb.-E39
- Potem pa sem šla še na pogreb.-G33
- Potem sem pa šla še na pogreb.-I28
- **Slovo v prostoru, kjer je ležala** - Tamle pri kavarni imamo prostor, kjer pokojni čaka, da ga odpeljejo in sem se šla posloviti ter ji povedala, da se kmalu vidimo.-F20
- **Nepripravnost ob smrti** - Žal mi je bilo, da nisem bila ob njej, tako je bila reva sama. Ni si zaslužila tega.-G30
- **Slovo preden je šel v bolnico** - Poslovil sem se že, ko je šel v bolnico, saj sem mislil, da ne bo zdržal in potem sem se še enkrat. Stisnil sem ga za roko in mu rekel naj se drži.-H33
- **Poljub na čelo** - Ravno, ko je že zapuščala svet, sem prišla do nje in jo poljubila na čelo.-I27

ŽALOVANJE

NAČIN ŽALOVANJA

- **Pogovori s sliko umrle sostanovalke** - Njenega sina sem prosila, da mi prinese njeno sliko in sem jo dala v okvir na nočno omarico. Tako jo vsak dan gledam in se včasih, ko sem sama v sobi z njo tudi pogovarjam.-A27
- **Molitev** - Hodim tudi v kapelo in molim, tako mi je veliko lažje.- A28
- So me pa peljali v kapelo, da sem molila zanjo.-D35
- Kdaj pa kdaj sem šla tudi v kapelo, če se me je kdo usmili in me zapeljal tja.-D37
- Ko sem izvedela, da je umrla sem šla v kapelo in me cel popoldne ni bilo ven.-G32
- Že tako sem veliko molila in sem takrat še bolj molila.-I29
- Pa tudi eno sem zmolila zanjo.-J27
- **Jezen na svet** - Tako da, sem šel ven in preklel ves svet.-B35
- **Zadrževanje čustev v sebi** - Jokal nisem, ker nisem take vrste človek. Ne maram tega, raje v sebi tlačim.-B36
- **Obujanje spominov** - Velikokrat se spomnim nanjo, ona bi pa to takole naredila.-C9
- Sem gledala slike, ko je bila mlada in se smejala, kakšna je bila.-C32
- Pogosto se spominjam, kako nama je bilo skupaj, kako sva se presmejali in je lažje potem. Obujanje spominov res pomaga, ker se spet spomniš kaj vse si doživel skupaj s tem človekom.-D40
- Dosti sem premišljeval o čem vse sva se pogovarjala in kaj sva počela, pogosto sem in še zmeraj obujam spomine in vse to sem počel ponoči, ko se je vse umirilo.-H36
- **Njene stvari za spomin** - Takrat sem pregledovala njene stvari, ki jih je imela tukaj v domu. Saj ni imela nobenega in potem sem jaz vzela nekaj za spomin.-C31
- **Odhajanje na grob** - Pa nekajkrat sem šla tudi na grob, ko sem se peljala domov.-C33
- Ker je pokopana tukaj v bližini, sem na začetku vsak dan šla na njen grob in bila tam tudi dve uri.-E40
- Sin me tudi pogosto pelje na njen grob in me kar tam pusti on gre pa na kavo tačas.-G41
- **Umaknitev slike** - Imela sem tudi njeno sliko v denarnici, vendar je nisem mogla gledati in sem jo pospravila v omaro.-G36
- **Preživljanje časa v naravi** - Ko sem prišla domov, sem veliko časa preživela zunaj v naravi, to res blagodejno deluje.-G39
- **Pogovor s sinom** - Pa rada se pogovarjam o njej s sinom, ki jo je tudi imel zelo rad.-G40
- **Želja po odhodu na grob** - Rad bi šel na njegov grob, to si res želim.-H37
- **Želja po samoti** - Hotela sem biti sama.-I30

POMOČ PRI ŽALOVANJU

- **Molitev in druženje** - Predvsem molitev in pa druženje z ostalimi stanovalci, da vsaj malo pozabim, da je ni več. - A29
- **Dobiti podobno sostanovalko** - Sostanovalko, ki bi se pogovarjala z mano in ji bila podobna. -A32
- **Želja po samoti** - Pomagalo mi je, da sem se umaknil ven iz doma, da sem bil sam. -B39
- **Zasebnost** - Več zasebnosti v domu. -B42
- **Obujanje spominov** - Pa rada obujam spomine nanjo, kaj sva počeli skupaj, takrat moram biti pa sama, nimam rada, da mi kdo ropota zraven. -C35
- Se z veseljem spominjam za nazaj, kaj sva počeli skupaj. -E7
- **Obiski sostanovalkine hčerke** - Hčerka njena me tudi vsak mesec obišče in ji dam denar, da kupi svečo, da jo prižge v mojem imenu na grobu. -D38
- **Molitev in pogovori** - Pomaga mi pa tudi večerna molitev in potem se še v glavi pogovarjam z njo. -D41
- **Druženje s sostanovalkino hčerko in pogovor z drugimi o pokojni sostanovalki** - Da bi njena hčerka prišla večkrat k meni in bi se pogovarjali o njej. Pa tudi da bi jo kateri izmed zaposlenih kdaj omenil pa bi malo klepetali, pa ni nič od tega. Vsi samo naprej opravljajo svoje delo in se nič ne ustavijo. -D44
- **Slika sostanovalkine** - Lažje bi mi tudi bilo, če bi imela ob sebi kakšno njeno sliko, samo ne upam prositi njene hčerke. -D45
- Bi imela kakšno sliko na omari. -I37
- **Pogovor** - Mislim, da mi pomaga to, da se lahko s hčerko pogovarjam o njej, ker jo je tudi ona dobro poznala. -C34
- To da nisem čisto sama, da se lahko s kako prijateljico tu v domu o tem tudi pogovorim in me zares posluša. -E42
- Pogovor res pomaga, pa da te nekdo posluša, tudi če je tiho zraven. -E54
- Dolgi pogovori s sinom. -G42
- Pa pogovori po telefonu s hčerko, me vedno zna nasmejati. -H39
- **Odhajanje na grob** - Pa da grem še vedno na njen grob, saj tako imam vsaj občutek, da je nekje tam. -E43
- **Risanje** - Ko mi je bilo kdaj hudo, sem se zamotila, tako da sem šla risati. -F24
- **Čas** - sedaj pa je malo bolje, ker čas res celi rane. -E6
- Čas, da mine nekaj časa, da malo pozabiš na vse to. -F23
- Čas. -G43
- **Spopadanje z izgubo sčasoma lažje** - Z izgubo se spopadaš vsak dan in sčasoma postane lažje, bolj znosnejše. -G45
- **Vnukinja** - Najbolj se pa zamotim z mojo malo vnukinjo. -G46
- **Sedaj ne rabi nič** - Sedaj nič. -G50
- **Druženje** - Da dan hitro mine. Da pride kdo do mene pa se kaj pogovarjamo, ne veliko ampak vsaj malo. -H38
- Da bi imel več obiskov, da bi se lahko malo razbremenil. -H43
- **Branje knjig** - Rad se pa tudi zatopim v knjige, da odmislim preostali svet. -H40
- **Pogovor z Bogom** - Da se pogovarjam z Bogom. -I32
- **Zapolnitev dneva** - Da se s čim zamotim, takrat za malo časa vse pozabiš. -I33
- **Spominek** - Da bi mogoče imela kak spominek od nje. -I36
- **Potrebovala ničesar** - Nič, je bilo kar v redu, tako kot je bilo. -F27
- Nič nisem potrebovala. -J32

VRSTE POMOČI

SKUPINE ZA SAMOPOMOČ

- **Nepoznavanje skupin za samopomoč** - Nimam pojma. -A30
- Ne, da bi vedel. -B40
- Vem, da so ene skupine ampak ne poznam. -C36
- Ne vem. -F25
- **Poznavanje skupin za samopomoč** - Vem, da imamo skupine za samopomoč, so me vabili, pa nisem želela iti. Če se pa na kateri o teh stvareh pogovarjamo pa ne bi vedela. -D42
- Skupine za samopomoč imamo. -E44
- Da, skupine za samopomoč, ki se izvajajo v domu. -E47
- Imamo vsak teden ene par skupin za samopomoč. -G47
- Ja, imamo na našem oddelku vsak teden s Sandro skupino za samopomoč, pa lahko vsak pove, kar želi potem se pa o neki temi pogovarjajo. -H42
- Nimamo mi tega. -I34
- Imamo, kar nekaj skupin za samopomoč, ki se izvajajo po oddelkih. -I35
- Jaz hodim na skupino za samopomoč, tukaj pri nas. Pa nas na začetku vpraša, kaj se nam je zgodilo v prejšnjem tednu in kako smo. Samo te pa vsi poslušajo, to pa tudi ni v redu za razpravljati. -J30
- **Ni skupin za samopomoč namenjenih izgubi** - Vendar samo za to temo je ni. -E45
- Prav za to ne. -H41
- **Pogovori o temi smrti** - Se pa na skupinah pogovarjamo tudi o teh temah in to mi je res všeč. -E46
- **Nepoznavanje skupin za samopomoč, ki bi bile namenjene izgubi** - Ne vem. -J29
- **Obiskovanje skupine za samopomoč** - Včasih sem tudi obiskovala skupino za samopomoč, samo je zdaj ne, ker imam ravno v tistem času na televiziji mojo oddajo. -I20

OSTALE POMOČI

- **Nepoznavanje drugih vrst pomoči pri izgubi** - To pa res ne vem, nikjer nisem zasledila, da bi kaj bilo.-A31
- Ne vem.-B41
- Ne vem.-D43
- Ne vem.-F26
- Tudi to ne vem.-G48
- **Nepoznavanje in nezanimanje za druge vrste pomoči pri izgubi** - Ne vem, me ne zanima.-C37
- **Pogovor s socialno delavko** - In pa če želiš greš lahko na pogovor k socialni delavki.-E48
- **Človek sam iti čez to** - Tukaj ni nobene pomoči, to mora človek sam prebroditi.-E49
- **Potreba po pomoči** - Moralo bi biti kaj.-G49

VLOGA ZAPOSLENIH

VLOGA ZAPOSLENIH PRI IZGUBI SOSTANOVALCA.

- **Razumevanje zaposlenih in pogovor z njimi o umrlem** - Pa tudi razumevanje ostalih zaposlenih na našem oddelku, da bi se z mano pogovarjali o njej, ne pa da se obnašajo, kakor da ne bi nikoli obstajala.-A33
- **Tolerantnost zaposlenih** - Vem tudi da sem bil zelo naporen, tako da so me mogli zaposleni obravnavati, kar z veliko toleranco. Mi je rekla takrat sestra, da se me je kar bala ogovoriti, ker sem vse čutil, kot napad nase.-B8
- **Potrpežljivost zaposlenih** - Če sem bil kdaj slabe volje, me niso takoj okregali ampak so bili potrpežljivi z mano.-B45
- **Nezanimanje in preobremenjenost zaposlenih** - Njih to sploh ne zanima. Saj nimajo nikoli časa.-C40
- **Pogovori z zaposlenim** - Imamo enega bolničarja, s katerim se lahko vse pogovorim. Je tako prijazen, ampak revež je še vedno sam, ni še nobene našel. Tako da on mi je kar v uteho, pa vedno ves nasmejan pride v sobo. Naš sonček je in se usede tudi za deset minut, da klepetava.-E51
- Velikokrat me je tudi ena izmed sester prišla pogledat in na kratko poklepetati.-G54
- Z bolničarjem se dobro razumeva, pa velikokrat tudi kakšno rečeva, kot mu dopušča čas.-H45
- Razen z bolničarjem se pogovarjava o raznih stvareh pa potem smejeva.-J34
- **Jeza drugih zaposlenih** - Samo potem so pa druge sestre jezne nanj pa ga tožarijo.-E52
- **Ni rabila njihove pomoči** - Nisem rabila njihove pomoči, sem se lahko spoprijela sama.-F29
- **Ustrežljivost zaposlenih** - Vsi so bili zelo ustrežljivi, sem dobila občutek, da če bom kaj rabila, da se lahko na dve sestrí obrnem.-G53
- **Preobremenjenost zaposlenih** - Vedno samo tarnajo kako malo časa imajo.-D48
- Njih sploh ne bi prosila za pomoč. Ker če imajo veliko dela so samo sitni, tako da najbolj se je na njih popoldne obrniti, ko so dobre volje.-I39
- Se mi smilijo, ker so tako obremenjeni, ker so v redu ljudje.-I40
- **Nezaupanje zaposlenim** - Tudi z zaposlenimi jaz ne debatiram o teh stvareh.-J33

VLOGA SOCIALNE DELAVKE PRI IZGUBI SOSTANOVALCA.

- **Ni bilo stika s socialno delavko** - Sploh je ni bilo nič do mene.-A34
- Ju pa tako redko vidim, imata veliko dela, še zlasti zdaj, ko se je nov dom odpiral.-D46
- Sploh ni prišla blizu.-F28
- Je pa ni bilo do mene prav nič.-G52
- Jo pa tako malo vidim, sta obe zelo zaposleni.-H44
- Nimam navade jaz, da bi se nanjo obračala.-J32
- **Nepoznavanje vloge socialne delavke** - Čisto nič. Saj to ni njena naloga.-B44
- **Socialna delavka ni pomagala** - Ni mi ravno pomagala. Samo nekajkrat sem jo srečala na hodniku in me je vprašala kako sem.-C39
- **Stik s socialno delavko** - Na hodniku velikokrat kaj poklepetamo. E50
- S socialno delavko sem pa velikokrat poklepetala na hodniku, tako da mislim, če bi kaj rabila, da ne bi bilo problemov, ker je zelo ustrežljiva.-I38

VLOGA STANOVALCEV

VLOGA STANOVALCEV PRI IZGUBI SOSTANOVALCA.

- **Razumevanje in druženje** - Tako da, mi prisluhnejo, da me razumejo in da gremo skupaj na kakšno prireditev.-A36
- **Malo stika s stanovalci** - Mi niso, ker se ne družim veliko z njimi.-B46
- Imam zelo malo stikov z njimi.-D49
- Saj ne morejo pomagati. Se tudi ne pogovarjam zelo veliko z njimi, če pa že pa čisto mimogrede.-H46
- **Pogovor s stanovalci** - Tako da, sem se kaj pogovarjala z njimi in sem medtem pozabila na svoje težave.-C41
- Imam dve ženski, s katerima se dobro razumemo in se lahko z njima tudi o tem pogovarjamo.-E53

- **Pogovori o smrti s sestanovalko** - S to novo sestanovalko se pogovarjam o teh temah, če govoriš o tem, tudi potem lažje razumeš.-F30
- **Se ni pogovarjala s stanovalci o tem** - Se nisem z njimi o tem pogovarjala.-G55
- **Razvedritev** - Tako, da so me malo razvedrili in spravili v dobro voljo.-I41
- **Druženje** - Pa da sem šla s kom na kakšno kavo dol spodaj.-I42
- **Ni rabila pomoči** - Nisem rabila njihove pomoči.-J35

POMEMBNA OSEBA V DOMU

OSEBA S KATERO SE LAHKO POGOVORI O SVOJIH ČUSTVIH IN TEŽAVAH.

- **Natakarica** - Veste ena pa je, to je naša natakarica dol v bifeju, ona pa res vedno prisluhne človeku.-A37
- **Pogovor s prostovoljko** - Je ena mlada prostovoljka, ki me obišče. Z njo se res lahko pogovarjam vse stvari.-B47
- **Ni potrebe, da bi delila čustva in težave z drugimi** - Nimam potrebe, da bi se z njimi o tem pogovarjala.-C42
- **Ni takšne osebe** - V domu ni nikogar takega.-D50
- **Nuja po osebi, ki bi ji lahko zaupala** - Pa bi rabila, da bi se lahko z nekom pogovarjala.-D51
- **Bolničar** - Da, ta moj bolničar. Tudi v mojem imenu kaj posreduje, če mi kaj ni všeč.-E55
- Naš bolničar, je zelo v redu dečko.-H47
- **Sostanovalka** - Moja nova sostanovalka.-F31
- **Medicinski sestre** - Dve sestri, s katerima se kar dobro razumem.-G56
- **Nezaupanje** - V domu nikomur kaj preveč ne zaupam, ker vidim da so ljudje, kakor zapiha veter.-I43
- **Bolničar in Suzi** - Bolničar pa naša Suzi.-J36

IZRAŽENJE ČUSTEV MED ŽALOVANJEM

SVOBODA PRI IZRAŽANJU ČUSTEV V ČASU ŽALOVANJA.

- **Ni žalovala, kot bi želela** - Ne nisem. Jaz bi se rada pogovarjala o tem, tudi zdaj še, če bi bila doma bi mi prisluhnili, tukaj v domu pa mi ne.-A38
- **Žalovala, kot je želela** - Sem lahko. Če sem rabil mir sem pa odšel domov.-B48
- Ja to sem pa lahko, kot da bi bila doma.-D52
- Ja sem lahko, s tem pa res nisem imela težav.-C43
- Da, to pa sem lahko. Najraje sem se umaknila ven in bila sama, potem ko pa sem bila koliko toliko v redu, pa sem šla nazaj v dom.-E56
- Da, lahko sem. Če sem rabila mir sem ga imela, ko sem želela družbo, pa sem odšla ven.-F32
- Sem počela, kar sem želela in ni mi bilo treba pred nobenim skrivati solz.-G52
- Sem lahko.-G57
- Lahko in še vedno lahko. S tem nisem imel problemov.-H48
- Seveda, to kako bom je bila čisto moja odločitev.-I44
- Če bi mi bilo zelo hudo in bi rabila več časa bi lahko, kot bi želela.-J37
- **Doma lahko bolje izrazi svoja čustva** - Mislim pa, da če si doma je drugače, te ni sram jokati.-F33

OVIRE PRI IZRAŽANJU ČUSTEV V ČASU ŽALOVANJA.

- **Prihod nove sostanovke** - Pa prehitro sem dobila novo sostanovalko, raje bi bila nekaj časa sama.-A39
- To, da so mi takoj isti teden pripeljali novo sostanovalko, nisem imela časa da bi se navadila da moje ni več, sem že dobila novo.-E57
- Najbrž to, da sem se mogla spet navaditi na novo sostanovalko in sem imela polno dela z njo, ker se nisva ujeli tako dobro. Je mislila, da bo, kar glavna v sobi.-I45
- **Pomanjkanje zasebnosti** - To da nimam take zasebnosti, kot bi si jo želela. Včasih po cel dan ni nobenega miru, vsi tekajo ven in noter.-A40
- Da ni nekaj velike zasebnosti v domu.-B49
- **Odnos zaposlenih** - Pa odnos zaposlenih na našem oddelku, ker znajo biti tudi zelo nesramni.-A41
- Samo edino to me je motilo, ko je kakšen zaposleni rekel pa ne da spet jokate, kakš pa boste.-D53
- **Nesmiselno govoričenje** - Manj praznih besed od drugih.-B43
- **Neovirano žalovanje** - Ne, ni bilo nobenih ovir.-C44
- Mene nič.-G58
- Mene nič.-J38
- **Prikljenost na posteljo** - Ta prikljenost na posteljo, da nisem mogla it ven, da bi bila sama.-D54
- **Težko sprejemanje smrti ostalih stanovalcev** - Prve dni mi je bilo težko, ko sem videla še druge ljudi, ki so umrli.-F34
- **Menjava teme** - Čeprav vidim, da je sinu tudi težko govoriti o tem in kar zamenja temo, to mi pa ni všeč.-G44
- **Potreba po tišini** - Včasih bi čez dan rabil malo tišine okoli sebe.-H49

ODNOS DO SMRTI

ODNOS ZAPOSLENIH DO SMRTI

- **Tabu tema** - Mi ne pomagajo, ker se z mano nočejo pogovarjati o tej temi. Jaz pa bi se zelo rada. -A35.
- Tudi mi niso, saj se ne želijo pogovarjati. -D47
- **Razvrednotenje smrti** - Motilo me je tudi to, da če kdo umre, si sploh ne vzamejo več k srcu, ker je toliko tega. Vse gre tako na hitro. -B50

ODNOS STANOVALCEV DO SMRTI

- **Strah pred lastno smrtjo** - Po dolgem času sem začel spet s strahom misliti na mojo smrt. Sem mislil, da sem pripravljen, da bom kmalu umrl. Ampak nisem, groza me je. -H9
- **Strah pred umiranjem** - Groza me ni toliko smrti, kot umiranja, ko sem tudi njega videl, kako je trpel, pa oslabel in ni mogel čisto nič. -H10
- **Želja po hitri smrti** - Najbolj je, da te smrt pospravi do konca, ne pa da te pusti trpeti. -H11
- **Občutki groze ob umrlem človeku** - Groza me je bilo, ko sem videla mrtvega človeka. Čist je bila bela. -J21
- **Stran od umrle sostanovalke** - Sem hotela čim prej iti ven iz sobe. -J22
- **Strah pred mrtvim človekom** - Me potem cel dopoldne ni bilo notri, ker je nisem želela spet videti. Ni lepo videti mrtvega človeka. -J23

10 POVZETEK

Teoretični del diplomske naloge obsega spoznanja in znanja s področij smrti, umiranja, žalovanja, institucionalizacije smrti, medosebnih odnosov in vloge socialne delavke v domovih za stare ljudi.

V raziskavo sem vključila stanovalce doma Tisje. Raziskava je potekala na kvalitativen način. Raziskati sem želela, kakšen odnos se razvije med sostanovalci, če je v odnosu prisotna tudi medsebojna pomoč; kakšen je vpliv medsebojnega odnosa na proces žalovanja, kakšna je bila vloga stanovalca v njihovem življenju; kakšne spremembe so se pojavile po smrti sostanovalca; kako stanovalci sprejmejo smrt svojih sostanovalcev in kako poteka proces žalovanja; kakšna je vloga socialne delavke in ostalih zaposlenih pri procesu žalovanja in kako življenje v instituciji vpliva na proces žalovanja. V raziskavi je sodelovalo deset stanovalcev doma Tisje. Od tega je bilo osem žensk in dva moška.

Med sostanovalci so se spletli močni prijateljski odnosi, v katerih je bila prisotna tudi pomoč. V večini odnosov med stanovalci sta prevladovala zaupanje in iskrenost. Zaupanja in prijateljstva pa ni bilo prisotnega v vseh odnosih. Je pa med vsemi sostanovalci odnos temeljil na dobrem razumevanju. Zlasti sta bili pomembni psihična pomoč in podpora, ki so ju dobili od svojega sostanovalca. Med njimi je prihajalo tudi do prepirov, vendar so se kmalu pobotali.

Sostanovalci so imeli v življenju stanovalcev vlogo družabnika, poslušalca, sogovornika in zaupnika. Skupaj so obiskovali prireditve, ki so se odvijale znotraj doma. Na začetku se veliko stanovalcev ni ujelo s svojimi sostanovalci, vendar so se po določenem času skupnega bivanja prilagodili drug na drugega.

Sostanovalci so si bili vsakodnevno v veliko medsebojno pomoč. Pomagali so si pri stvareh, ki jih drugi ni zmogel. Pomagali so si pri uporabi telefona, med sabo so si posodili denar. Predvsem stanovalcem, ki se sami niso mogli več gibati, je njihov sostanovalec predstavljal veliko pomoč.

Smrt sostanovalca je pri stanovalcih vzbudila različne občutke. Stanovalci so se po smrti sostanovalca soočali z žalostjo. Pojavljali sta se tudi slaba volja in razdražljivost. Stanovalcem, ki so se sami spopadali z izgubo sostanovalca, je bilo težje sprejeti smrt sostanovalcev. Po smrti so se pojavili tudi občutki jeze in besa. Nekatere stanovalce pa smrt

ni tako zelo prizadela, saj so povedali, da v teh letih smrt pričakujejo. Bolj kot čas skupnega bivanja je pomembna kvaliteta odnosa, ki se je razvil med sostanovalcema. Po smrti so se pri stanovalcih pojavili tudi neorganiziranost, izgubljenost, nespečnost, brezvoljnost in brezciljnost. Pomemben vir pri lajšanju žalosti so tudi obiski in druženje z ostalimi stanovalci. Po smrti stanovalcev se je pojavil tudi šok, sploh če smrt ni bila pričakovana. Stanovalci so začeli premišljevati o svoji lastni smrti in umiranju. Želja mnogih je, da bi lahko hitro umrli in ne bi bili izpostavljeni trpljenju.

Pri žalovanju si pomagajo z različnimi stvarmi. Veliko se jih zateče k molitvi in umakne, da imajo svoj mir. Začnejo se ukvarjati z različnimi prostočasnimi dejavnostmi, kot sta risanje in branje. Tudi ko žalost mine, se pogosto pojavljajo obdobja potrnosti. Čas je pomembno zdravilo žalosti. Mnogo jih izpostavi, da bi potrebovali več zasebnosti in miru, ko žalujejo. Pomemben dejavnik, ki vpliva na žalovanje, pa je tudi, če so imeli stanovalci priložnost posloviti se od svojih sostanovalcev.

Spremembe po smrti sostanovalcev so vidne predvsem v povečanju druženja z ostalimi stanovalci. Začeli so se tudi ukvarjati z različnimi prostočasnimi dejavnostmi, da so vsaj takrat malo odmislili misel na pokojnega sostanovalca. Pri stanovalcih, kjer so se spremembe pojavile, so jih le-ti slabo sprejeli.

V času žalovanja je imelo le malo stanovalcev stika s socialno delavko. Stanovalci pa vedo, da se lahko v primeru težav obrnejo nanjo. Stanovalci se večinoma z zaposlenimi ne pogovarjajo o smrti. Večina stanovalcev je izpostavila, da bi se radi pogovarjali o pokojnih sostanovalcih skupaj z zaposlenimi. Veliko število stanovalcev ima v domu tudi osebo, s katero se lahko pogovorijo o svojih čustvih in težavah.

Univerza v Ljubljani

IZJAVA

Spodaj podpisani/-a _____ študent/-ka prvostopenjskega študija Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani, z vpisno številko _____ s svojim podpisom izjavljam, da sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:

S svojim podpisom zagotavljam:

- da je predloženo diplomsko delo rezultat mojega samostojnega raziskovalnega dela ter da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev citirana in navedena v seznamu virov, ki je sestavni del predloženega diplomskega dela;
- da se zavedam, da je plagiatorstvo, ne glede na obliko in način predstavljanja tujega avtorskega dela kot svojega, v nasprotju z akademsko etiko in s pričakovanimi moralnimi prepričanji ter pomeni hujšo kršitev pravil in predpisov, ki urejajo to področje, kot tudi posledic, ki jih ima takšno dejanje za predloženo delo in z njim povezani status;
- da sem seznanjen/-a z določili Pravilnika o diplomskem delu in diplomskem izpitu;
- da je predloženo pisno delo identično elektronski verziji istega dela;
- da v skladu s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 16/07, 68/08 in 110/13) dovoljujem, da se zgoraj navedeno diplomsko delo objavi v digitalni zbirki eGradiva in repozitoriju UL.

V Ljubljani, _____

Podpis avtorja/-ice:

S svojim podpisom:

- dovoljujem knjižnici Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani uporabo svojega rojstnega datuma za namen obdelave diplomskega dela v sistemu COBISS;
- soglašam z objavo svojega diplomskega dela na svetovnem spletu;

V Ljubljani, _____

Podpis avtorja/-ice: